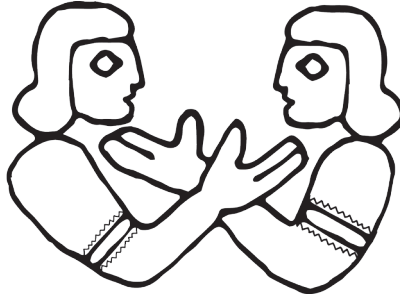

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
Yayın No: 381

ISSN: 1300-6355

ARCHIVUM ANATOLICUM ANADOLU ARŞİVLERİ

Cilt: 16 | Sayı: 2 | Aralık | 2022

Ankara • 2022

Basım Yeri:
Ankara Üniversitesi Basımevi
Emniyet Mah. İncitaş Sok. No: 10, 06510,
Beşevler-ANKARA
(312) 2316655
Basım tarihi: 30.12.2022

YAYININ ADI

Archivum Anatolicum / Anadolu Arşivleri

YAYIN SAHİBİ

Prof. Dr. Levent Kayapınar, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ (BAŞ EDİTÖR)

Prof. Dr. Leyla Murat Karakurt

EDİTÖRLER

Öğr. Gör. Dr. Ömer Kahya, Öğr. Gör. Dr. Rukiye Öztürk
Araş. Gör. Nalan Buruldağ, Araş. Gör. Ali Osman Tiro

YAYIN İDARE MERKEZİ

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü,
Atatürk Bulvarı, No. 45, 06100, Sıhhiye-ANKARA
(312) 310 3280 /1174-1703
archivumanatolicum@gmail.com

YAYIN TÜRÜ

Yaygın Süreli Yayın

BASIM YERİ

Ankara Üniversitesi Basımevi
Emniyet Mah. İncitaş Sok. No: 10,
06510, Beşevler-ANKARA
(312) 2316655

Kapak: Leyla Murat Karakurt

ISSN: 1300-6355

İNDEKSLER VE BİBLİYOGRAFYA SERİLERİ

Dergimiz TR Dizin (ULAKBİM), MLA International Bibliography, ERIH PLUS, Index Copernicus (Master List), Ancient World Online (AWOL), Orientalia Keilschriftbibliographie, SciLit, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), Idealongline ve Biblioteca alan indeks ve bibliyografya serilerinde taranmaktadır.

ARCHIVUM ANATOLICUM DERGİSİ DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Rukiye AKDOĞAN
(*Çukurova Üniversitesi*)
Prof. Dr. Yasemin ARIKAN
(*Ankara Üniversitesi*)
Prof. Dr. Ayşegül AYKURT
(*Hacettepe Üniversitesi*)
Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM
(*Ankara Üniversitesi*)
Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN
(*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN
(*Ankara Üniversitesi*)
Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK
(*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*)
Prof. Dr. Cahit GÜNBAĞI (Emekli)
Prof. Dr. Bülent İPLİKÇİOĞLU
(Emekli)
Prof. Dr. Güngör KARAUĞUZ
(*Necmettin Erbakan Üniversitesi*)
Prof. Dr. Yusuf KILIÇ
(*Pamukkale Üniversitesi*)
Prof. Dr. Remzi KUZUOĞLU
(*Aksaray Üniversitesi*)
Prof. Dr. Cécile MICHEL
(*CNRS Paris Üniversitesi*)
Prof. Dr. F. Gül ÖZAKTÜRK
(*Ankara Üniversitesi*)
Prof. Dr. Esmâ REYHAN
(*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*)
Prof. Dr. Andreas SCHACHNER
(*Alman Arkeoloji Enstitüsü*)
Prof. Dr. Daniel SCHWEMER
(*Würzburg Üniversitesi*)
- Prof. Dr. Aygöl SÜEL
(*Hitit Üniversitesi*)
Prof. Dr. Ü. Fafo TELATAR
(*Ankara Üniversitesi*)
Prof. Dr. Turgut YİĞİT
(*Ankara Üniversitesi*)
Doç. Dr. Selim Ferruh ADALI
(*Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*)
Doç. Dr. Metin ALPARSLAN
(*İstanbul Üniversitesi*)
Doç. Dr. Murat ÇAYIR
(*Ankara Üniversitesi*)
Doç. Dr. Meltem DOĞAN
ALPARSLAN (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Esmâ ÖZ KİRİŞ
(*Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*)
Doç. Dr. Fatma SEVİNÇ ERBAŞI
(*Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*)
Doç. Dr. Özlem SİR GAVAZ
(*Ankara Üniversitesi*)
Doç. Dr. Derya YILMAZ
(*Ankara Üniversitesi*)
Dr. András BÁCŞKAY
(*Pázmány Péter Catholic Üniversitesi*)
Dr. Gojko BARJAMOVIC
(*Harvard Üniversitesi*)
Dr. Jan Gerrit DERCKSEN
(*Leiden Üniversitesi*)
Dr. Agnete Wisti LASSEN
(*Yale Üniversitesi*)
Dr. Oğuz SOYSAL
(*Marburg Philipps Üniversitesi*)

Sayının Hakemleri

- Prof. Dr. Rukiye AKDOĞAN (*Çukurova Üniversitesi*)
Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM (*Ankara Üniversitesi*)
Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK (*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*)
Prof. Dr. Esmâ REYHAN (*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*)
Prof. Dr. Aygöl SÜEL (*Hitit Üniversitesi*)
Prof. Dr. Şeyhmus Recai TEKOĞLU (*Dokuz Eylül Üniversitesi*)
Doç. Dr. Murat ÇAYIR (*Ankara Üniversitesi*)
Doç. Dr. Sevgül ÇİLİNGİR CESUR (*Ege Üniversitesi*)
Doç. Dr. Hakan EROL (*Ankara Üniversitesi*)
Doç. Dr. Esmâ ÖZ KİRİŞ (*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*)
Doç. Dr. Koray TOPTAŞ (*Gazi Üniversitesi*)

İÇİNDEKİLER (Contents)

CENGİZ, Tülin

Hititlerde Diplomasi Aracı Olarak Siyasi Evlilikler
Political Marriages as a Tool of Diplomacy in the Hittite Kingdom 277

ÇEÇEN, Salih

N/k Arşivinden Su Ordali'ne Değinen Bir Ödeme Listesi
Payment Note Mentioning River Ordeal from n/k Archive 299

ÇEÇEN, Salih - YILDIRIM, Nurgül

Hatay Arkeoloji Müzesinden Eski Asurca Bir Vekil Belirleme Tutanağı
*An Old Assyrian Representative Record from
Hatay Archaeology Museum* 305

EROL, Hakan

Kült Eşyaları İçeren Yeni Bir Kültepe Tableti
A New Kültepe Text Listing Cult Objects 313

SEVİNÇ ERBAŞI, Fatma

Hitit Metinlerinde Adı Geçen "aviti-" Hakkında Bir Değerlendirme
An Assessment about "aviti-" Mentioned in the Hittite Texts 325

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	16/2	2022	277-297
----------------------------	------	------	---------

HİTİTLERDE DİPLOMASİ ARACI OLARAK SİYASİ EVLİLİKLER

Tülin CENGİZ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 02 Ekim 2022

Kabul: 18 Kasım 2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: October 02, 2022

Accepted: November 18, 2022

Öz

Toplumsal yapının en küçük birimi olan ailenin oluşabilmesi için gerekli bir organizasyon olan evlilik, dini, hukuki, ekonomik yönleri, kuralları ve ritüelleri olan bir kurumdur. Bu kurumun Hitit çağındaki işlevi ve işleyişi ile ilgili bilgilere ağırlıklı olarak kanun metinlerinden ulaşılabilmektedir. Söz konusu siyasi evlilikler olduğunda ise başvurulacak ilk belgeler siyasi antlaşma metinleridir. Çünkü Hitit krallarının diplomatik başarıları yazılı antlaşmalar yoluyla vasallıklar sağlamaları, karşılıklı askeri ve ekonomik işbirlikleri gerçekleştirmelerine bağlıydı ve bu antlaşmaları pekiştirmenin araçlarından biri de siyasi evliliklerdi.

Bu çalışma, Hitit hanedanlığı ile komşu krallıklar arasında gerçekleştirilen siyasi evlilikleri dönemin politik ilişkileri çerçevesinde ele almak amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Evlilik, Hitit, Vasallık, İttifak.

Political Marriages as a Tool of Diplomacy in the Hittite Kingdom

Abstract

Marriage, which is an essential organization for the formation of the family, the smallest unit of the social structure, is

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, tulin.cengiz@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6835-3396.

an institution with religious, legal, economic aspects, rules and rituals. Information about the function and functioning of this institution in the Hittite period can be obtained mostly from the legal texts. In regard to dynastic marriages, the first documents to be applied are the political treaties. Then the diplomatic success of the Hittite kings depended on their vassalage and mutual military and economic cooperation through written agreements, and one of the means of reinforcing these agreements was dynastic marriages.

This paper was written in order to deal with the political marriages between the Hittite dynasty and the neighboring kingdoms within the framework of the political relations of the period.

Keywords: *Diplomacy, Marriage, Hittite, Vassalage, Alliance.*

Evlilik, aile adı verilen birimin oluşması için kadın ve erkeği bir araya getiren bir düzenleme gibi görünse de iki kişiyle sınırlı kalmaz, akrabalık bağı üzerinden yeni toplumsal ağlar yaratır ya da var olan bir ağın genişlemesini sağlar.¹ Bir devletin/iktidarın/otoritenin yeni ekonomik ve siyasi ittifaklar kurmak için uyguladığı bir pratiğe dönüşürse siyasileşir.

Siyasi evlilikler, Eskiçağ coğrafyasının etkili güçleri tarafından hemen her dönem diplomasinin tamamlayıcısı olarak uygulanmıştır. Evliliği diplomaside araç/pekiştirici olarak kullanan güçlerden biri de Hititlerdir. MÖ. II. bin yıl Yakınoğu coğrafyasına göz atıldığında, irili ufaklı birçok krallık ile bunların üzerinde hâkimiyet kurmak için yoğun rekabet halinde bulunan Hitit, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının varlığı dikkati çekecektir.² Bu güçler arasındaki ilişkiyi belirleyen ana unsur, rekabetmiş gibi görünse de kurdukları ilişki ağı sadece zafer ya da hezimete dayalı değildir. Tarihi belgelerde, askeri ve siyasal anlaşmazlıkların yanı sıra ticaret, diplomatik ilişkiler, kraliyet aileleri arasında evlilik yoluyla kurulan ailevi bağlar, ekonomik destek isteklerini de kapsayan oldukça fazla veri mevcuttur.³ Bu verilerden hareketle Hititlerin büyük gördükleri devletlere

¹ Suavi Aydın, "Evlilik", Suavi Aydın ve Kudret Emiroğlu (ed.), *Antropoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003a), 293.

² Gary Beckman, "Hittite Treaties and the Development of the Cuneiform Treaty Tradition", M. Witte (ed.), *Die deuteronomistischen Geschichtswerke: Redaktions- und Religionsgeschichtliche Perspektiven zur "Deuteronomismus"*, (Berlin-Newyork: 2006), 280.

³ Cancik-Kirschbaum, "Mücadele ve Barış İçinde Bir Arada Varolma: Hattuşa ve Kuzey

karşı güçler dengesini gözetirken daha küçük devletlere karşı etkisizleştirme yolunu seçtikleri söylenebilir. Etkisizleştirme, küçük devletleri Hitit kralına tabi kılma yani vasallaştırma yoluyla gerçekleştirilen bir stratejidir.⁴

Vasal, sözcüğünün Hitit metnindeki karşılığı “išhiulah-/išhiya-”dır ve bağlamak, minnet altında bırakmak anlamlarında kullanılmıştır.⁵ Bryce’a göre vasallık bir sistem/yöntem olarak İmparatorluk dönemindeki askeri girişimlerle bağlantılı olarak ortaya çıkmış, I. Şuppiluliuma ile II. Murşili dönemlerinde geliştirilerek devam ettirilmiştir.⁶ Vasal ülke her ne kadar kendi yerel yöneticisi tarafından yönetilse de dış politikasında Hitit Krallığına tabidir. Hitit kralına karşı bir antlaşma metni ile düzenlenmiş yükümlülükleri vardır: Hitit kralına başkaldıramaz, bağımsız dış politika uygulayamaz, dost ve düşman tanımını bile Hitit kralının çıkarlarına göre yapar. Savaşlarda Hitit kralının yanında yer almasına rağmen savaş sonrası ganimetten pay alamaz. Ülkesinde bulunan kaçakları Hitit ülkesine teslim etmek, her yıl Hattuša’ya gidip krala sadakat yemini tazelemek ve yıllık vergisini düzenli olarak ödemek zorundadır.⁷ Hitit kralı ise vasal krallığın toprak bütünlüğünü korumak ve vasal kralın kendi ülkesindeki iktidarını garanti altına almakla yükümlüdür.⁸

Hitit Krallığı ile vasal devletler arasında gerçekleştirilen antlaşmalar biçim ve içerik olarak birbirine benzemektedir, hatta denilebilir ki bu metinlerinin belirli bir şablonu vardır.⁹ Önsöz niteliğindeki ilk bölümünde Hitit kralı görkemli bir şekilde takdim edilmiş, kralın takdiminden sonra her iki devletin ilişkilerinin geçmişinin değerlendirildiği tarihsel giriş niteliğindeki ikinci bölüm gelmiştir. Bu bölümde en dikkat çekici unsur tarihi bilginin, Hitit kralına duyulması gereken bir “şükran” vurgusu ile birlikte verilmiş olmasıdır.¹⁰ Bu bölümden sonraki kısım antlaşmanın esasını

Mezopotamya Devletleri Mitanni ve Asur” , *Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk*, (2002): 514, 515.

⁴ Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, H.A. Hoffner (ed.), (Atlanta: 1996), 1-2.

⁵ Isabelle Klock-Fontanille, *Hititler*, N. Yiğitler (çev.), (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005), 111.

⁶ Trevor Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, (New York: Oxford University Press, 2005), 49.

⁷ Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, 49.

⁸ Klock-Fontanille, *Hititler*, 112.

⁹ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 2.

¹⁰ İlknur Taş, *Hitit Kralı IV. Tudhaliya'nın Asur Devleti'ne ve Suriye'deki Vasal Krallıklara Yönelik Politikası*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), 222.

oluşturan ve hükümlerin yer aldığı ana bölümdür.¹¹ Hitit kralına ödenecek haraçlar, kralının vasal devletlerin veraset sistemindeki belirleyiciliği, kaçakların iadesi, askeri yardımlaşmalar gibi konular bu bölümün içeriğini oluşturmuştur. Antlaşma metinleri Hitit kralı için ‘bağlayıcı’ nitelik taşıırken vasal devlet için ‘yemin’ niteliği taşımıştır. Antlaşma hükümleri her ne kadar yeminle garanti altına alınmış olsa da siyasi evliliklerle pekiştirilmeye çalışılmıştır. Siyasi evliliklerin Hitit kralına yani büyük akrabaya sağlayacağı temel fayda öncelikle vasal kralın sadakatidir. Ayrıca Hitit prensesinden doğacak oğulların tahttaki varisliği, bu faydayı maksimum seviyeye çıkarabilme olanağı sunacaktır. Siyasi evliliklerde damat statüsünde olan vasal kral Hitit “beyi” konumuna yükseltilmekte, kraliyet ailesinin bir ferdi olarak kabul edilmektedir.¹² Evlilik ile gerçekleşen yeni akrabalık bağı, Hitit krallarının damat ya da torunlar üzerinden bu ülkeleri kontrol edebilmesini kolaylaştırmaktadır. İktidarı kaybeden vasal kral, Hattuša’ya sığınabilmekte yalnız böylesi bir durumda Hititler tarafından kendi ülkesine karşı kullanılmayı göze almak zorunda kalmaktadır.¹³

Vasal krallıklar ile Hitit Krallığı arasında gerçekleştirilen siyasi evliliklere dair özel bir belge grubu yoktur. Bu evliliklerin mevcut bilgileri, vasalların merkezi imparatorluk ile ilişkilerini düzenleyen siyasi antlaşma metinlerinin içinde geçmektedir.¹⁴ Genellikle bir ya da birkaç cümleden ibaret olan bu ifadeler çok kısıtlı bilgi içermelerine rağmen, Hititlerin, siyasi evlilikleri, devletlerarası ilişkileri düzenlerken nasıl/ne amaçla kullandıklarını gösterdikleri için önemlidirler.

Siyasi evliliklerin yazılı belgelere yansıyan ilk örneklerinden biri, I. Şuppiluliuma döneminde, Hitit- Mitanni diplomatik ilişkileri kapsamında gerçekleşmiştir. Evliliğin hangi koşullarda ve siyasal ortamda şekillendiğine göz atıldığında, Şuppiluliuma’nın, iktidarı süresince uyguladığı dış politikada ana merkezin Suriye ve Mısır olduğu dikkati çekmektedir. Mısır ile herhangi bir çatışmaya meydan vermeyen kral, Suriye’ye üç sefer düzenleyerek buradaki birçok krallığı vasal hale getirmiştir. Suriye’ye ilk seferine dair bilgiler Şattiwaza (Mattiwaza) Antlaşması’na dayanmaktadır. Kral, bu seferi ile bölgedeki Mitanni hâkimiyetini kırmayı hedeflemiştir.¹⁵

¹¹ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 3.

¹² Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, 48-50.

¹³ Giuseppe F. del Monte, “Mašuiluwa, König von Mira”, *Orientalia* 43, (1974): 365.

¹⁴ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 6.

¹⁵ Alparslan Ceylan, “Hitit Kralı I. Şuppiluliuma’nın Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme I (Suriye Ve Mısır)”, *Bellek/Journal of Hatay Mustafa Kemal University*

Mitanni, Büyük Zab Suyu ile Kuzey Suriye'nin Akdeniz kıyıları arasında kalan bölgeye lokalize edilmektedir¹⁶ ve Hitit ülkesi için stratejik öneme sahiptir. Bu krallığın da içinde bulunduğu Yukarı Mezopotamya bölgesi, konumu gereği Anadolu ve Mezopotamya kültürlerinin kesişme noktasındadır. Akdeniz'in sahil kesimlerini, Filistin, Mısır, Mezopotamya, İran, Anadolu ve kuzey bölgelerini birbirine bağlayan ticaret yolları burada bulunmaktadır. Hitit Krallığı, MÖ. 14. yüzyılda Kuzey Suriye bölgesine doğru genişleyerek Mısır, Babil, Mitanni ve Asur gibi etkili devletlere komşu olmuştur. Bu devletlerden Asur, başlangıçta Mitanni krallarına bağlı vasal bir devlettir. 14. yüzyılın ikinci yarısında Mitanni Hanedanlığında Artaşşumara'nın öldürülmesiyle başlayan taht kavgalarından yararlanmak istemiştir. Mitanni krallığının içine düştüğü durumu çıkarları için kullanmak isteyen tek ülke Asur değildir. Hitit kralı Šuppiluliuma da aynı amaç için harekete geçmiştir. O sırada Mitanni tahtı için iki aday mücadele etmektedir; Asur Kralı, Mitannili II. Artatama ve oğlu III. Šuttarna'yı desteklerken Hitit Kralı, önceki Mitanni Kralı Tušratta'nın oğullarından Šattiwaza'yı kral yapmak istemiştir. Šattiwaza, Mitanni kralı olan babası öldürüldükten sonra Hattuša'ya sığınmış ve Hititlerin verdiği askeri yardım ile Mitanni çekirdek bölgesini yeniden ele geçirmiştir. Šuppiluliuma'nın Šattiwaza ile yaptığı antlaşma ile Mitanni kısa süre içinde Hitit ülkesine bağlanmış, bu bağlılık bir evlilik bağı ile güçlendirilmiştir.¹⁷

§ 6 (...) Kral Tušratta'nın oğlu Šattiwaza'yı elinden tuttum; Büyük bir ülke olan Mitanni ülkesini yağmalamaya gitmesin diye babasının tahtına onu oturtacağım. Hatti ülkesinin kralı, ben büyük kral, kızım için Mitanni ülkesine hayat verdim. Tušratta'nın oğlu Šattiwaza'yı elinden tuttum ve kızımı ona eş olarak verdim.

§ 7 Ve prens Šattiwaza, Mitanni ülkesinde kral olsun. Ve Hatti ülkesinin kralının kızı, Mitanni ülkesinde kraliçe olsun. Başka kadınlara sen Šattiwaza için izin verilsin. Fakat başka hiçbir kadın benim kızımdan daha büyük olmasın. Başka hiçbir kadının onunla eşdeğer olmasına izin verme. Başka hiçbir kadının onun yanında eşit olarak oturmasını. Sen benim kızımı ikinci

Department of History 1, (2019): 4.

¹⁶ Horst Klengel, "Hattuschili und Ramses", *Kulturgeschichte der Antiken Welt* 95, (2002): 415.

¹⁷ Eva Cancik-Kirschbaum, "Mücadele ve Barış İçinde Bir Arada Varolma: Hattuša ve Kuzey Mezopotamya Devletleri Mitanni ve Asur", 514, 515.

sıraya düşürme. Mitanni ülkesinde o kraliçeliğe alınsın. Sattiwaza'nın oğulları ve ve kızımın oğulları – onların oğulları ve torunları- gelecekte Mitanni ülkesinde eşit olsun. Gelecekte Mitannililer Şattiwaza'ya karşı ve kızım kraliçeye karşı, [oğullarına karşı] torunlarına karşı ayaklanma planlamasın. Gelecekte prens Şattiwaza benim oğullarımla eşit ve kardeş olsun. Ve prens Şattiwaza'nın oğulları, onun çocukları ve torunları benim torunlarımla eşit ve kardeş olsun.”¹⁸

Kralın, Şattiwaza ile yaptığı antlaşmada, Mitanni ülkesinin yağmalanmasını/yıkılmasını istemediği açıkça belirtilmektedir. Bu ülkeye hayat vermek amacıyla kızını kraliçe, Şattiwaza'yı da kral olarak ilan etmiştir. Aslında hayat vermek istediği Hitit çıkarlarıdır çünkü Mitanni'nin güneyinde yükselen bir Asur tehlikesi vardır ve Şuppiluliuma'nın damadı tarafından yönetilecek bir Mitanni Krallığı, dönemin özgün koşullarında tampon bir devlet olarak Hititlerin politik ihtiyacıdır.¹⁹

Hititlerin diplomatik ilişkileri kapsamında karşılaşılan bir diğer siyasi evliliğin tarafı Azzi-Hayaşa Krallığıdır. Bu krallık da tıpkı Mitanni gibi stratejik öneme sahiptir. Hitit ülkesinin kuzeydoğusuna konumlandırılan Azzi-Hayaşa, II. Tuthaliya ve I. Şuppiluliuma'nın iktidarları sırasında vasal statüye düşmüştür.²⁰ Azzi- Hayaşa'nın Yukarı Ülke topraklarını ele geçirip Şamuha'ya kadar ilerlemesi Şuppiluliuma komutasında bir savaşın başlamasına neden olmuş,²¹ Şamuha'nın içinde bulunduğu Yukarı Ülke'yi Kaşka ve Azzi-Hayaşa saldırılarına karşı askeri üs/tampon bir bölge olarak kullanan Şuppiluliuma²² savaştan galip ayrılmıştır. Savaş sonrasında Azzi-

¹⁸ CTH 51, Şattiwaza - I.Şuppiluliuma Antlaşması; Beckman, *Hitite Diplomatic Texts*, 40-41; Güngör Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, (Konya: Çizgi Yayınevi, 2018),163.

¹⁹ Asur Devleti, I. Adad- Nirari (M.Ö. 1307- 1275) dönemi itibariyle hem Kuzey Suriye hem de Güney Mezopotamya içlerine doğru yayılarak bölgenin en etkili devleti olmuştur. (Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 132).

²⁰ Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, 201.

²¹ Jorg Klinger, “Die Historischen Einleitungen der Arzawa-Verträge Murşili II. mit Manapa-Tarhunta von Šeha und Kupanta Kurunta von Mira und Kuvalija”, *Texte der Umwelt des Alten Testaments* 2, (2005): 124-129.

²² Turgut Yiğit, “M.Ö. II. Binyıl Anadolu Kentlerinden Şamuha'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 19, (1998): 286.

Hayaşa kralı olan Hukkana ile bir antlaşma²³ yapan Kral, kız kardeşini Hukkana ile evlendirerek antlaşmayı garanti altına almaya çalışmıştır.²⁴

§1 “Hatti ülkesi Güneşim Šuppiluliuma şöyle (söyler): İşte bak, sen Hukkana’yı, Şimdi seni yücelttim, alçak bir köpek olan Hukkana ve sana iyi davrandım. Ve seni Hattuşa ülkesinde Hayaşalılar arasından seçtim. Ve sana kız kardeşimi eş olarak verdim.”²⁵

Hukkana ile yapılan antlaşmada en dikkat çekici noktalardan biri Hukkana’nın Hayaşalılar arasından seçildiği vurgusudur. “Seçilme”, Hukkana’ya tanınmış özel bir “ayrıcalık”, “büyük bir iyilik”tir. Hukkana seçilmiş, aslında yüceltilmiştir. Hatti ve Hayaşa halkının tanıdığı yüksek bir kişiye dönüştürülmüştür. Devletlerarası ilişkilerde duyguların değil çıkarların belirleyici olduğu düşünüldüğünde bu “büyük iyilik” koşulsuz sadakat karşılığında yapılmıştır. Denilebilir ki bu ifadeler aslında bir çeşit uyarı hatta üstü kapalı tehdittir. Antlaşma metninin başında hissettirilen sadakat beklentisi, antlaşmanın diğer bölümlerinde açıklıkla ifade edilmiştir. Yine antlaşma metninde alışlageldiği üzere vasal kralın Hitit kralına karşı askeri ve siyasi yükümlülükleri sıralanmış fakat alışılmadık biçimde Hukkana’nın kişisel yaşantısına müdahale edilerek Hitit kültür ve davranış kalıpları kendisine dayatılmıştır. Hitit kültüründe damadın kan bağıyla olmasa da evlilik akdi/kanun bağı ile aileye dâhil olan bir erkek kardeş olarak kabul edildiği bu nedenle gelinin kız kardeşleri/kuzenleri ile evlenemeyeceği ya da onlarla cinsel münasebet kuramayacağını net bir şekilde vurgulandığı metinde²⁶ Hitit kralının Azzi-Hayaşa Krallığına karşı dışlayıcı ve aşağılayıcı bakış açısı 29. satırda doruğa ulaşmıştır:

“*šu-me-en-za-an KUR-e dam-pu-u-pí ku-it*” (sizin ülkeniz cahil olduğu için)²⁷

²³ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 23-30.

²⁴ Klinger, “Die Historischen Einleitungen”, 124-129.

²⁵ CTH 42, Hukkana - I.Šuppiluliuma Antlaşması; Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 23; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, 120.

²⁶ Metnin sonraki bölümlerinde bu tür bir evlilik/ilişki ya da salt düşüncenin bile Hititler için affı ve geri dönüşü olmayan bir suç olduğu vurgusu açıklıkla ve Mariya örneği üzerinden aktarılmıştır. Metinden anlaşılan Mariya, bir cariyeye bakarken suçüstü yakalanmıştır (Bkz. Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 126).

²⁷ Rukiye Akdoğan, “Hitit Devlet Antlaşmaları ve Huqqana Antlaşması ile İlgili Bazı Notlar”, M. Alparslan, M. D. Alparslan (ed.) *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol’a Armağan*,

Devletlerarası bir antlaşmada “cahil” olarak nitelendirilen, Hitit ülkesinden kültürel olarak farklılığı (“aşağılığı”) açıklıkla ifade edilen Azzi-Hayaşa Krallığını temsil eden Hukkana’ya I. Şuppiluliuma’nın kız kardeşini eş olarak vermesi, bu evliliğin Hitit krallığının siyasi amaçları için gerekliliğini göstermektedir.

Yazılı belgeler Anadolu ile Suriye ve Mezopotamya arasında geçiş bölgesi konumunda bulunan İsuwa Krallığı ile Hitit Krallığı arasında da III. Hattuşili döneminde siyasi bir evliliğin gerçekleştirildiğini işaret etmektedir. Bu evlilikte adı geçen Kılışepa’nın Hattuşili ve Puduhepa’nın kızı olduğu düşünülmektedir. Bu evliliğin detayları ve sonuçları ile ilgili belgeler mevcut olmasa da İsuwa Krallığı, Hitit imparatorluk döneminin ortalarına kadar Hitit-Mittani arasında; imparatorluğun sonlarına doğru yükselen Asur tehdidi karşısında, Hitit- Asur arasında tampon ülke konumundadır, dolayısıyla²⁸ Hititlerin bu ülkeyi hâkimiyet alanlarının içine dâhil etmek istemesi, bunu da bir evlilik bağı ile güçlendirmeleri izledikleri siyasetin doğasına uygun görünmektedir.

Hitit Krallığının Suriye politikası gereğince Mitanni ve Azzi-Hayaşa gibi önemseydiği krallıklardan biri de Amurru’dur. Suriye kıyısında yer alan bu krallık Hitit- Mısır hâkimiyet alanları arasında stratejik öneme sahiptir.²⁹ Ayrıca coğrafi konumu nedeniyle Mısır, Babil ve Ahhiyawa Ülkeleri ile yoğun bir ticari ilişki içerisindedir.³⁰ Bu stratejik krallığın Hitit hâkimiyet alanına girmesi Kuzey Suriye seferleri sırasında I. Şuppiluliuma zamanına rastlamaktadır.³¹

Hitit-Amurru ilişkilerinin takip edilebildiği dört antlaşma günümüze ulaşabilmiştir. Bu antlaşmalardan ikisinde siyasi evliliklerden bahsedilmiştir. Belli ki antlaşmalar bu evliliklerle pekiştirilmek istenmiştir. Bunlardan ilki Amurru Kralı Benteşina - III. Hattuşili arasındaki antlaşmadır.³² İktidarı Mısır-Hitit savaşına denk gelen Benteşina, bu dönemde Mısır lehine bir politika izlediği için II. Muwatalli tarafından cezalandırılarak Yukarı Ülkede Hattuşili’nin yönettiği Hakmiş’e sürgüne gönderilmiştir. Hattuşili,

(İstanbul: Ege Yayınları, 2007), 30.

²⁸ Turgut Yiğit, “Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde İsuwa Bölgesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 17, (1995): 245.

²⁹ Horst Klengel, *Syria 3000 to 300 BC A Handbook of Political History*, (Berlin: Akademie-Verlag, 1992), 113.

³⁰ Wolfgang Röllig, “Politische Heiraten im Alten Orient”, *Saeculum* 25, (1974): 20.

³¹ Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 150,151.

³² Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 95, 98.

Bentešina'yı Hakmiş'te kızı Gaşşulawiya ile Bentešina'nın adı belgelerde geçmeyen kızını da oğlu Nerikkali ile evlendirmiştir.³³ Bu evlilikler beklentiyi karşılamış iki ülke arasındaki politik ilişkiler Hitit lehine evrilmeye başlamıştır. Bunun en güzel örneği Bentešina'nın Urhi-Teşup olayında Hattuşili ile birlikte hareket etmesidir.³⁴ Daha önemlisi Hattuşili'nin kızı Gaşşulawiya, Amurru Ülkesi'nin kraliçesi olmuştur. Bu, Amurru soyunun Hitit kraliçesinin oğulları ile devam edeceği anlamına gelmektedir.³⁵

§ 5 Büyük kral Muwattali Tanrı olduğunda (öldüğünde), ben Hattuşili, babamın tahtına oturdum. İkinci kez [Amurru ülkesine] Bentešina'yı atadım. Krallığın tahtını ve babasının evini ona tahsis ettim. Biz aramızda dostça ilişkiler [kurduk]. Ben, prenses Gaşşulawiya'yı, Amurru ülkesine, saraya, Bentešina için eş olarak verdiğim zaman oğlum Nerakkali de Amurru ülkesi kralı Bentešina'nın kızını eş olarak alsın. O, Amurru [ülkesinde] kraliçeliği alsın. Gelecekte, kızımın oğlu ve torunu Amurru ülkesinde krallığı [alsın.]³⁶

Bentešina'dan sonra Amurru tahtına Gaşşulawiya'nın soyundan gelen Şauşgamuwa oturmuştur.³⁷ Kral Şauşgamuwa, Amurru-Hitit hanedanlıkları arasında belgelere yansıyan diğer bir evliliğin öznesidir.

§6 Ben Güneşim büyük kral, sen Şauşgamuwa'nın elinden tuttum. Ve seni kayınbiraderim yaptım. Ve sana kız kardeşimi eş olarak verdim, seni Amurru ülkesinde kral yaptım.(...)³⁸

Metinden Şauşgamuwa ile evlendirilenin IV. Tuthaliya'nın kız kardeşi olduğu ve kralın bu evliliğe binaen Amurru ülkesinden mutlak sadakat beklediği açıkça anlaşılmaktadır. Bu arada aynı antlaşma metnine bir başka evliliğin daha yansıdığı görülmektedir. Metinde adı geçen Maşturi,

³³ Bryce, *The Kingdom of Hittites*, 268.

³⁴ Amnon Altman, "Rethinking the Hittite System of Subordinate Countries from the Legal Point of View", *Journal of the American Oriental Society*, *American Oriental Society* 12, (2003): 743.

³⁵ Itamar Singer, "A Concise History of Amurru", *Harvard Semitic Studies* 4, (Atlanta: Scholar Press, 1991), 168.

³⁶ CTH 92, Bentešina-III.Hattuşili Antlaşması; Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 96; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 151.

³⁷ Röllig, "Politische Heiraten im Alten Orient", 20.

³⁸ CTH 105, Şauşgamuwa - IV.Tuthaliya Antlaşması; Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 100; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*,155.

Hattuşili ile III. Murşili'nin (Urhi-Teşup) arasında yaşanan taht kavgasında Hattuşili'nin tarafında yer alan Şeha Nehri Ülkesi kralıdır. Şeha Nehri Ülkesi, Hitit Krallığı'nın Batı Anadolu'daki gücünü hissettirmesi için önemli bir etki alanıdır. Bu durumun evlilik yolu ile de pekiştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.³⁹ İki krallık arasında yapılan evlilikte adı geçen prenses Maşanauzzi, Muwatalli ve III. Hattuşili'nin kız kardeşidir ve yaptığı evlilik daha doğrusu kiminle evlendiği tartışmalıdır.¹ Maşanauzzi'nin yaptığı evlilik Muwatalli'den sonra iktidarı devralan fakat amcası Hattuşili tarafından tahttan indirilen Urhi-Teşup'un işine yaramamış görünmektedir. IV. Tuthaliya-Şauşgamuwa antlaşmasında Maşturi'nin III. Hattuşili ve Urhi-Teşup mücadelesinde Urhi - Teşup'u desteklemediği anlaşılmaktadır.⁴⁰

IV. Tuthaliya'nın yazılı belgelere yansıyan bir hanedanlar arası boşanma davasında Benteşina ve Gaşşulawiya'nın kızı olduğu düşünülen Amurrulu bir prensesin Ugarit kralı Ammiştamru ile evliliğinin sonlandırılması konusunda hakemlik yaptığı da bilinmektedir.⁴¹ Boşanma davasında arabulucu olarak Tuthaliya'nın devrede olması, prensesin annesinin Hititli olması yani hanedanlar arası akrabalık ilişkilerinden kaynaklanmış olmalıdır.

Şeha Nehri Ülkesi Kralı Maşturi örneğinde olduğu gibi Hititler siyasi evlilikleri, sadece Kuzey Suriye politikalarında değil Batı Anadolu'ya konumlandırılan krallıklarla siyasi ilişkilerini düzenlerken de kullanmıştır. Yakar'a göre, MÖ. II. bin yılda Hititler'in kalay ile beraber ihtiyaç duydukları bakır ve gümüş yataklarının güney-batıda olması, Hititlerin Arzawa ve onun etrafında kümelenen diğer Batı Anadolu devletleri üzerine giriştikleri askeri ve politik hareketlerinin nedenini açıklayabilir. Her ne kadar Kuzey-Batı Anadolu'nun topografik yapısı, Hititlere, Eskişehir Ovası ve Porsuk Vadisi boyunca uzanan merkezi platonun dış tehlikelere karşı korunması için bariyer konumunda olsa da Konya Ovasını da içeren Aşağı Ülke üzerinden gerçekleşen Arzawa saldırısının ardından Hititlerin bölgede tampon devletler oluşturmaya ve bu yolları kontrol altında tutmaya çalışması oldukça doğaldır.⁴² Neticede, Batı Anadolu, merkezi yönetimden yoksun irili ufaklı pek çok krallıktan oluşan, bu krallıkların federatif bir çatı altında bir araya gelmeye çalıştığı daha önemlisi Hitit-Ahhiyava arasındaki büyük

³⁹ Trevor Bryce, *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia*, (London: Routledge, 2009), 74.

⁴⁰ Bryce, *The Kingdom of Hittites*, 301.

⁴¹ Singer, "A Concise History of Amurru", 175.

⁴² Jack Yakar, "Batı Anadolu'daki Hitit Yayılımı", *Anatolian Studies* 26, (1976): 117, 118.

çekişmede varlıklarını sürdürebilmek için bazen Ahhiyava bazen de Hitit Krallığı'nın yanında yer aldığı bir coğrafyadır;⁴³ doğal olarak Hititlerin Batı Anadolu politikası da maden üretimine ve ticarete elverişli bu bölgeyi kontrol etme ve kendi sınırlarını buradan gelecek bir tehdide karşı güvende tutma üzerinedir.

Hititlerin Batı Anadolu üzerine yürüttükleri politik faaliyetler içinde, antlaşma metnine yansıyan siyasi evliliklerden biri Mira Kralı Maşhuiluwa ile II. Murşili'nin kız kardeşi Muwatti'ye aittir.⁴⁴ Antlaşmada adı geçen Maşhuiluwa, tahta geçireceği bir varisi olmadığı için yeğeni Kupanta-Kurunta'yı evlat edinmiştir. Maşhuiluwa'nın Murşili'ye karşı bir isyanı organize etmesi,⁴⁵ söz konusu evliliğin ilişkileri yeterince güçlendiremediği anlamına gelse de kurulan akrabalık bağı bir sonraki kral Kupanta-Kurunta'nın iktidarı sırasında yeniden kullanılmış görünmektedir.

§ 3 Babam tanrı olduğu zaman (ölünce) ben Güneşim babamın tahtına oturdum. Ve ben ona destek oldum. Ve ben onun arkasından gittim. Babmın tanrıları beni korudu. Arzawa ülkesinin tümünü elime geçirdim... Mira ülkesini ve Kuwaliya ülkesini Maşhuiluwa'ya tekrar verdim. Babasının evini, babasının tahtını ona geri verdim. Sonra onu, Mira ülkesinde bey yaptım.(...) ⁴⁶

Murşili, babasının hatasını Kupanta-Kurunta'ya yüklememiş, krallığını desteklemiş, hatta yaptığı antlaşma ile Arzawa Ülkesi krallarının birlikte hareket etmelerini sağlamaya çalışmıştır⁴⁷ ki bu ülkelerden ikisi ile (Mira ve Şeha Nehri Ülkesi) ile Hititler arasında evlilik aracılığı ile kurulan bir akrabalık bağı vardır.

Batı Anadolu'da yer alan vasal krallıkların dışında doğrudan Hitit hanedan üyesi kralları tarafından yönetilen Tarhuntaşša, Kargamış ve Halep gibi krallıklar da vardır.⁴⁸ Bunlarla yapılan antlaşmalar diğer vasal krallar ile yapılanlardan bazı yönleri ile ayrılmaktadır. IV. Tuthaliya ve kuzeni Tarhuntaşša Kralı Kurunta arasında yapılan antlaşmada Kurunta'nın askeri

⁴³ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 156.

⁴⁴ Trevor Bryce, "Some Geographical and Political Aspects of Mursilis' Arzawan Campaign", *Anatolian Studies* 24, (1974): 105.

⁴⁵ Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 93, 96.

⁴⁶ CTH 68; Beckman, *Diplomatic Texts*, 69; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 93.

⁴⁷ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 76.

⁴⁸ Esmâ Reyhan, *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat*, (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2017), 170-172.

yükümlülüklerinin daha hafif olduğu ayrıca Şahhan ve Luzzi vergilerinden muaf tutulduğu görülmektedir.⁴⁹ II. Murşili ile kardeşi Kargamış Kralı Piyaşşili arasındaki antlaşmada Piyaşşili ve soyunun gelecekte de Kargamış vasal kralı olacakları vurgulanmış, Kargamış Kralının statüsünün Hatti Büyük Kralından sonra geleceği yemin altına alınmıştır. Halep Kralı Talmi-Şarruma ile Muwatalli arasında yapılan antlaşmada ise iki ülkenin krallarının ve nesillerinin karşılıklı birbirlerini koruması gerekliliği üzerinde durulmuş, gelecekte “Halep Ülkesi Krallığı Hatti Ülkesi Krallığı’ndan üstün olmasın” ifadeleri yemin altına alınmıştır.

§ 14 Gelecekte Halep Ülkesi krallığı, Hatti ülkesi krallığından üstün olmasın.⁵⁰

Bu krallıklardan Tarhuntaşşa ile yapılan bir antlaşma metninde Tarhuntaşşa Kralı Kurunta ile IV. Tuthaliya arasındaki karşılıklı güven ilişkisine dayanan bir bağın varlığını anlatan ayrıca Kurunta’nın Hititli bir kadınla evlenmesinin ve bu kadından doğacak oğlun Tarhuntaşşa tahtının varisi olmasının gerekliliğini vurgulayan ifadeler söz konusudur.⁵¹

§ 19 “Babamın tableti şöyle yapılmış idi: “ (Hatti Ülkesi) kraliçesinin oğlu(nun) Tarhuntaşşa ülkesinde krallığa oturtulması evlilikle sana verilsin.” Onlar babamın zamanında antlaşma yaptıklarında, Kurunta henüz bizzat bu kadını almamıştı. Eğer şimdi Kurunta bizzat kendisi için bu kadını alırsa ya da bizzat kendi için onu almazsa, bu mesele (daha sonraki bir zamana) alınmasın. Kurunta’nın onayladığı bir erkek çocuk, bu kadının oğlu ya da başka kadınların oğlu olsun, ister Kurunta’nın kendi isteği ile onayladığı erkek çocuk olsun, o, Tarhuntaşşa ülkesinde krallığa atansın. Hiç kimse Kurunta için bu meseleyi değiştirmesin.”⁵²

Bu evliliğin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair mevcut belgelerde herhangi bir bilgi yoktur.

Hititler, siyasi evliliklere sadece vasal krallıklar için değil, kendilerine denk gördükleri Babil ve Mısır krallıkları ile diplomatik ilişkileri pekiştirmek amacıyla da başvurmuşlardır. Bu krallıkların aksine coğrafi

⁴⁹ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 114-154.

⁵⁰ CTH 75, Talmi- Şarruma- II. Muwatalli Antlaşması; Beckman, *Diplomatic Texts*, 90; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 179.

⁵¹ Bryce, *The Kingdom of Hittites*, 301.

⁵² Beckman, *Diplomatic Texts*, 113; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 79.

olarak Hitit bölgesine daha yakın hatta sürekli bir tehdit durumunda olan Asur Krallığı ile gerçekleştirilen siyasi bir evliliğin bilgisi/belgesi ise mevcut değildir.⁵³ Oysaki Asur Krallığının da diğer çağdaşları gibi siyasi evlilikleri kullanarak yeni ittifaklar oluşturdukları bilinmektedir: Asur-Babil mektuplaşmalarından öğrenilen Babil Kralı Karahardaş'ın artan Kassit baskısını frenlemek için Asurlu bir prensesle evliliği⁵⁴; Asurbanipal'in Fenike sömürgesi olan Tir üzerine yürüttüğü hareketin başarısızlığı sonrasında Tir kralının kızı ile evlenerek bölgede nüfûz sahibi olması gibi.⁵⁵

Yazılı belgeler Eskiçağ dünyasının etkili güçlerinden Hitit- Babil krallıkları arasında üç siyasi evliliğin gerçekleştiğine işaret etmektedir: I. Şuppluliuma ve IV. Tuthaliya Babil sarayından birer prensesle; Babil Kralı II. Kudur-Enlil de Hitit sarayından bir Hitit prensesi ile evlenmiştir. Belgelerde adı Tawananna olarak geçen Babilli prensesin I. Şuppluliuma'nın son eşi olduğu kabul edilmektedir.⁵⁶ Kraliçe ile ilgili metinlerden ve kraliçeye ait mühürlerden onun "devlet ve devlet kültürünün varlıkları üzerinde büyük bir kontrol sahibi olduğu" söylenebilir.⁵⁷ Kraliçenin kocası Şuppluliuma ile ortak mühür baskılarının Boğazköy'de⁵⁸ yine kraliçeye ait üç mühür baskısı Ugarit'te bulunmuştur.⁵⁹ Kraliçenin Hitit sarayındaki etkisini gösteren bilgilere II. Murşili'nin dualarında da rastlanılmaktadır. Murşili, dualarında Tawananna'nın, Şuppluliuma'nın tapınaklara tahsis ettiği adakları ve hediyeleri başka yerlere gönderdiğini, Kargamış ve Aštata kentlerini haraca bağladığını, karısına büyü yaparak ölümüne neden olduğunu anlatmaktadır. Tüm olanlara rağmen kendisi Tawananna'ya karşı sadece dava açmıştır. Bu dava sonucunda Tawananna kraliçelik tahtından indirilmiştir.⁶⁰ Şuppluliuma'nın Hinti/Henti adında bir eşi daha vardır. Onunla ilgili ayrıntılı bilgi verecek belge olmamakla birlikte

⁵³ Cancik-Kirschbaum, "Mücadele ve Barış İçinde Bir Arada Var olma: Hattuşa ve Kuzey Mezopotamya Devletleri Mitanni ve Asur", 514-515.

⁵⁴ Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi*, 132.

⁵⁵ M. Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark III Suriye ve Filistin*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985), 185.

⁵⁷ Muhibbe Darga, *Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 146.

⁵⁷ Bryce, *The Kingdom of Hittites*, 208.

⁵⁸ Hans Gustav Güterbock, *Siegelaus Bogazköy I*, (Berlin: Herausgebers, 1940), 17-18.

⁵⁹ Shoshana Bin Nun, *The Tawananna in the Hittite Kingdom*, (Heidelberg: Carl Winter, 1975), 166,167.

⁶⁰ Muhibbe Darga, *Eski Anadolu'da Kadın*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984), 38.

isminden yola çıkılarak yabancı olduğu tahmin edilmektedir.⁶¹ Eşlerinin menşesine bakıldığında Suppiluliuma'nın, evliliklerini Kuzey Suriye ve Mitanni politikasına göre gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Özellikle Tawananna'nın Hitit sarayına geldiği dönemde, Suppiluliuma Mitanni ile savaş halindedir. Hitit Kralı'nın, Babil'den aktif desteğini alması da en azından tarafsızlığını sağlamak, Mitanni-Babil müttefikliğine engel olmak amacıyla bu evliliği planladığı muhtemeldir.⁶²

Hititlerin Babil'le ilişkilerini dostluk çerçevesi içinde yürütmesi Mitanni kadar Mısır söz konusu olduğu zaman da önemlidir. Bu bağlamda Babil-Hitit hanedanları arasında III. Hattuşili zamanına rastlayan bir evliliğin gerçekleşmiş olması söz konusudur. Boğazköy arşivindeki Babil-Hitit mektuplaşmalarından Babil Kralı Kadaşman-Turgu'dan Hattuşili'ye gönderilmiş olan bir mektupta Mısır'a karşı iki ülke arasında bir ittifakın varlığı dikkat çekmektedir.⁶³ Hattuşili, bu ittifakı devam ettirmek için Kadaşman-Turgu'nun ölümünden sonra tahtı devralan oğlu II. Kadaşman-Enlil'in krallığını desteklese de⁶⁴ Kadaşman-Enlil, Mısır ile diplomatik ilişkileri yeniden başlatarak Hitit sarayını huzursuz etmiştir.⁶⁵ Bunun üzerine Hattuşili, Kadaşman-Enlil'e bir mektup göndererek babası zamanında kurulan dostluğu ve bu dostluğun önemini hatırlatma ihtiyacı hissetmiştir.⁶⁶ Hattuşili'nin Babil Kralı Kadaşman-Enlil'e gönderdiği başka mektupta yer alan DUMU. MUNUS. LUGAL terimi IV. Tuthaliya'nın Babilli bir prenses ile evlendiği görüşünün ortaya atılmasına neden olmuştur.⁶⁷ Ayrıca Puduhepa

⁶¹ Darga, *Anadolu'da Kadın*, 146.

⁶² Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, 159.

⁶³ Paul-Alain Beaulieu, *A History of Babylon, 2200 BC - AD 75*, (The U.S: Wiley Blackwell, 2017), 144.

⁶⁴ Joan Oates, *Babil*. F. Çizmeli (Çev.), (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015), 98.

⁶⁵ Trevor Bryce, "The 'Treaty' from the Hittite perspective", *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* 1, (2006): 6.

⁶⁶ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 133-137. Bu mektuba siyasi olmasa da saraylı bir kadınla Babilli bir hekimin evliliği de yansımıştır. III. Hattuşili, Babil'den gönderilen ve Hitit sarayında alıkonulduğu düşünülen bir rahip ve iki hekim ile ilgili Kadaşman-Enlil'e bilgi vermiştir. Hekimlerin alıkonulmasına karşı olduğunu bunu kardeşi Muwatalli'ye söylediğini ifade etmiş, Muwatalli zamanında alıkonulmak istenilen hekimin zorla tutulmadığını, kraliyet ailesinden bir Hititli kadınla evlenmesine izin verilerek ikna yoluyla Hattuşa'da yaşamasının sağlandığını ifade etmiştir (Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, (Ankara: Dost Yayınevi, 2002), 189).

⁶⁷ Philo H. J. Houwink ten Cate, "The genealogy of Mursilis II. The difference between a legalistic and a genealogical approach to the descent of Suppiluliumas I", *Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap* 34, (1996): 44.

ile II. Ramses arasındaki bir mektupta Kraliçe, Babil ve Amurru'dan kız aldığını ve bu kızların kendisi için bir övünç kaynağı olduğunu belirtmiştir. Amurru'dan alınan kız Nerikkali ile Babil'den alınan kız da muhtemelen Tuthaliya ile evlendirilmiştir.⁶⁸

Hitit ve Mısır Krallıkları arasında bilinen siyasi evliliklere göz atıldığında bu evliliklerin ilki dul kalan Mısır kraliçesinin I. Šuppiluliuma'nın oğullarından birini kendine eş olarak istemesiyle ilgilidir. İkincisi III. Hattušili'nin bir kızı ve II. Ramses arasında, üçüncüsü IV. Tuthaliya zamanında, Hattušili'nin bir diğer kızı ve Ramses arasında gerçekleşmiştir.⁶⁹ Šuppiluliuma, Karkamış kuşatması sırasında Mısır kraliçesi Aneksunamun'dan ilginç bir mektup almış⁷⁰ Kraliçe, mektubunda eşinin öldüğünü, çocuğunun olmadığını ve kendi ülkesinden biri ile evlenmek istemediğini yazarak Kral'ın oğullarından birini kendisine eş olarak göndermesini istemiştir. Eskiçağ coğrafyasında siyasi evliliklerde başka ülkelere prenseslerin gönderilmesi ne kadar olağan bir durumsa bir prensin eş olarak istenmesi o kadar olağan dışıdır. Zaten bu mektuba kadar böylesi bir olaya dair herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.⁷¹ Bu mektupla bir kraliçe yabancı bir prence krallığının tahtını teklif etmiştir. Šuppiluliuma bu talebe temkinli yaklaştığı için kraliçe ikinci bir mektup yollamış, Kral, bir görevliyi olayın doğruluğunu araştırması için Mısır'a göndermek durumunda kalmıştır. Oğlunun Mısır'daki güvenliği konusunda ikna olan Šuppiluliuma'nın Kraliçe için seçtiği prens, Zannanza olmuştur. Hitit sarayından bir prensin Mısır kralı olma ihtimali dönemin koşullarında oldukça cazip bir tekliftir. Zannanza'nın Mısır'a yaptığı yolculuk sırasında öldürülmesi Kral'ın bu cinayetten Mısırlıları sorumlu tutmasına neden olmuş bu durum Mısır-Hitit arasındaki uzun yıllar sürecek bir gerilimin fitilini ateşlemiş, gerilim Mısır-Hitit savaşı ile doruğa ulaşarak savaş sonrasında imzalanan barış antlaşması ile sona ermiştir.⁷²

Mısır firavununa eş olarak gönderilen prenseslere bakıldığında ise ilkinin Hititçe adı metinlerde geçmemekte fakat Mısır belgelerinden adının

⁶⁸ Bryce, *The Kingdom of The Hittites*, 297.

⁶⁹ Trevor Bryce, *Letters of the Great Kings Of The Ancient Near East*, (London: Routledge, 2003), 111.

⁷⁰ Alan R. Schulman, "Diplomatic Marriages in the Egyptian New Kingdom", *Journal of Near Eastern Studies* 38, (1979): 177. Adı mektupta yer almayan kraliçenin Mısır kayıtlarından Aneksunamun olduğu anlaşılmıştır. Kraliçe, Akhenaton ve Nefertiti'nin altı kızından biridir (Bryce, *The Kingdom of The Hittites*, 179).

⁷¹ Schulman, "Diplomatic Marriages in the Egyptian New Kingdom", 179.

⁷² Bryce, *The Kingdom of The Hittites*, 179-183.

Şauşkanu olduğu tahmin edilmektedir. Kendisine Mısırca“ Ma’at-neferu-Re” ismi verilmiştir.⁷³ İlk prenses evlendiği yıl adı Neferu-Re konulan bir kız doğurmuş, Kraliçe Puduhepa kızının Ramses’in meşru eşi olarak tanınmasını istemiş fakat prenses Fayyum’da bulunan bir hareme gönderilmiştir.⁷⁴ Hattuşili’nin ölümünden sonra Kraliçe Puduhepa, Mısır- Hitit arasında kurulan barışçıl ilişkileri devam ettirmek ve gönderilen ilk prensesin evliliğinin Hitit sarayının beklentisini karşılayamaması nedeniyle ikinci bir prensesi Mısır’a gelin olarak göndermiştir. Kraliçe, bu evlikte Mısır’a baskı uygulayarak Koptos’taki büyük tapınakta evliliğin meşruiyeti için bir evlilik steli dikilmesini sağlayabilmiştir.⁷⁵

Mısır’da firavunların yabancı ülkelerin prensesleri ile evlenmelerine karşılık Mısırlı prenseslerin yabancı ülke krallarıyla evlenmelerinin yasaklandığı görülmektedir.⁷⁶ Bunun nedeni Mısır kraliçeleri/prenselerinin, Tanrı Amon’un baş rahibesi olarak kabul edilmesi, ilk çocuklarına Amon’dan gebe kaldıklarına inanılmasıdır. Hatta bu anlayışın etkisinde firavunların kendi kızlarıyla ya da kız kardeşleriyle evlendikleri görülmüştür.⁷⁷

Evlilik, siyasal olsun ya da olmasın, her toplumun kendi geleneksel değerlerine göre şekillenir. Hititlerin komşu krallıklarla imzaladığı antlaşma metinlerinden evliliklerin bu yönüne dair bilgi edinmek zor görünmektedir. Yalnız III. Hattuşili ve Puduhepa’nın Mısır Firavunu II. Ramses ile mektuplaşmalarından evliliğin törensel içeriklerine dair kısıtlı bilgi elde edilebilir. Ramses’in Kraliçeye gönderdiği mektupların birinde gelinin başına sürülecek iyi kokulu bir yağdan bahsedilmektedir. Mektupta Hattuşili, Ramses’ten kızının başına iyi kokulu yağ dökecek kişileri göndermesini istemektedir.⁷⁸ Belli ki gelinin başına iyi kokulu yağ sürülmesi bir çeşit evlilik ritüelidir yani sembolik anlamı vardır. Gelinin evlilik için hazır olduğu anlamına gelmektedir.

⁷³ Klengel, “Hattuschili und Ramses”, 136.

⁷⁴ de Roos, Johan. “Materials for a biography: The Correspondence of Puduhepa with Egypt and Ugarit”, Th. P. J. von Hout (ed.) *The Life and times of Hattusili III and Tuthaliya IV: Proceeding of a Symposium held in honour of J. De Roos*, (Leiden: 2006), 24.

⁷⁵ Bryce, *The Kingdom of The Hittites*, 284, 285.

⁷⁶ Birgit Brandau-Hartmut Schickert, *Hititler*, Nazife Mertoğlu (Çev.), (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2004), 155.

⁷⁷ William Matthew Flinders, *Eski Mısır’da Sosyal Hayat*, H. M.Cevher - A.Abdulhelim (Çev.), (İskenderiye: 1975), 208.

⁸⁰ Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu: Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, (Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2002), 160.

III. Hattuşili-II. Ramses arasındaki mektuplaşmalardan bu evliliğe istinaden her iki krallığın kendi aralarında hediyeleştikleri, Hattuşili'nin prensesin çeyizinin o sıralarda Mısır sarayına gitmesi söz konusu olan Babil kralının kızının çeyizinden daha iyi olacağını vaat ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁹ Hitit kanunlarına göz atıldığında “çeyiz” olgusunun Hitit toplumunda, evlilik kültürünün bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Kanunlardan anlaşıldığına göre damat tarafı kız tarafına *kuşata* denilen bir başlık ödemekte; kız tarafı ise *ivaru* adı verilen bir çeyiz göndermektedir. Süel'e göre kuşata, gelin için ödenen bir bedel değil herhangi bir vazgeçme karşısında kız tarafının elinde olması gereken teminat akçasıdır.⁸⁰ Aslında modern antropolojinin çeyiz konusundaki yaklaşımı da Süel'in görüşü ile örtüşmektedir. Damat tarafının gelin için “para, toprak, iş gücü, hayvan vs.” biçiminde ödediği başlık, kızın baba evinden ayrılmasından doğan kayıpların telafisidir. Çeyiz ise kadının mirastan payını önden alarak sonrasında erkekler arasında görülecek miras paylaşımının dışına çıkartılmasıdır. Başlık ve çeyiz, özünde, ailelerin ekonomik çıkarlarını korumaya dayalı bir çeşit armağanlaşmadır.⁸¹ Yukarıda bahsi edilen, Hattuşili'nin, II. Ramses'e eş olarak verdiği kızının çeyizini Babil kralının kızı ile karşılaştırması örneğinde olduğu gibi çeyizin “kişi/aile/ülke”nin varlık ve statüsünü gösteren sembolik bir yanı da vardır.

Sonuç

Diplomasi, bir devletin dış politikası ile ilgilidir. Dış politika, devletlerarası ilişkilerde amaca ulaşmak için izlenen yol, diplomasi ise bu yolda ilişkilerin müzakere ile yürütülmesi için gerçekleştirilen taktiklerdir.⁸² Eskiçağ dünyasında yaygın olarak kullanılan bu taktiklerden biri vasal ya da komşu büyük krallıklar arasında kız alıp verme biçiminde gerçekleştirilen siyasi evliliklerdir.

Hititler, Kızılırmak kavsi içinde çekirdek siyasal örgütlenmelerini gerçekleştirdikten sonra yayılımlarını iki yolla gerçekleştirmiştir: Askeri harekâtle ele geçirme ya da antlaşma yoluyla yarı bağımsız küçük ülkeleri merkezi ülkeye bağlama. Antlaşmalar, eşitlik ilkesine dayansın ya da dayanmasın içeriğindeki saldırmazlık, savaşta veya barışta işbirliği, birbirlerinin çıkarlarını gözetme gibi konularla merkezi politik gücün çoğu

⁷⁹ Klengel, “Hattuschili und Ramses”, 98.

⁸⁰ Aygül Süel, “Hitit Kadınının Hukuki Durumu”, *Uluslararası 1. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, (Ankara: Ünal Ofset, 1990), 240, 241.

⁸¹ Suavi Aydın, “Çeyiz”, Suavi Aydın ve Kudret Emiroğlu (ed.), *Antropoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003b), 195.

⁸² Vefa Toklu, *Uluslararası İlişkiler*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006), 397.

zaman tercihi olmuştur.⁸³ Bu antlaşmalara yansdıkları için varlıkları bilinen hatta antlaşmalara yansıtılması bilinçli bir tutumun göstergesi olan siyasi evliliklerin diplomasi ataklarını tamamladığı, pekiştirdiği açıktır. Şuppiluliuma, stratejik konumları nedeniyle Mitanni, Amurru ve Azzi Hayaşa gibi Hititler'in Kuzey Suriye politikasında kilit rol oynayan krallıklara dönük uygulanan siyasi evliliklerle bu ülkeleri kontrol altında tutabilmiş, III. Hattuşili, Benteşina-Gaşşulawiya evliliği üzerinden Amurru-Hitit ilişkilerini kendi lehine evirebilmiştir. Öyle ki Benteşina, Urhi-Teşup olayında Hattuşili ile birlikte hareket etmiştir. Yine Gaşşulawiya'nın kızı olduğu düşünülen Amurrulu bir prensesin Ugarit kralı Ammiştamru ile evliliğinin sonlandırılması konusunda bir Hitit Kralı, IV. Tuthalya muhtemelen akrabalık ilişkisinin de etkisiyle hakemlik yapmıştır. Hitit kralları, bölgesel güç dengesinde kendi çıkarlarını korumak amacıyla Babil ve Mısır gibi belirleyici krallıklarla ilişkileri düzenlerken de siyasi evliliklere başvurmuşlardır.

Eskiçağ'da siyasi evliliklerin öznesi durumundaki Hitit prens/prenselerinin bu evliliklerde bir çeşit elçi ya da diplomat rolü görüp görmedikleri konusunu belgelerle aydınlatacak bilgi şimdilik mevcut değildir fakat bu evlilikler aracılığıyla Hititlerin yeni akrabalık bağları üzerinden devletlerarası ilişkileri kendi lehlerine yürüttükleri açıktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Rukiye. "Hitit Devlet Antlaşmaları ve Huqana Antlaşması ile İlgili Bazı Notlar", ed. M. Alparslan, M. D. Alparslan, *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*, İstanbul, 2007, 45-76.
- Alp, Sedat. *Hitit Çağında Anadolu: Çiviyazılı Ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2002.
- Atlman, Amnon. "Rethinking the Hittite System of Subordinate Countries from the Legal Point of View", *Journal of the American Oriental Society, American Oriental Society* 123 (2003): 741-756.
- Aydın, Suavi. "Evlilik", *Antropoloji Sözlüğü*. ed. S. Aydın, K. Emiroğlu, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003a, 293-296.
- Aydın, Suavi. "Çeyiz", *Antropoloji Sözlüğü*, S. Aydın ve K. Emiroğlu (ed.), (İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003b), 195-196.

⁸³ Cancik-Kirschbaum, "Mücadele ve Barış İçinde Bir Arada Varolma: Hattuşa ve Kuzey Mezopotamya Devletleri Mitanni ve Asur", 515.

- Brandau, Birgit ve Hartmut Schickert. *Hititler*, Nazife Mertoğlu (çev.), Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2004.
- Beaulieu, Paul-Alain. *A History of Babylon, 2200 BC - AD 75*. The U. S: John Wileyand Sons Press, 2017.
- Beckman, Gary. *Hittite Diplomatic Texts*, ed. H. Hoffner, Atlanta, 1999.
- Beckman, Gary. "Hittite Treaties and the Development of the Cuneiform Treaty Tradition", ed. M. Witte, *Die deuteronomistischen Geschichtswerke: Redaktions-und Religionsgeschichtliche Perspektiven zur Deuteronomismus*, (2006): 279-301.
- Bin Nun, Shoshana. *The Tawananna in the Hittite Kingdom*. Heidelberg: Carl Winter, 1975.
- Bryce, Trevor. "Some Geographicaland Political Aspects of Mursilis' Arzawan Campaign", *Anatolian Studies* 24 (1974): 103-116.
- Bryce, Trevor. *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*. Ankara: Dost Yayınevi, 2002.
- Bryce, Trevor. *Letters of the Great Kings Of The Ancient Near East*. London: Routledge, 2003.
- Bryce, Trevor. "The 'Eternal Treaty' from the Hittite perspective", *British Museum Studies in Ancient Egyptand Sudan* 1 (2006): 6-11.
- Bryce, Trevor. *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia*. London: Routledge, 2009.
- Bryce, Trevor. *The Kingdom of the Hittites*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Cancik-Kirschbaum, Eva. "Mücadele ve Barış İçinde Bir Arada Var olma: Hattuşa ve Kuzey Mezopotamya Devletleri Mitanni ve Asur" , *Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk*, (2002): 514-517.
- Ceylan, Alparaslan. "Hitit Kralı I. Šuppiluliuma'nın Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme I (Suriye Ve Mısır)", *Bellek/Journal of Hatay Mustafa Kemal University Department of History 1* (2019): 1-15.
- Darga, Muhibbe. *Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Emiroğlu, Kudret. "
- Flinders, William Matthew. *Eski Mısır'da Sosyal Hayat*. H. M. Cevher ve A. Abdulhelim (çev.), İskenderiye: 1975.
- Günaltay, M. Şemseddin. *Yakın Şark III Suriye ve Filistin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985.
- Güterbock, Hans Gustav. *Siegel aus Bogazköy I*, Berlin: Herausgebers, 1940.
- H. J. Houwink ten Cate, Philo. "The genealogy of Mursilis II. Thedifferencebetween a legalisticand a genealogical approach to the descent of Suppiluliumas I", *Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap* 34 (1996): 51-72.

- Karauğuz, Güngör. *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Anlaşma Metinleri*. Konya: Çizgi Yayınevi, 2018.
- Klinger, Jorg. “Die Historischen Einleitungen der Arzawa-Verträge Murşili II. mit Manapa-Tarhunta von Šeha und Kupanta Kurunta von Mira und Kuwalija”, *Texte der Umwelt des Alten Testaments 2* (2005): 124-129.
- Klengel, Horst. *Syria 3000 to 300 BC A Handbook of Political History*. Berlin: Akademie-Verlag, 1992.
- Klengel, Horst. *Hattuschili und Ramses*, Kulturgeschichte der Antiken Welt 95, Germany: P. von Zabern, 2002.
- Klock-Fontanille, Isabelle. *Hititler*. N. Yiğitler (çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005.
- Köroğlu, Kemalettin. *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- del Monte, Giuseppe F. “Maşhuliuwa, König von Mira”, *Orientalia* 43 (1974): 355-368.
- Oates, Joan. *Babil*. F. Çizmeli (çev.), Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015.
- Petrie, William Matthew Flinders. *Eski Mısır'da Sosyal Hayat*. H. M. Cevher ve A. Abdulhelim (çev.), İskenderiye: 1975.
- Reyhan, Esmâ. *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- de Roos, Johan. “Materials for a Biography: The Correspondence of Puduhepa with Egypt and Ugarit”. Th. P. J. von Hout (ed.), *The Life and times of Hattusili III and Tuthaliya IV: Proceeding of a Symposium held in honour of J. De Roos*, Leiden: 2006, 17- 26.
- Röllig, Wolfgang. “Politische Heiraten im Alten Orient”, *Saeculum* 25 (1974): 11-23.
- Schulman, Alan R. “Diplomatic Marriages in the Egyptian New Kingdom”, *Journal of Near Eastern Studies* 38 (1979): 177-193.
- Singer, Itamar. “A Concise History of Amurru”, *Harvard Semitic Studies* 4 (1991): 135-195.
- Taş, İlknur. *Hitit Kralı IV. Tudhaliya'nın Asur Devleti'ne ve Suriye'deki Vasal Krallıklara Yönelik Politikası*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Süel, Aygül. “Hitit Kadınının Hukuki Durumu”, Uluslararası 1. Hititoloji Kongresi Bildirileri, Ankara: Ünal Ofset, 1990, 239-253.
- Toklu, Vefa. *Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006.
- Yakar, Jack. “Batı Anadolu'daki Hitit Yayılımı”, *Anatolian Studies* 26 (1976): 117-128.

- Yiğit Turgut. “Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde Isuwa Bölgesi”, Tarih Araştırmaları Dergisi 17 (1995): 233-251.
- Yiğit, Turgut. “M.Ö. II. Binyıl Anadolu Kentlerinden Şamuha'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”, Tarih Araştırmaları Dergisi 19 (1998): 274- 287.

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	16/2	2022	299-303
----------------------------	------	------	---------

N/K ARŞİVİNDEN SU ORDALI'NE DEĞİNEN BİR ÖDEME LİSTESİ

Salih ÇEÇEN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 07 Kasım 2022

Kabul: 12 Kasım 2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: November 07, 2022

Accepted: November 12, 2022

Öz

Burada tanıtacağımız metin çeşitli ödemleri içeren bir belge olup yerlilerle ilgili bir takım bilgiler sunmaktadır. Bir kaç belgeden bildiğimiz su ordaline bir örnek de bu metinde yer almaktadır. Ölen bir kimsenin yaşadığı zamanın ve Harla isimli bir yerlinin nehre gitmesinin tarihleme olarak kullanıldığını görmekteyiz. Yerli şahıs adlarının Hititçe isimler taşıması da dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Eski Asurca, Kültepe, Ödeme Belgesi, Su Ordali, Yerliler

Payment Note Mentioning River Ordeal from n/k Archive

Abstract

The text presented here is a text containing various payments and provides some information about the Anatolian natives. An example of the river ordeal, which we know from several documents, is also included in this text. The time when a deceased person lived and a native named Harla went to the river are used as dating. It is also noteworthy that the names of local people are in Hittite.

Keywords: Old Assyrian, Kültepe, Payment Notes, River Ordeal, Natives

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Sumeroloji Anabilim Dalı, cecen@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2291-6426.

25 bine yakın Kültepe Tableti içerisinde su ordali konusunu işleyen metin sayısı, birkaç adedi geçmemektedir. Su ordali ile ilgili bilgiler içeren metinler, Cahit Günbattı tarafından daha önce bir makale şeklinde yayınlanmıştır.¹ Bizim yayınlayacağımız tablet bir ödeme listesi özelliğinde olup ödemelerle ilgili zamanın bazı vuku bulmuş olayların bir tarihleme notu şeklinde kaydedildiğini görmekteyiz. Bu anlamda ilgili tabletin 12-13. satırlarında “*i-nu-mi Ha-ar-lá a-na Í.İD i-li-ku*” “*Harla, su ordaline gittiği zaman*” anlamındaki bir cümle karşımıza çıkmaktadır. Yine 9-11. satırlarda “*i-nu-mi DAM Ú-li-li-ma-an ta-áb-lu-tù*” (*Uliliman'ın eşi yaşadığı zaman/ölmeden önce*) şeklinde bir geçiş daha karşımıza çıkmaktadır. Bu tür Anadolu yerlilerine ait sosyal olayların tarihleme olarak verilmesi ve kullanılması çok sık olmasa da görülmektedir. Bu tür olayların tarihleme olarak kullanılmasına ait bilgi ve belgeler daha önce Çeçen tarafından bir makale şeklinde yayınlanmıştır.² Bu metinde geçen iki örnek ilk defa karşımıza çıkan yeni bilgilerdir.

Günbattı, yukarıda belirttiğimiz su ordali ile ilgili makalesinde, bu hukuki cezalandırma geleneğinin Anadolu orjinli olacağıyla ilgili bir görüşü vardır. Bizim transkripsiyon ve tercümesini verdiğimiz yeni belgemizde Günbattı'nın savunduğu tezi destekleyen bir geçişin olduğu açıkça görülmektedir.³ Cezalandırmaya tabi tutulan *Harla*, yerli bir şahıs adı olarak görülmektedir. Yine aynı şahısın metnimizin 4. satırında “*Šu-pi-ú-ma-an ša Ha-ar-lá*” (*Harla'nın Šuppiuman'ı*) şeklinde onunla ilişkili, daha önceki Kültepe metinlerinden iyi bildiğimiz Hitit orijinli bir şahıs adı olan Šuppiuman'ın geçişi, *Harla* isminin Hitit kökenli bir ad olduğunu ortaya koymaktadır.⁴ Yine aynı metinde *Ulili-uman* şahıs adının da geçmesi bu görüşümüzü destekleyen bir diğer Anadolu orjinli ve Hititçe ismin görülmesi ile de desteklenmektedir.⁵

¹ Cahit Günbattı, “Eski Anadolu'da "Su Ordali"”, *ArAn* 4, (2000): 73-88. Nehir ordali olarak da bilinen bu uygulamanın Asur belgelerindeki geçişleri ve konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Faruk Akyüz, “Asur Belgelerinde Nehir Ordali”, *OANNES* 2/2, (2020): 165-177.

² Salih Çeçen, “Koloni devri Anadolu'sunda Tarihi ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılması”, *DTCFD* 35, (1991): 49-59.

³ Yerlilerin uyguladığı bir diğer ordal ise İçme ordalidir. Bir suçlama ya da iddia ile itham edilen bir kimse tanrılarına ait bir kadehten sıvı içerek beyanda bulunulan bu uygulama ile Eski Mezopotamya'da karşılaşmamaktadır. Su ordali gibi içme ordaline dair örnekler de Hititçe belgelerde yer almaktadır. İçme Ordali ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Kahya, “Kültepe'den “Tanrının Kadehini İçme” Örneği”, *ArAn* 11/2, (2017): 45-58.

⁴ Šuppi kelmesinin “temiz, pak” anlamı için bkz. Ahmet Ünal, *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük, Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016), 412.

⁵ Ululi kelimesinin “yeşillik!” anlamı için bkz. Ünal, *Hititçe-Türkçe Sözlük*, 562.

Kt n/k 2114

- Ö.y. 1 $\frac{1}{2}$ *ma-na* KÙ.BABBAR *a-na*
A-šur-ma-lik DUMU *Ú-sà-nim*
áš-quí $\frac{1}{2}$ *ma-na a-na*
Šu-pí-ú-ma-an ša Ha-ar-lá
- 5 $\frac{2}{3}$ *ma-na* 3 $\frac{1}{2}$ GÍN *a-na* 3 TÚG.HÍ
ša` Ha-de₈-e $\frac{1}{2}$ *ma-na* 7 $\frac{1}{2}$ GÍN
a-na 6 TÚG.HÍ *ša qá-tim*
a-na A-šur-lá-ma-sí 14 GÍN
a-na TÚG.HÍ *i-nu`-mì* DAM
- 10 *Ú-li-li-ma-an*
ta-áb-lu-tù 17 GÍN
- A.k. *a-na* TÚG.HÍ *i-nu-mì Ha-ar-lá*
a-na Í.ÍD *i-li-ku*
- A.y. 11 $\frac{1}{2}$ GÍN *a-n[a*
- 15 *ša* DUMU *Kà-sí-a* [
a-na E-na-nim *lu?` a? im?`*
i-na $\frac{1}{2}$ *ma-na* K[Ù.BABBAR]
ša Ú-li-li-[ú-ma]-an
al-qé-ú 10 [+ x G]ÍN
- 20 *a-na nu-ki-r[i-bi-i]m* *áš-quí*
 15 GÍN *a-na Ha-da-a*

Tercüme:

1-3) Yarım mina gümüşü Usānum'un oğlu Aššur-mālik'e ödedim.

3-16) Yarım mina'yı Harla'nın (adamı) Šuppiuman'a, 2/3 mina 3 ½ sheqeli Hadē'nin 3 top kumaşı için, ½ mina 7 ½ sheqeli *qātum* cinsi 6 top kumaş için Aššur-lamassi'ye, 14 sheqeli kumaşlar için, Uliliman'nın eşi yaşadığı zaman (ölmeden önce) 17 sheqeli kumaşlar için, Harla su ordaline gittiği zaman 11 ½ sheqel Kasia'nın oğlunun [] için, Ennanum'a []

17-21) Benim aldığım Uliluman'ın yarım mina gümüşünden 10+x sheqeli bahçıvan için ödedim. 15 sheqeli Hada için.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Faruk. "Asur Belgelerinde Nehir Ordali", *OANNES* 2/2 (2020): 165-177.
- Çeçen, Salih. "Koloni devri Anadolu'sunda Tarihi ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılışı", *DTCFD* 35 (1991): 49-59.
- Günbattı, Cahit. "Eski Anadolu'da "Su Ordali"", *ArAn* 4 (2000): 73-88.
- Kahya, Ömer. "Kültepe'den "Tanrının Kadehini İçme" Örneği", *ArAn* 11/2 (2017): 45-58.
- Ünal, Ahmet. *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük, Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016.

Kt n/k 2114 Ön Yüz

Kt n/k 2114 Arka Yüz

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	16/2	2022	305-311
----------------------------	------	------	---------

HATAY ARKEOLOJİ MÜZESİNDEN ESKİ ASURCA BİR VEKİL BELİRLEME TUTANAĞI

Salih ÇEÇEN*
Nurgül YILDIRIM*

Makale Bilgisi

Başvuru: 31 Mayıs 2022

Kabul: 17 Kasım 2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: May 31, 2022

Accepted: November 17, 2022

Öz

Mezopotamya ve Anadolu arasında Akadlı tüccarlarca başlatılan ticari geleneğin daha sistemli ve organize biçimi Eski Asurlu tüccarlarca günümüz Kayseri ili merkez olmak üzere devam ettirilmiştir. Anadolu'daki ticaret kolonilerinin merkezi konumundaki Kayseri-Kaniş/Kültepe'de gerçekleştirilen kazılar sonucunda ele geçirilen yaklaşık 24 bin Eski Asurca tablet, MÖ II. bin başlarındaki Anadolu tarihini aydınlatan birincil kaynaklar olarak kabul edilmiştir. Eski Asurlu tüccarların arşivlerinden oluşan ve literatüre Kültepe Tabletleri olarak geçen metinlerin konusunu, çoğunlukla, ticari mektuplar, çeşitli kayıt ve sözleşmeler oluşturmuştur. Ağırlıklı olarak Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde korunan Eski Asurca belgeler, sayıları farklı olmak üzere ülkenin diğer müzelerinde de bulunmaktadır. Bu çerçevede Hatay Arkeoloji Müzesine satın alma yoluyla kazandırılmış olan 20793 envanter numaralı Eski Asurca tablet, içerik açısından Asurlu tüccarlara ait ticari mal teslimatlarındaki temsilcilerin belirlenmesine dair bir tutanak olarak hazırlanmıştır. Belgede kaydedilen Asurlu tüccar adları, diğer Kültepe tabletlerinde de sıkça geçmektedir. Bu çalışmada 20793

- Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Sumeroloji Anabilim Dalı, cecen@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2291-6426.
- Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, nyildirim@mku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4692-2823.

numaralı metnin transkripsiyon, tercüme ve kültür tarihi bakımından değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kültepe Tabletleri, Eski Asur Devri, Eski Asurlu Tüccarlar

An Old Assyrian Representative Record from Hatay Archaeology Museum

Abstract

The more systematic and organized form of the commercial tradition, which started by the Akkadian merchants between Mesopotamia and Anatolia, was continued by the ancient Assyrian merchants, with today's Kayseri province as the center. Approximately 24 thousand Old Assyrian tablets, which were found as a result of the excavations carried out in Kayseri-Kaniş/Kültepe, the center of trade colonies in Anatolia, date back to II BC. They have been accepted as primary sources that illuminate the Anatolian history in the early millennium. The subject of the tablets, which are composed of the archives of the ancient Assyrian merchants and referred to as the Kültepe Tablets in the literature, mostly consisted of commercial letters, various records and contracts. Ancient Assyrian documents, which are mostly preserved in the Ankara Anatolian Civilizations Museum, are also found in other museums of the country, with different numbers. In this context, the Old Assyrian tablet with inventory number 20793, which was brought to the Hatay Archeology Museum through purchase, was prepared as a report on the determination of the representatives in the commercial goods deliveries belonging to the Assyrian merchants in terms of content. Assyrian merchant names recorded in the document are also frequently mentioned in other Kültepe tablets. In this study, the text numbered 20793 is evaluated in terms of transcription, translation and cultural history.

Keywords: Kültepe Tablets, Old Assyrian Period, Assyrian Trade Colonies

Giriş

20793 numaralı tablet¹ Hatay Arkeoloji Müzesi'ne 2022 yılında satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Belgede içeriği itibariyle herhangi bir *līmum*, yer adı ya da ticari ürün adı kaydedilmemiştir. Bu nedenle metinde adı geçen tüccarların diğer Kültepe tabletlerindeki *līmum*, *hamuštum* ya da iş birliği

¹ Tabletın yayımlanması için gereken izinler ve desteklerinden dolayı Hatay Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Ayşe Ersoy'a, müze çalışanlarına ve fotoğraflamadaki katkıları için Necmi Burgaç'a teşekkürlerimizi sunarız.

içerisinde oldukları kişi adları dikkate alınarak bir tarihleme yapılmıştır. Eski Asur duktusunda yazılmış olan bu belge hem gramatik ve paleografik özellikleri hem de kişi adlarının yer aldığı *līmum* kayıtlarına göre Kültepe Kaniş *kārumunun* II. tabakasına tarihlendirilmiştir.

20793 numaralı belgede adı geçen Asurlu tüccarların metinde patronimsiz olarak aktarılması ve bu tüccarların Kültepe metinlerinde değişik patronimlerle kaydedilmesi nedeniyle netleştirilmeleri olası değildir. 20793 numaralı tablette yalnızca Asurlu aktif tüccar Ennum-Aššur Šalim-ahum'un oğlu olarak belirtilmiştir. Ennum-Aššur kişi adı farklı patronimlerle KEL 85, KEL 105, 106'ya göre MÖ 1889-1869/8 yılları arasındaki metinlerin çoğunda yer almıştır.² Bu metinde baba adıyla verilmiş olan Ennum-Aššur bir mahkeme kaydı olan AKT 3, 44'te Adada'nın 260 *mina* kalay ve 111 parça kaliteli *kutānu*-kumaşını Timelkiya'da³ Šalim-ahum'un oğlu Ennum-Aššur'a verdiği bilgisiyle kaydedilmiştir. Šalim-ahum'un oğlu Ennum-Aššur ile ilgili eşi Asurlu tüccar Nuhšatum ve kardeşleriyle olan yazışmalarına ek olarak, AKT 3, 94'te kardeşleriyle olan miras paylaşımı içerikli bir belgeden de bilgi sağlanmıştır.⁴ Yine aynı patronimle Ennum-Aššur, İnnaya'ya ait arşiv kayıtlarından CCT 3, 50b'de gümüş ticareti konulu bir metinde kaydedilmiştir.

Hangi ticarî mal ya da mallar kapsamında oluşturulduğunun kaydedilmediği 20793 numaralı metin, ticarî sevkiyatın tamamlanmasına yönelik hazırlanan bir tutanak niteliği taşımaktadır. Metinde adı geçen tüccarlar tarafından belirlenen vekiller ve bu vekillerce daha önceden mühürlenmiş bir belgenin varlığına son satırlardaki ⁽²⁴⁻²⁷⁾ *a-wi-lu-ú a-ni-ú-tum i-na ṭup-pi-im ša lu-qu-tum ú-šè-bi₄-la-ni kà-an-ku*. Bu adamlar bana

² Klaas R. Veenhof, *The Old Assyrian List of Year Eponyms from Karum Kanis Hand Its Chronological Implication* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri VI-No. 64, 2003), 6-58; Guido Kryszat, *Zur Chronologie der Kaufmannsarchive aus der Schicht 2 des Kārum Kaneš* (Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2004), 176; AKT 3, 161 vd.; AKT 6-a, 42-43; Hakan Erol-Selda Delioğlu, "Anadolu Medeniyetleri Müzesine Satın Alma Yoluyla Kazandırılmış Altı Eski Asurca Belge", *Archivum Anatolicum* (ArAn) 14/2, (2020): 225.

³ Timelkiya/Timilkiya'nın Gürün ve Darende yakınlarına lokalizasyonu ve diğer konumlandırma önerileri için bkz. Emin Bilgiç, "Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler", *Bellekten* 10/39, (1946): 398; RGTC IV, 119-120; Gojko Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period* (London: Museum Tusulanum Press, 2011), 229.

⁴ İlgili metinler için bkz. Cahit Günbattı, "Kültepe Tabletleri Arasında Aile Habermelerinden Örnekler", *I. UHKB* (1990): 130; AKT 3, 161vd.; Murat Çayır, "Kültepe'de 1970 (Kt. v/k) Kazısında Bulunmuş Arşivden Üç Mektup", *Archivum Anatolicum* (ArAn) 15/1, (2021): 55.

gönderdiği ticari mal belgesinin üzerine mühür basmışlardır.” ifadesi netlik kazandırmaktadır.

20793 No’lu Belge

Ö.y.	1	<i>Í-dí-a-bu-um</i>
	2	<i>A-mur-A-šùr</i>
	3	<i>ù En-na-Sú-en₆</i>
	4	<i>ša ki-ma Í-lí-a-lím</i>
	5	<i>Šu-Íštar ù Lu-zi-na</i>
	6	<i>ša ki-ma / Ma-nu-um-ba-lum-A-šùr</i>
	7	<i>En-um-A-šùr DUMU Ša-lim-a-hi-im</i>
	8	<i>ša ki-ma / Šu-Hu-bur</i>
	9	<i>A-du-da ù En-um-A-šùr</i>
	10	<i>ša ki-ma Ša-lim-a-hi-im</i>
A.k.	11	<i>Í-li²-mì-šar² ù A-šùr=i-mì-tí</i>
	12	<i>ša ki-ma</i>
A.y.	13	<i>Í-ku-pí-Íštar</i>
	14	<i>A-mur-A-šùr ša ki-ma</i>
	15	<i>ra-mi-ni-šu / Í-dí-a-bu-um</i>
	16	<i>ù En-na-Sú-en₆ ša ki-ma</i>
	17	<i>A-šùr-iš-tí-kál</i>
	18	<i>ù En-um-A-šùr</i>
	19	<i>Bu-za-zu / ša ki-ma</i>
	20	<i>Pu-šu-ke-en₆ A-mur-Íštar</i>
	21	<i>ša ki-ma A-šùr-ma-lik</i>
	22	<i>ù Bi-da-a</i>
	23	<i>ra²-bi-sú-um</i>
Ü.k.	24	<i>a-wi-lu-ú a-ni-ú-tum</i>
	25	<i>i-na tup-pí-im</i>
S.k.	26	<i>ša lu-qu-tum ú-šè-bi₄la-ni</i>
	27	<i>kà-an-ku</i>

Tercüme: ¹⁻⁴⁾ İli-ālum'u temsilen İdī-abum, Amur-Aššur ve Ennam-Suen ⁵⁻⁶⁾ Mannum-balum-Aššur'u temsilen Šu-İštar ve Luzina ⁷⁻⁸⁾ Šu-Hubur'u temsilen Šalim-ahum'un oğlu Ennum-Aššur ⁹⁻¹⁰⁾ Šalim-ahum'u temsilen Aduda ve Ennum-Aššur ¹¹⁻¹³⁾ İkūn-pī-İštar'ı temsilen İli-mīšar ve Aššur-imittī ¹⁴⁻¹⁵⁾ Amur-Aššur kendisi adına ¹⁵⁻¹⁸⁾ Aššuriš-tikal ve Ennum-Aššur'u temsilen İdī-abum ve Ennam-Suen ¹⁹⁻²³⁾ Pūšu-ken'i temsilen Buzazu; Aššur-malik ve avukat Bidaya'yı temsilen Amur-İštar ²⁴⁻²⁷⁾ Bu adamlar bana gönderdiği ticari mal belgesinin üzerine mühür basmışlardır.

Açıklamalar:

St.9: A-du-da kişi adı *rubā'um*'un oğlu olarak AKT 4, 113 numaralı metinde geçmiştir. Tüccar Aduda'nın Eski Asur kralı Sargon'un oğlu olabileceği de yine Kültepe tabletlerindeki kayıtlarla ortaya çıkarılmıştır.⁵

St.22: Bi-da-a/Bidaya/Be-da-a kişi adı AKT 2, 13, 51'de geçmektedir. Bidaya burada incelenen 20793 numaralı metinde *rābišum* "vekil, temsilci, avukat" anlamlarındaki unvanla kaydedilmiştir. CAD R, 20.

St.25: *kà-an-ku: kanāku* "mühürlemek, mühür basmak" anlamına gelen (CAD K, 136-139) ve Stative formda 3.çğ. şh. mas. için çekimlenmiş olan eylem, sevkياتın tutanakta adı geçen tüccarların onayıyla gerçekleştiğini belirtmek amacıyla kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Barjamovic, Gojko. *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. London: Museum Tusculanum Press, 2011.
- Bilgiç, Emin. "Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler", *Belleten* 10/39 (1946): 381-423.
- Çayır, Murat. "Kültepe'de 1970 (Kt. v/k) Kazısında Bulunmuş Arşivden Üç Mektup", *Archivum Anatolicum* (ArAn) 15/1 (2021): 47-58.
- Çeçen, Salih. "Usur-ša-Ištar Eski Asur Kralı Sargon'un Oğlu mu?", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirisi*. 59-64. Ankara, 1994.
- Erol, Hakan-Selda Delioğlu. "Anadolu Medeniyetleri Müzesine Satın Alma Yoluyla Kazandırılmış Altı Eski Asurca Belge", *Archivum Anatolicum* (ArAn) 14/2 (2020): 219-240.
- Günbattı, Cahit. "Kültepe Tabletleri Arasında Aile Haberleşmelerinden Örnekler", *I. UHKB*. 126-133. 1990.

⁵ Aduda'nın Asur Kralı Sargon'un oğlu olabileceği ile ilgili detaylı veri için bkz. Salih Çeçen, "Usur-sa-Ištar Eski Asur Kralı Sargon'un Oğlu mu?", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirisi*, (Ankara: 1994), 59-64.

- Günbattı, Cahit. “An Aponym List (KEL G) from Kültepe”, *Altorientalische Forschungen* 35/1 (2008):103-132.
- Kryszat, Guido. *Zur Chronologie der Kaufmannsarchive aus der Schicht 2 des Kārum Kaneš*, Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2004.
- Veenhof, Klaas R. *The Old Assyrian List of Year Eponyms from Karum Kanis Hand Its Chronological Implication*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri VI-No. 64, 2003.

KISALTMALAR

- AKT 2 Bilgiç, Emin-Bayram, Sebahattin. *Ankara Kültepe Tabletleri II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları VI-33-a, 1995.
- AKT 3 Bilgiç, Emin-Günbattı, Cahit. *Ankaraner Kültepe Texte III*, Stuttgart: Freiburger Altorientalische Studien (FAOS) Beiheft 3,1995.
- AKT 4 Albayrak, İrfan. *Ankara Kültepe Tabletleri IV* (Kt. o/k). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- AKT 6-a Larsen, Mogens T. Kültepe Tabletleri VI-a, *The Archive of the Šalim-Aššur Family Volume 1: The First Two Generations*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- CAD The Chicago Assyrian Dictionary.
- CCT 3 Smith, S. *Cuneiform Texts From Cappadocian Tablets in the British Museum, Part 3*, London: 1925.
- RGTC Khaled, Nashef. RGTC IV (Die Orts-und Gewaessernamen der Altassyrischen Zeit), Wiesbaden, 1991.

Ön yüz

Arka yüz

Alt Kenar

Üst Kenar

Sağ Kenar

Sol Kenar

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	16/2	2022	313-323
----------------------------	------	------	---------

KÜLT EŞYALARI İÇEREN YENİ BİR KÜLTEPE TABLETİ

Hakan EROL*

Makale Bilgisi

Başvuru: 04 Ekim 2022

Kabul: 07 Kasım 2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: October 04, 2022

Accepted: November 07, 2022

Öz

Birkaç Kültepe metninde tanrılara ve tanrıların heykel veya temsillerinin bulunduğu kutsal odalara ait kült eşyaları konu edilmiştir. İlk kez bu makalede tanıtılan, 1949 yılı kazılarında bulunan Kt b/k 93+167 numaralı belgede de hangi tanrıya ait oldukları belirtilmemiş kült eşyaları listelenmiştir. Puzur-Aşşur adlı bir şahsa teslim edilen bu eşyalar arasında, metinlerde ilk kez geçen, anlamı bilinmeyen bazı nesnelere, kuş ve boğa başı biçimli kadeh ya da kaplar, muhtemelen tanrısal semboller olan bir yay ve topuzu altın ve meteor demirinden yapılmış bir hançer bulunmaktadır. Belgede yeterli bilgi olmaması bu listenin bağlamı ile ilgili doyurucu bir yorum yapılmasına imkân vermese de, eşyaların bir tüccarın kişisel şapeline ait olduğu düşünülebilir.

1949 yılı Kültepe kazılarında 840 civarında çivi yazılı belge bulunmuştur. Belgeler üzerinde henüz detaylı bir çalışma yapılmamış olmakla birlikte, Amur-Aşşur ve Karriya'nın oğlu Ennam-Aşşur isimleri arşiv sahibi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu şahısların aynı aileden mi olduğu yoksa birbirinden bağımsız iki farklı tüccara ait arşivlerin mi söz konusu olduğu belgeler üzerinde devam eden çalışmalar sonunda netleşecektir.

Anahtar Kelimeler: Kültepe Tabletleri, Kült Eşyaları, kâsum, 1949 Yılı Arşivi

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Sumeroloji Anabilim Dalı, herol@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0089-1010.

*A New Kültepe Text Listing Cult Objects***Abstract**

Cult objects belonging to the gods and the sanctuaries, which include the statues or representations of the gods, are the subject of a few Kültepe texts. The document from the 1949 archive (Kt b/k 93+167), introduced here for the first time, gives another example of cult objects. Among these items, entrusted to a person named Puzur-Aššur, there are some objects of unclear meaning, goblets or vessels in the shape of a bird and a bull-head, a bow, and a dagger, the knob of which was made of gold and meteoric iron. All of these subjects, possibly belonging to an unknown deity, occur for the first time in the Kültepe texts. Although the lack of information in the document does not allow us a satisfactory interpretation of the context of this list, the items may have belonged to a private chapel of a trader.

There are about 850 cuneiform documents in the 1949 archive. Although there is no detailed study on these texts yet, the names of Amur-Aššur and Karriya's son Ennam-Aššur are prominent as the candidates for the archive owner. At the end of the ongoing studies on the archive, it will be clear whether these people were members of the same family and held the archive together or there were two different archives of unrelated merchants.

Keywords: Kültepe Tablets, Cult Objects, kāsūm, Archive of 1949 Season

Mezopotamya ve Suriye'nin farklı dönem ve merkezlerinde oluşturulan, bazı tanrı ve tanrıçalara ait mücevher ve süs eşyaları gibi çeşitli nesnelere listelendiği belgeler bulunmaktadır.¹ Kültepe tabletleri arasında ise, liste niteliğinde olmakla birlikte, tanrılara ait kült eşyalarını içeren sadece birkaç metin ele geçmiştir. Bunlardan, Uršu *kārum*undan Kaniš *kārum*una gönderilen mektup SUP 7'de Uršu şehrindeki Asur tapınağına giren hırsızların çaldıkları değerli kült eşyaları sayılmaktadır. Bu eşyalar, altından bir güneş temsili, tanrı Aššur'un hançeri, bir adalet amblemi temsili, bir yıldız temsili ve anlamını bilmediğimiz *amru'atum* ve *katappu* adlı nesnelere oluşmaktadır. Diğer belge, tanrıça İstar rahibi Šu-İstar'a gönderilmiş, onun evinin şapel olarak kullanılan bir odasındaki tanrıça İstar'ın heykeline ait kayıp mücevher ve süs eşyalarının konu edildiği

¹ J. Goodnick Westenholz, *Cuneiform Inscription in the Collection of the Bible Lands Museum Jerusalem, The Emar Tablets* (Groningen: STYX, 2000), 63; Jan G. Decksén, "The Goddess Who was Robbed of her Jewellery. Ishtar and her Priest in an Assyrian Colony," *Anatolia* 41, (2015): 37.

mektup Kt c/k 18'dir.² Belgede meteor demirinden 12 küpe, altından bir vulva temsili, altından iki *zimizzu*-boncuk, gümüşten 17 adet yıldız temsili, bir gümüş silah (gürz³) ile lapis-lazuli ve altın (boncuklardan oluşan) bir kolye listelenmiştir. Son olarak, şahitler önünde düzenlenmiş Kt 94/k 670'te (AKT 6-b, 468) numaralı kayıta, Ennum-Aššur adlı bir şahsın muhtemelen kendi evindeki kişisel şapeline ait kült eşyalarını Kura adlı bir şahsa bıraktığı belirtilmektedir.³ Aralarında Aššur, Šarru-mātēn ve Ukur'un sayıldığı tanrıların temsillerinin bulunduğu bu *dua odası*ndaki eşyalar masalar, bir sandalye, bir kap, tuz için iki *hawiru* kabı, gümüşten bir kap, gümüşten bir kalp temsili, bir *nikkassu*-emblemi temsili ve bir balmumu tabletten oluşmaktadır.⁴

İlk kez bu makalede tanıttığımız, 1949 yılı (Kt b/k) Kültepe kazılarda bulunan belgenin de adı belirtilmemiş bir tanrıya ait kült eşyalarını içerdiği açıktır. Oldukça hasarlı durumdaki belgede süs eşyası veya mücevher isimleri olduğu anlaşılan, Kültepe metinlerinde ilk kez geçen kelimeler, hayvan biçimli kaplar, muhtemelen tanrısal simgeler olan silah isimleri kayıtlıdır. Belgede kayıtlı “kuş” ve “boğa başı” biçimli kaplar “kupa, kadeh; kâse” anlamlarındaki *kāsum* terimiyle ifade edilmiştir. Gerek Kültepe metinlerinde gerekse Mezopotamya'nın farklı merkezlerinde ortaya çıkarılan belgelerde, *kāsum* kaplarının⁵ genellikle altın, gümüş, bronz gibi metallere, kısmen de değerli taşlardan yapıldığı bilgisi verilmekte, fakat bu kap türünün kilden de yapıldığını gösteren herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (bkz. CAD K, 253 vd). Metnimizde kayıtlı, hangi malzemeden yapıldıkları belirtilmemekle birlikte, birisi 1 *mina* (yaklaşık 500 gr.) diğeri 1 *mina* 59 *šeqel* (yaklaşık 1 kg) ağırlığındaki *kāsum* kaplarının da metal ya da taştan olması muhtemeldir. Bununla birlikte Kültepe kazılarında, çok miktarda ve çeşitlilikte, riton olarak da tanımlanan pişmiş topraktan kült

² Dercksen, “The Goddess Who was Robbed”, Dercksen'in de ifade ettiği üzere, Kaniş'te yerleşen bazı Asurlu tüccarların aynı zamanda rahip (*kumrum*) olarak görev yaptıkları ve evlerindeki şapel olarak belirledikleri odalardan birinde rahibi oldukları tanrının heykelini ve tanrıya ait kutsal eşyaları tuttıkları anlaşılmaktadır. Kültepe'deki tapınak, şapel ya da kişisel mabetlerin varlığı hakkında ayrıca bkz. Remzi Kuzuoğlu. “Eski Asurca Kaynaklarda Tanrıça İşhara ve Akrep Sembolü,” *Archivum Anatolicum* 10/1, (2016): 31.

³ Rahip olmayan kimselerin de evlerinin bir bölümünü, kendi aile tanrılarına ait figürinlerin ve kült eşyalarının bulunduğu, kişisel bir *kutsal mekân* ya da *dua odası* olarak düzenleyebildikleri anlaşılmaktadır (Gojko Barjamovic ve Mogens T. Larsen, “An Old Assyrian Incantation Against the Evil Eye,” *Altorientalische Forschungen* 35, (2008): 153-154).

⁴ Barjamovic ve Larsen, “An Old Assyrian Incantation”, 153-154.

⁵ Kültepe metinlerinde geçen *kāsum* “kadeh” örnekleri ve diğer kap türleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Gürkan Gökçek, “Kültepe Metinlerinde Geçen Kaplar”, *Archivum Anatolicum* 6/2, (2003): 73-87.

kapları ele geçmiştir.⁶ Kültepe metinlerde, libasyon kapları olduğu anlaşılan bu kil kaplarını “riton” anlamında tanımlayan herhangi bir kelimeye rastlanmamaktadır. Boğazköy ve Amarna belgelerinde “riton” anlamında *bibru* terimi geçmektedir (CAD B, 222b-223a), fakat Kültepe metinlerinde bu terime de rastlanmaz. Ö. Kahya, Asurlu tüccarların, kendi maddi kültür unsurları içinde yer almayan, Anadolu’ya özgü bu türden kült kapları için diğer kap isimlerinden birisini kullanmış olabileceğini belirtmiştir.⁷

1949 yılı tabletleri üzerinde henüz detaylı bir araştırma yapılmamıştır. Ancak arşiv sahibinin Amur-Aşşur (muhtemelen Sukkaliya’nın oğlu) olduğu açıktır. Arşiv belgelerinde Amur-Aşşur dışında, Karriya ve onun oğlu Ennam-Aşşur’un isimleri de sıkça geçmektedir. Dolayısıyla 1949 yılı arşivinin iki farklı tüccara mı ait olduğu yoksa belgelerde öne çıkan bu iki ismin aynı aileden mi olduğu yapılacak kapsamlı bir arşiv çalışmasıyla netleşecektir. Kt b/k 93+167’de sayılan kült eşyalarının teslim edildiği Puzur-Aşşur’un kim olduğu ya da arşiv sahipleriyle bağlantısının olup olmadığı açık değildir. Ancak metinlerde Puzur-Aşşur adı da oldukça sık geçmektedir ve bu isimde bir şahıs arşivdeki bir borç senedinde (Kt b/k 114) “kâtip” yani muhtemelen *kārumun* sekreteri olarak kayıtlıdır. Belgedeki kutsal eşyaları Puzur-Aşşur’a teslim edenlerin de kimler olduğu belirtilmemiştir.

Kt b/k 93+167 (Müze envanter numarası: 153-91-64)

İki parça halinde bulunan ve join yapılmış belge oldukça hasarlı durumdadır ve yaklaşık dört satırı tamamen kayıptır.

Ö.y.	1	1 [ma]-na 6 2/3 GÍN
	2	‘x’-[x] ‘e’-mu-qi-im
	3	‘x’ zi-mi-ze-en
	4	H[A ² -Z]A ² -bu-za-ta-an
	5	18 1/6 GÍN KÍ.LA.BÍ
	6	‘16’ ½ GÍN kà-sú-um ša hu-sà-ri-/im
	7	1 ma-na kà-sú-um
	8	‘i’-šú-ru-um 1 ma-na 10 GÍN
	9	tí-il ₅ -pá-nu-um 1 ma-na /15 GÍN

⁶ Fikri Kulakoğlu ve Selmin Kangal, *Anadolu’nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul’da*, (İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011), 240-269.

⁷ Konuyla ilgili detaylı bilgi ve yorumlar için bkz. Ömer Kahya, “Kültepe’den ‘Tanrının Kadehini İçme’ Örneği”, *Archivum Anatolicum* 11/2, (2017): 48-49.

	10	<i>gu₅-ub-gu₅-ba-num</i>
	11	<i>qá-du-um e-ší-šu</i>
	12	2 <<ma>> <i>ma-na LÁ 1 GÍN</i>
	13	<i>kà-sú-um qá-qá-ad GU₄</i>
	14	1 GİR GAL <i>ša GÀR-šu</i>
A.k.	15	<i>a-mu-tum ù KÙ.GÌ</i>
A.y.		yaklaşık dört satır kırık
	1'	2' <i>a-nu-[qú x x x GÍN]</i>
	2'	KÌ.LA.BÌ ₄ 2' <i>a'-[nu-qú x x x]</i>
	3'	½ GİN KÌ.LÁ.BÌ ₄ ŠU.NİGİN
	4'	4 <i>a'-nu-qú 10 GİN KÌ.LÁ./BÌ₄</i>
	5'	<i>a-na Puzur₄-A'-šur</i>
	6'	<i>ip-qí-du</i>

Tercüme: ¹⁻¹⁵⁾ 1 mina 6 2/3 *šeql* [ağırlığında?] *emūqum*-nesnesi; [...] *zimizzu* boncukları; *HA-ZA-buzatan*-nesneleri, onların ağırlığı 18 1/6 *šeql*dir. 16 ½ *šeql* (ağırlığında) *hematit* taşından kadeh; 1 *mina* (ağırlığında) kuş (biçimli) kadeh; 1 *mina* 10 *šeql* (ağırlığında) yay; ahşap kısmıyla birlikte 1 *mina* 15 *šeql* (ağırlığında) *gubgubu-eşyası*; 1 *mina* 59 *šeql* (ağırlığında) boğa başı biçimli kap; (kabza) topuzu meteor demiri ve altından bir büyük hançer [... ..] ¹⁻⁴⁾ İki [...] yüzük, onların ağırlığı 2 *šeql* [... ..] 12 *šeql* onun ağırlığı; toplam 4 yüzük, onların ağırlığı 10 *šeql*dir. ⁵⁻⁶⁾ (Bütün bunları) Puzur-Aššur'a teslim ettiler.

Açıklamalar:

St. 2: [x] *e'-mu-qí-im*: Satır başındaki kırık nedeniyle en az bir işaret -belki *ša-* okunamamaktadır. Takip eden işaretler ise, “güç; ordu; şiddet; icra yetkisi, yetenek, değer” anlamlarındaki *emūqum* kelimesinden (CAD E, s. 157a) başka herhangi bir terimle ilişkilendirilememektedir. Fakat metnimizdeki kelimenin somut bir nesneyi karşıladığı açıktır.⁸ Bildiğimiz kadarıyla *emūqum* terimi üç Kültepe metninde daha bu anlamda kullanılmıştır.⁹ AKT 3, 61'de, muhtemelen Mama kralından alınan *emūqum*

⁸ Bilgiç ve Günbattı, AKT 3, 61'de, “Mamaıldan” alındığı belirtilen *emūqumun*, kral ile ilişkili olması nedeniyle, “ticaret politikası bağlamında, kralın pozisyonuna işaret ettiğini”, *šim emūqimin* ise “oldukça zorunlu veya tamamen gönüllü olunmayan bir işlemi” ifade ettiğini belirtmişlerdir (AKT 3, 94).

⁹ AKT 3, 61: 24, 35; Prag I, 473: 13; Kt f/k 132: 3 (yayımlanmamış); Prag 1, 473: ¹²⁾ ... *a-ma qá-at-kà* ¹³⁾ *i-na ší-im e-mu-qí-im* ¹⁴⁾ *e-ri-iš : ù a-ma-tám ú-lá ... li-qé-ma* “Öyleyse, *emūqumun* bedelinden payını iste ya da meteor demirini veya senin ...nı al”.

nesnelere bedeli olan 98 *makuhu* kumaşından 70'inin sahibine gönderildiği, geri kalan 28 parça kumaşın 15'er *şegel* gümüş üzerinden satıldığı belirtilmektedir.¹⁰ Yani birden fazla sayıdaki bu *emuqum* nesnesinin fiyatı olan 98 parça *makuhum* kumaşının satışından 24,5 *mina* gümüş elde edilebilmektedir. Borç senedi Kt f/k 132'de ise tek bir *emūqumun* bedeli 5 *mina* gümüşdür.¹¹ *emūqum* nesnesinin karşılığı olan bu yüksek meblağlar, bunun çok değerli bir nesne olduğunu düşündürmektedir ancak ne olabileceğine dair bir görüş belirtemiyoruz. Kelime en az iki Kültepe metninde, mühür malzemesi olarak kullanılan *husārum* taşının (hematit²; CDA, 122b) sıfatı olarak, muhtemelen “sert; sağlam” anlamında geçmektedir.¹²

St. 3: 'x' *zi-mi-ze-en*: Kırık kısımdaki ilk işaret belki de takip eden nesnenin sayısını göstermektedir. Kırıktan sonraki işaretler, CDA, s. 447b'de şüpheli olarak “özel biçimli boncuk” anlamı verilen *zimizzu* ile ilişkilendirilebilir. Yukarıda bahsettiğimiz Kt c/k 18: 42'de Tanrıça İstar'ın mücevherleri arasında sayılan iki *zimizzu* boncuğun altın; BIN 6, 179'da lapis-lazuli ve CUSAS 34, 30: 4'te¹³ miktarı verilmemiş *zimizzu* boncukların gümüş olduğu kayıtlıdır. Metnimizde ise, dual formdaki *zimizzum* boncukların, belki de kırık kısım nedeniyle, hangi malzemeden yapıldığı açık değildir.

St. 4: *H[A²-Z]A²-bu-za-ta-an*: Satır başındaki kırık kısımda kalan işaretlere getirdiğimiz öneri son derece şüphelidir. Yaptığımız taramalarda bu işaretlerin, farklı değerleriyle de olsa, teşkil ettiği herhangi bir kelimeye rastlayamadık. Ancak takip eden satırdaki “onun ağırlığı 18 1/6 *şegeldir*”

¹⁰ AKT 3, 61: ²³ ... *i-na* 98 TÚG *ma-ku-hi* ²⁴ *ša ši-im e-mu-qi* : *ša KÌ Ma-ma-i-im* ²⁵ *al-qé-ú* ŠÀ.BA 70 TÚG *Bur-kà-num ú-šé-bi-lá-kum* ³⁵ *ú* 28 *ma-ku-hu* *ša ši-im e-mu-qi-im* ³⁶ *i-ri-hu-ni* *ù* 6 *ku-ta-ni* *ša šé-ep* ³⁷ DUMU *Ba-za-a* *ù* *i-a-ti* ... ⁴⁰ 28 *ma-ku-hu* 15 GÍN.TA KÜ.BABBAR-*šu-nu* 7 *ma-na* ²³⁻²⁵ Mamalidan aldığım *emūqumların* bedeli olan 98 (parça) *makuhum* kumaşından 70'ini Burkanum sana gönderdi... ³⁵⁻³⁷ Ayrıca Bazaya'nın oğlunun ve benim idaremdaki *emūqumun* bedelinden geriye kalan 28 parça *makuhum* kumaşı ve 6 parça *kutānum* kumaşı ⁴⁰ 15'er *şegel* üzerinden 28 *makuhum* kumaşının gümüşü 7 *minadır*.”

¹¹ Kt f/k 132: ¹ 3 *ma-na* KÜ.BABBAR *pá-ni-um* ² 5 *ma-na* KÜ.BABBAR ³ *ši-im e-mu-qi-im* ⁴ 3 *ma-na* KÜ.BABBAR ⁵ *ši-im* KÜ.AN ⁶ *ù* *ra-ad-im* ⁷ ŠUNİGİN 11 *ma-na* ⁸ KÜ.BABBAR *mi-ma* ⁹ *a-nim* : *i-li-bi* ¹⁰ *Ku-lá* : *A-šur-ma-lik* ¹¹ *i-šu* “3 *mina* gümüş önceden; 5 *mina* gümüş *emūqumun* bedeli; 3 *mina* gümüş meteor demirinin ve *r*.'nin bedeli; toplam 11 *mina* gümüş; bütün bunları Kula'dan Aşşur-malik alacaktır.”

¹² Kt n/k 1012: 5 (yayımlanmamış); Kt n/k 1316: 19 (Salih Çeçen ve L. Gürkan Gökçek, “Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Bir Zenginlik Alameti: Lapis Lazuli Taşından Mühür”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 72, (2021)).

¹³ İlgili yayındaki açıklama için bkz. CUSAS 34, 52.

ifadesi, son ekinden dolayı iki adet olduğu söylenebilecek bu terimin, ağırlığıyla hesaplanan bir nesneye karşılık geldiğini göstermektedir.

St. 7-8: *kà-sú-um ʿi-šú-ru-um: iššūrum* “kuş” kelimesi (CAD I/J, s. 210a) bildiğimiz kadarıyla Kültepe metinlerinde ilk kez geçmektedir. *kāsum iššūrum* “kuş (biçimli) kadeh” bir libasyon kabı, yani riton olmalıdır.¹⁴ Ancak metinde kadehin yapıldığı madde belirtilmemiştir.

St. 9: *tí-il₅-pá-nu-um:* CAD T, s. 414a’da, şüpheli olarak, “yay” anlamı verilen *tilpānum*, Eski Asurca metinlerde ilk kez geçmektedir. Yay Eski Mezopotamya ikonografisinde çok yaygın görülmesi de tanrılar tarafından kullanılan (CAD T, s. 415b) simgelerden biriydi.¹⁵ Metinde 1 *mina* 10 *šeql*, yani 500 gr’dan fazla bir ağırlığı olduğu belirtilen yayın hangi malzemeden yapıldığı belirtilmemiştir, ancak normal boyutta değil, muhtemelen değerli bir malzemeden yapılmış bir model olduğu düşünülebilir.

St. 10: *gu₅-ub-gu₅-ba-num:* Eski Asurca metinlerde ilk kez karşılaşılan bu kelime, sonundaki *-an-* hecesinin bir son ek¹⁶ olduğu varsayılırsa, “bir süs eşyası veya değerli bir taştan oluşan bir mücevher parçası” (CAD G, 122b); “değerli bir süs eşyası veya değerli bir taş” (CDA, s. 95b) anlamları verilen *guggubu/gubgubu* ile ilişkilendirilebilir. Metinde, *gubgubanum* nesnesinin bir ahşap parçasının bulunduğu ve toplam ağırlığının 1 *mina* 15 *šeql*, yani 500 gr’dan fazla olduğu belirtilmektedir. Bu bilgi, *gubgubunun* bir mücevher parçasından çok, bir süs eşyası ya da hançer benzeri bir silah olabileceğini düşündürmektedir.

St. 13: *kà-sú-um qá-qá-ad* GU₄: 7-8. satırdaki “kuş (biçimli) kadeh” gibi, bir libasyon kabı olduğunu düşündüğümüz “boğa başı (biçimli) kadeh” de Kültepe metinlerinde ilk kez geçmektedir. Metinde, hangi malzemeden yapıldığı belirtilmemiş bu kült eşyasının ağırlığının 2 *mina* 59 *šeql*, yani yaklaşık 1 kg olduğu belirtilmiştir.¹⁷ Kt 97/k 182: 38’de, ne olduğu

¹⁴ Kültepe kazılarında bulunan kuş biçimli kült kabı-riton örnekleri için bkz. Kulakoğlu-Kangal, *Anadolu’nun Önsözü*, 258-262.

¹⁵ Jeremy Black ve Anthony Green, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü. Tanrılar, İfritler ve Semboller*, (çev.) N. Hasgül, (İstanbul: Aram Yayıncılık, 2003), 218, 227.

¹⁶ *-an-* son ekinin fonksiyonları ve kullanım yerleri hakkında detaylı bilgi için bkz. OAG, 135-136.

¹⁷ Kültepe kazılarında bulunan boğa başı biçimli kült kabı-riton örnekleri için bkz. Kulakoğlu-Kangal, *Anadolu’nun Önsözü*, 250.

belirtilmemiş *qaqqad nēšim* “aslan başı” ifadesi kayıtlıdır.¹⁸ Buradaki “aslan başı” da bir libasyon kabını ifade ediyor olabilir.

St. 14-15: 1 GİR GAL *ša GÀR-šu a-mu-tum ù KÙ.GÌ: GÀR* ideogramı (Akadca *karrum*), “topuz; tokmak” (CAD K, 221a; CDA 148b) anlamıyla Kültepe metinlerinde ilk kez geçmektedir. Metnimizde, büyük bir hançerin kabzasının tepesindeki, altından ve meteor demirinden yapılmış “topuzu” tanımlayan bu kelime, başka dönem metinlerinde daha çok çivi başını ya da topuzlu çivi tanımlasa da birkaç yerde, “kılıç ve hançer topuzu” anlamında da kullanılmıştır (CAD K, 221a). Kültepe buluntuları arasında farklı materyallerin kullanıldığı birçok süs eşyası mevcuttur.¹⁹ Metnimizde kayıtlı, altın ve demirden yapılmış kabza topuzu da bu türden eşyalara güzel bir epigrafik örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Barjamovic, Gojko ve Larsen, Mogens T. “An Old Assyrian Incantation Against the Evil Eye”, *Altorientalische Forschungen* 35 (2008): 144-155.
- Black, Jeremy ve Green, Anthony. *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü. Tanrılar, İfrîter ve Semboller.* (çev. N. Hasgöl), İstanbul: Aram Yayıncılık, 2003.
- Çayır, Murat. *Kültepe’de 1997’de Bulunan Tabletlerin Değerlendirilmesi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2012.
- Çeçen, Salih ve Gökçek, L. Gürkan. “Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Bir Zenginlik Alameti: Lapis Lazuli Taşından Mühür”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 72, (2021): 83-90.
- Dercksen, Jan G. “The Goddess Who was Robbed of her Jewellery. Ishtar and her Priest in an Assyrian Colony”, *Anatolica* 41 (2015): 37-59.
- Gökçek, L. Gürkan. “Kültepe Metinlerinde Geçen Kaplar”, *Archivum Anatolicum* 6/2, (2003): 73-87.
- Kahya, Ömer. “Kültepe’den ‘Tanrının Kadehini İçme’ Örneği”, *Archivum Anatolicum* 11/2 (2017): 45-58.
- Kulakoğlu, Fikri ve Kangal, Selmin. *Anadolu’nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul’da.* İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.
- Kuzuoğlu, Remzi. “Eski Asurca Kaynaklarda Tanrıça İshara ve Akrep Sembolü”, *Archivum Anatolicum* 10/1 (2016): 19-54.

¹⁸ Murat Çayır, *Kültepe’de 1997’de Bulunan Tabletlerin Değerlendirilmesi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2012), 80-82.

¹⁹ Kültepe kazılarında bulunmuş, farklı maden ve taşların birlikte kullanıldığı süs eşyası örnekleri için bkz. Kulakoğlu ve Kangal, *Anadolu’nun Önsözü*, 304-310.

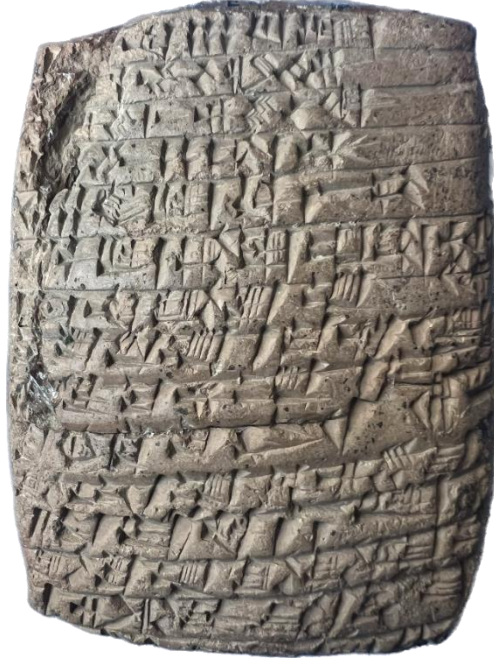
Westenholz, J. Goodnick. *Cuneiform Inscription in the Collection of the Bible Lands Museum Jerusalem, The Emar Tablets*. Groningen: STYX, 2000.

KISALTMALAR

- AKT 3 Bilgiç, Emin ve Günbattı, Cahit. *Ankaraner Kültepe-Texte III, Texte der Grabungskampagne 1970*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Stuttgart, 1995.
- AKT 6-b Larsen, Mogens T. *Kültepe Tabletleri VI-b, The Archive of the Šalim-Aššur Family Volume 2: Ennam-Aššur*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- BIN 6 Ferris, J. S. *Old Assyrian Letters and Business Documents, Babylonian Inscriptions in the Collection of James B. Nies*, Vol. VI. New Haven: Yale University, 1944.
- CUSAS 34 George, A. R. - Hertel, T. - Llop-Radu, J. - Radner, K. - van Soldt, W. H. *Assyrian Archival Texts in the Schøyen Collection and Other Documents from North Mesopotamia and Syria*. (Cornell University Studies in Assyriology and Sumerology, Volume 34), Bethesda: CDL Press, 2017.
- CAD The Chicago Assyrian Dictionary.
- CDA Black, Jeremy - George, Andrew - George, Postgate, Nicholas. *A Concise Dictionary of Akkadian*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000.
- Prag I Hecker, Karl - Kryszat, Guido - Matouš, Lubor. *Kappadokische Keilschrifttafeln aus den Sammlungen der Karlsuniversität Prag*. Prag: Univerzita Karlova, 1998.
- SUP Sayce, A. H. "The Cappodacian Cuneiform Tablets of the Univeristy of Pennsylvania", *Babyloniaca* 6 (2012): 182-192.

Kt b/k 93+167 Fotoğraflar

Ön Yüz

Sağ Kenar

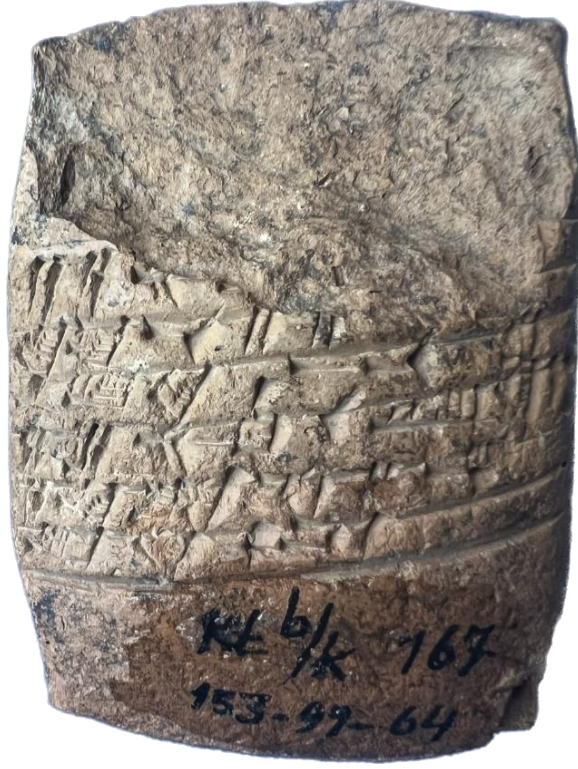

Alt Kenar

Arka Yüz

Sağ Kenar

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	16/2	2022	325-362
----------------------------	------	------	---------

HİTİT METİNLERİNDE ADI GEÇEN “aviti-” HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME*

Fatma SEVINÇ ERBAŞI**

Makale Bilgisi

Başvuru: 15 Nisan 2021

Kabul: 16 Kasım 2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: April 15, 2021

Accepted: November 16, 2022

Öz

Çoğunlukla Hitit İmparatorluk Dönemi kült envanterlerinde adı geçen bir eşya olan aviti-, karışık bir varlığı temsil eder. Metinlerdeki tanımlamalardan yola çıkarak kanatlı aslan/sfenks olduğu düşünülmektedir. Tanrıça İştar başta olmak üzere bazı tanrısal varlıklarla ilişkilendirilir ve ritonu da mevcuttur. Metinlerle eş zamanlı sanat eserleri üzerinde izlenen karışık varlıkların bazıları ile eşleştirilmesi, tartışmalı da olsa yapılabilmektedir. Asur Ticaret Kolonileri ve Eski Hitit Dönemi mühür örnekleri üzerindeki kompozisyonlarda da görülen kanatlı aslanlar/sfenksler aviti- 'nin Hitit kültürüne girişi ve gelişimi hakkında fikir verebilmektedir. Bu çalışmada Eski Mezopotamya etkili inanç ve sanat geleneğinin Hitit dünyasında algılanışı ve ifade edilişi doğrultusunda aviti- yeniden değerlendirilmiştir. Aviti- 'nin açıklamasının, gökyüzü döngüsü üzerinden yapılabileceği ile ilgili bir teori de ortaya atılmış ve takımyıldızlar ve gezegenler hakkındaki Eski Mezopotamya bilgi bakiyesinin Hititler tarafından zamana ve hayatı düzenlemek için kullanılmış olabileceği öne sürülmüştür. Böylece aviti- 'yi farklı bir gözle değerlendirip, önemini vurgulamak çabasına gidilmiştir. Taşınabilir eşya olması bakımından anıtsal sfenkslerden farklılığı da gösterilmiştir.

* Bu çalışmanın ortaya çıkma sürecinde desteğini esirgemeyen sevgili meslektaşım Doç. Dr. Hasan PEKER'e teşekkürü borç bilirim.

** Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, fsevinc@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2390-311X.

Anahtar Kelimeler: *İştar/Şausga, Sfenks, Karışık Varlık, Kült Envanterleri, Takımyıldız, Aslan, Venüs*

An Assessment about “*awiti-*” Mentioned in the Hittite Texts

Abstract

The awiti-, which is a stuff mentioned in cultic inventories of the Hittite Imperial Period, represents a hybrid creature. Based on the descriptions in the texts, it has been thought as a winged lion / sphinx by scholars. It is associated with some deities, primarily Goddess Ishtar, and has a rhyton. Some hybrid creatures viewed on depicted artworks in parallel with the texts can be matched even it is controversial. Winged lions / sphinxes observed in compositions on the seals belonging to Assyrian Trade Colonies and The Old Hittite Kingdom Periods give an idea about the entry and development of the awiti- into Hittite culture. In this study, awiti- is re-evaluated in line with the perception and expression of the ancient Mesopotamian influenced belief and artistic tradition in the Hittite world. A theory is also put forward, which suggested that awiti-'s explanation can be made through the cosmic cycle and that the Ancient Mesopotamian knowledge of constellations and planets may had been used by the Hittites to organize time and life. So, the study tried to evaluate awiti- from a different perspective and to emphasize its importance. Besides, it was aimed to show awiti-'s difference from monumental sphinxes because it is a portable item.

Keywords: *İştar/Sausga, Sphinx, Hybrid Creature, Cult Inventories, Constellation, Leon, Venus*

Giriş

Bilindiği gibi hem Hitit dini hem de dini pratikleri; çok yönlü, kimi zaman karmaşık ve iç içe geçmiş bir yapı arz eder. Bu durumun en belirgin nedenleri olarak hem Anadolu'nun kültür çeşitliliği hem de temas ettikleri uygarlıkların niceliği gösterilebilir. Hititlerin Yakınoğu'da elde ettikleri gücün uzun ömürlü olması söz konusu durumu süreç içinde beslemiştir. Çok sayıda tanrı/tanrıça ile onların ikonografisini oluşturan ve kimliğini belirleyen her türlü eşlikçi, sadece Hitit dinine değil aynı zamanda Eski Yakınoğu inanç dünyasına ait niteliklerdir.

Hitit metinlerinde adı geçen *aviti-*'yi de böyle bir eşlikçi olarak görmek mümkündür. *Aviti-* olarak ifade edilen “kült nesnesi”nin ayırt edici özellikleri; çoğunlukla “sfenks” olarak yapılan tanımlamanın kaynağı; işaret ettiği kültürel alan ve “Hitit Sanatı”ndaki görünümü bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmanın temel hedefine katkı sağladığı ölçüde,

kelimenin içinde yer aldığı metinlerin tercümelerine ve filolojik izahlara gönderme yapılacak ancak araştırmanın bir metin çözümleme çalışması olmaması hususu göz önünde bulundurularak metin transkripsiyonlarına yer verilmeyecektir.

Ağırlıklı olarak kült envanterlerinde karşılaşılan *aviti-* kelimesinin, taşınabilir bir eşyaya gönderme yapıyor olması –konuyla ilgili araştırma için– önemli bir hareket noktası sunar.

Araştırmada izlenecek yöntem şu şekilde belirlenmiştir:

Öncelikle modern araştırmalarda kelime hakkında yapılan tanım ve yorumlamalar ele alınacak sonrasında *aviti-*'nin “sfenks” ile ilişkilendirilmesinin önemli temellerinden biri olan hiyeroglif Luvice’indeki logogram konu edilecektir. *Aviti-*'nin nitelikleri ve olası işlevinin tespiti için, yer aldığı çivi yazılı Hitit metinlerinin kısa açıklaması yapılacaktır. Metinler sayesinde ortaya çıkan görünümlü paralellik arz eden tasvirli eserler kronolojik sıraya uygun bir şekilde değerlendirilecektir. Daha sonra da Hitit dininde nasıl bir yer bulduğu hakkında tartışmaya girilecek ve konu din-mit-astronomi bağlamında masaya yatırılarak, tam olarak neyi temsil ettiği ile ilgili hipotez öne sürülecektir. Sonuç olarak *aviti-*'nin Eski Yakındoğu sanatındaki yeri ve “sfenks” imgesi ile tam olarak örtüşüp örtüşmediğinin netleştirilmesi sağlanacaktır.

Literatür İncelemesi

Aviti- kelimesi hakkında ilk defa H. Ehelolf (1939), başka hayvan isimleriyle birlikte sıralandığı için “*bir hayvan ismi*” değerlendirmesini yapmıştır.¹ C. G. von Brandenstein da (1943) “aslan sfenksi” yorumuyla ilk tanımlama yapan araştırmacılardan biri olmuştur.² H. G. Güterbock ise (1943) *aviti-*'nin -Tanrıça İştar ile bağlantısından dolayı- aslanla ilgisini ortaya koymuş ve Yazılıkaya No. 44’deki tasvire benzemesi gerektiğini belirtmiştir³. Aynı araştırmacı, Brandenstein’in yukarıda belirtilen yayını için yaptığı incelemede (1946), *aviti-* konusunu yeniden ele almış ve Brandenstein’in

¹ Hans Ehelolf, “Zu Amarna Knudtzon Nr. 29, 184 und 41, 39 ff.”, *ZA* 45 (1939): 72.

² Carl Georg von Brandenstein, “Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen in Keilschrifttexten”, *MVAeG* 46/2 (1943): 4-5 ve 91; Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Faunası* (Ankara: 1965), 264; Yaşar Coşkun, “Boğazköy Metinlerinde Geçen Başlıca Libasyon Kapları”, *AÜDTCF Dergisi* 27/3-4 (1969): 38; Silvin Koşak, “The Inventory of Manninni (CTH 504)”, *Linguistica* 18 (1978): 109; Michele Cammarosano, *Hittite Local Cults, Society of Biblical Literature - Writings from the Ancient World* (SBL-WAW 40) (Atlanta: 2018), 300.

³ Yazarın konu hakkındaki tartışması için bkz. Hans Gustav Güterbock, “Eti Tanrı Tasvirleri ile Tanrı Adları”, *Belleten* VII/18 (1943): 290, dn. 56.

“aslan sfenksi” çevirisini eleştirmiştir. “Sfenks”in zaten aslan gövdeli bir niteliğe sahip olduğunu, ayrıca “aslan sfenksi” ifadesinin hatalı olduğunu *aviti-* için pekâlâ bir grifon’un (kuş başlı aslan) da söz konusu olabileceğini vurgulamıştır. Bu noktada “*iki başlı kanatlı sfenks*” tanımlamasının daha uygun olduğunu ancak bunun da *aviti-* olup olmadığının sorgulanması gerektiğini ve basitçe “kanatlı aslan” tercihinin katılmak istediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte “kanatlı aslan”ın da -Hititlerde- sadece “aslan” olarak anılması durumundan dolayı kararsızlığını dile getirmiştir.⁴

J. Friedrich, *HW*’de (1952) *aviti-* için “aslan” demiştir. H. Th. Bossert’in de (1955) “sfenks, khimeira” tanımlamasını yaptığı bildirilmiştir.⁵ J. Jakob-Rost, 1961 tarihli yayınında *aviti-*’yi metin içinde “aslan” olarak tercüme etmiş ancak dipnotta “Sümerce “aslan” manasına gelen UR.MAH ile aynı anlama gelmesinin mümkün olmadığını çünkü *aviti-*’nin kanatları olduğunu” vurgulamıştır.⁶ G. Neumann (1961) *aviti-* ifadesinin “aslan”ı işaret ettiği ve sözcüğün Indo-Cermen **oui-ēdis* ifadesine karşılık gelen “koyun yiyici” olarak tanımlandığı ile ilgili açıklama yapmıştır.⁷

H. Ertem (1965), *aviti-* başlığı altında metin bilgisi vermiş, literatür incelemesi yapmış ve Tanrıça İştar ile bağlantılı “karışık bir varlık” olması gerektiğini vurgulayıp, Güterbock’un ileri sürdüğü “aslan” manasından daha çok Brandenstein’in “aslan sfenksi” manasını kabul etmiştir.⁸

J. Tischler *HEG*’de (1983), Neumann’ın (1961) “koyun yiyici” önermesinin fonetik ve morfolojik zorluğundan söz ederek, *aviti-*’ye “*bir yırtıcı, belki aslan*” demiştir.⁹

S. Koşak (1978), *aviti-*’yi aslan olarak düşünen araştırmacıların çalışmalarına gönderme yaparak teoriye itiraz etmiş; *aviti-*’nin metinlerde, aslan sembolleriyile birlikte ancak onlardan ayrı olarak ifade edildiğine dikkat çekerek, aslan olamayacağını ve en iyi adayın sfenks olması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰

⁴ Hans Gustav Güterbock, “Rev. of Brandenstein C. G. von 1943”, *Or NS 15* (1946): 484.

⁵ Günter Neumann, “Hethitische Etymologien III”, *ZVS 77*, 1/2 (1961): 76, dn. 2’den aktarılmıştır.

⁶ *HEG*, 1/A-K, 99; Helmut Theodor Bossert, “Die hieroglyphen-hethitische Inschrift von Kötükale”, *Museon 68* (1955): 76.

⁷ *HW*, 39; Liane Jakob-Rost, “Zu den hethitischen Bildbeschreibungen, 1. Teil”, *MIO 8* (1961):175, dn. 60.

⁸ Neumann, “Hethitische Etymologien III”, 76.

⁹ Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Faunası*, 260-265.

¹⁰ *HEG 1/A-K*, 99.

¹⁰ Koşak, “The Inventory of Manninni (CTH 504)”, 109.

H. G. Güterbock, konuyu yeniden ele aldığı yayınında (1983) kendisinin de *aviti*-’yi basitçe aslan olarak düşünmüş olduğunu ancak bu yaratığın kanatları olduğuna göre fikrini gözden geçirip sfenks ya da kanatlı aslan yorumunun olasılığına yöneldiğini -ikonografi ve metin uyumluluğunu da göz önünde bulundurarak- ifade etmiştir.¹¹

J. Puhvel, *HED*’te (1984) *aviti*-’nin ikonografik tanımlamalarda aslanımsı bir görüntüsünün olduğunu ancak aslandan farklı olduğunu muhtemelen bir tür kanatlı aslan, sfenks anlamına geldiğini metinlerdeki göndermelere dayalı olarak ortaya koymuştur.¹² H. Otten da (1989) *aviti*-’yi “kanatlı aslan” olarak değerlendirmiştir.¹³

H. A. Hoffner (2003), kült imajlarının tasvirlerinin sırayla verildiği KUB 38.2 metnini -metin içinde *aviti*-’nin ayrıntılı tanımı yapılmıştır ki metin aşağıda da ele alınacaktır- incelediği yayınında *aviti*- için grifon ya da sfenks önermelerine gönderme yapmıştır.¹⁴ V. Haas (1994), “masalsı bir hayvan, en muhtemel kanatlı aslan” olması gerektiğini dile getirerek “sfenks” tabirini telaffuz etmemiş ancak “sfenks” hakkındaki daha ileri tarihli bir yayınında (2004) sfenksin Hititçe metinlerindeki ifadesi için *aviti*- kelimesini göstermiştir.¹⁵

B. Bellucci (2012), bu konuda kapsamlı bir araştırma gerçekleştirmiş, aslana ait unsurlar barındıran karışık varlıkların tanımlamaları ve sanattaki temsilleri sıralamış, *aviti*-’nin bunların içinde Anadolu’ya ait yerel bir uyarılma olabileceğini, muhtemelen MÖ 13. yüzyılda eril sfenks’e karşılık geldiğini ve böylece tanrıça Şauşga’nın öznel bir niteliğini temsil ettiği şeklindeki düşüncesini dile getirmiştir.¹⁶

¹¹ Hans Gustav Güterbock, “Hethitische Götterbilder und Kultobjekte”, R. M. Boehmer–H. Hauptmann (ed.), *Beiträge zur Altertumskunde Kleinasiens. Festschrift für Kurt Bittel (Fs Bittel)* (Mainz: 1983): 203-217, 205, dn. 15.

¹² *HED I*, 1984, 246-247.

¹³ Heinrich Otten, “Tiergefäße im Kult der Späten hethitischen Grossreichszeit”, K. Emre, M. Mellink, N. Özgüç (ed.), *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç / Tahsin Özgüç’e Armağan (Fs T. Özgüç)* (Ankara: 1989), 367.

¹⁴ Harry A. Hoffner, “Cult Image Descriptions KUB 38.2”, W. W. Hallo (ed.), *The Context of Scripture III* (Leiden – Boston: 2003), 64, dn. 2.

¹⁵ Volkert Haas, *Geschichte der hethitischen Religion, HdO*, (Leiden: 1994), 500, dn. 82; Volkert Haas, “Das Fest der Sphingen”, *AoF 31/1*, (2004): 46-56.

¹⁶ Benedetta Bellucci, “Šauška e il suo *awit*”, P. Cotticelli-Kurras, M. Giorgieri, C. Mora, A. Rizza (ed.), *Interferenze linguistiche e contatti culturali in Anatolia tra II e I millennio a.C. Studi in onore di Onofrio Carruba in occasione del suo 80° compleanno (StMed 24)*, (Genova: 2012), 48-56, 61-62.

A. Ünal, 2016 tarihli sözlüğünde bütün olasılıkları göz önünde bulundurarak Hititçe sözlükte kelimenin karşısına “aslangillerden bir hayvan, kanatlı aslan, aslan sfenksi, cin, karışık varlık” yazmıştır.¹⁷

M. Cammarosano (2018), *aviti-*'yi tanrıça Şauşga'ya eşlik eden insan başlı, bazen iki başlı, aslan vücutlu, kanatlı, karışık bir yaratık, sfenks olarak değerlendirmiştir.¹⁸

Elde bulunan veriler ve yapılmış değerlendirmeler *aviti-*'nin sfenks olması gerektiği konusunda bir temayül yaratmaktadır.

Aviti-'nin sfenks olması ile ilgili en güçlü argüman, Luvi hiyeroglifindeki SPHINX¹⁹ yazısının okunuşunun Luvice “gelmek” fiili olan *avi-*'nin, fiilin *präteritum* (geçmiş zaman) 3. tekil şahıs çekimi “geldi” manasındaki okunuşunun *avita* olmasıdır²⁰ ve *aviti-* söylenişi ile ses benzerliği aşıkardır. Ancak “gelmek” fiilinin Hititçesi ise “*uva-*”dır ve *präteritum* (geçmiş zaman) 3. tekil şahıs çekimi “geldi” manasındaki “*úúūt*”dır.²¹ Luvi ve Hitit dillerindeki akrabalık göz önünde bulundurulduğunda “*úúūt*” ve “*avita*” arasındaki paralellik fark edilmektedir ve *aviti-*'nin “gelmek” fiilinden türetilmiş bir karışık varlık ismi olduğu öne sürülebilir. V. Haas, “*kanatlı yürüyen/gelen sfenks*” hiyeroglifinin okunuşunun, Hititçe sfenks'i tanımlamak için kullanılan *aviti-* kelimesinin kısaltılmış formu olan *avi-* “gelmek” olduğuna dikkat çeker.²² Böylece görüntü ve anlam bütünlüğü sağlanmış oluyordu.

Aşağıda ele alınacak olan Walters Art Gallery’de muhafaza edilen ve Kayseri’den geldiği bildirilen Asur Ticaret Kolonileri Dönemi tabletlerinden biri üzerinde yer alan silindir baskısı üzerinde karşılıklı duran ve birbirine bakan iki farklı sfenks yer alır (Fig. 3-3a). Belgeyi mühürleyen tanıkların adlarının genellikle Luvice, hiyeroglif Luviceyi ya da Hititçe olması dikkat çekicidir. Hatta tablet, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’ndeki hiyeroglif

¹⁷ Ahmet Ünal, *Hititçe-Türkçe/Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*, (Ankara: 2016), 98.

¹⁸ Cammarosano, *Hittite Local Cults*, 73-74, 293, 299-300.

¹⁹ J. David Hawkins, fiilin okunuşunun I. Singer’in buluşu olduğunu ifade eder, bkz. J. David Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Volume. I: Inscriptions of the Iron Ages*, (Berlin - New York: 2000), 81 ve Plate 1.

²⁰ Kargamış, A4 b section 2: Emmanuel Laroche, *Les Hieroglyphes Hittites*, (Paris: 1960), 75, no. 121; Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*, 80-81; Hasan Peker, *Texts from Karkemish. I. Luwian Hieroglyphic Inscriptions from the 2011-2015 Excavations*, Ante Quem, (Bologna: 2016), 16; HEG 4/U, 163-164.

²¹ HEG 4/U, 156 ve 160.

²² Haas, “Das Fest der Sphingen”, 48.

Luvicesinin ilk kullanımı için kanıt teşkil etmektedir.²³ Bu bağlam, *aviti-* kelimesinin etimolojisindeki Luvice karaktere açıklama sağlayabilir.

Öte yandan metinlerde sfenks için başka bir güçlü aday olduğu da göz ardı edilmemelidir. *Damnaš(š)ara*, mitolojik metinlerde kapıyla ilişkilendirilmekte, antlaşma metinlerinde de tanık tanrılar listesinde yer almaktadır. Bir bakıma antlaşmada edilen yeminin garantörleri ve kapıların fedaileri bu tanrı(ça)lardır.²⁴ *Damnaš(š)ara* metinlerde çoğul -muhtemelen ikili grup olarak ortaya çıkar ve Hititçede ismi dişil yapan -šara son ekini (*suffix*) almış olmakla dişil bir karakter gösterir.²⁵ Hitit anıtsal sfenkslerinin şehir kapılarının her iki yanında ikili grup olarak kadın yüzlü sfenks görüntüsünde yükselişleri *damnaš(š)ara*'nın anıtsal sfenksin karşılığı olduğu teorisini destekler niteliktedir.²⁶

Fakat Batı literatüründe sfenks olarak adlandırılan karışık varlığın tam karşılığını, Hitit metinlerinde tarif edilen karışık varlıklara ve onların ikonografisine uydurma çabasının zorlama olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle metinlerdeki tarifler ve bu bağlamdaki tasvirli eserler incelendikten sonra *aviti-* - sfenks denkliliğini yeniden ele almak doğru olacaktır.

***Aviti-* Kelimesinin Geçtiği Metinlere Dair Gözlemler**

“*Sandıkların envanteri*” olarak kategorize edilen katalog içindeki bir envanter metninde *aviti-* kelimesine rastlanmaktadır. Ahşaptan yapılmış eşyaların sıralandığı tahrip olmuş bir metindir; *aviti-*'nin yer aldığı satırda korunmuş başka bir ifade yoktur.²⁷ Envanter listesindeki eşyalardan biri olarak görünmektedir.

²³ J. Vorys Canby, “The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C.”, *Journal of Near Eastern Studies (JNES)* 34 (1975): 232; Alice Mouton, “Y a-t-il une relation entre les motifs de la glyptique cappadocienne et les hieroglyphes anatoliens?”, *SMEA* 44 (2002): 93.

²⁴ Billie Jean Collins, “Animals in Hittite Literature”, Billie Jean Collins (ed.), *A History of the Animal World in the Ancient Near East*, Leiden-Boston-Köln, (2002): 248.

²⁵ Haas, *Geschichte der hethitischen Religion*, 335.

²⁶ Bu eşitlemeye itirazlar da vardır: Harold Craig Melchert, “Hittite Damnašara- ‘Domestic’ /Damnašares ‘Household Deities’”, *Journal of Ancient Near Eastern Religion (JANER)* 1 (2001): 150-157; Hatçe Baltacıoğlu, “Hitit Yazılı Kaynaklarında ve Alacahöyük Hitit Heykeltraşlık Eserlerinde Sfenks”, N. Çınardalı Karaaslan – A. Aykurt – N. Kolankaya Bostancı – Y. H. Erbil (ed.), *Compiled in Honor of Armağan Erkanal. Some Observations on Anatolian Cultures / Armağan Erkanal'a Armağan. Anadolu Kültürlerine Bir Bakış*, (Ankara: 2014), 79-81.

²⁷ CTH 241 KBo 47.3, 5': metnin transkripsiyonu için bkz. Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KBo 47 (DBH 33)* (Wiesbaden: 2011), 2.

“*Metallerin, teçhizatların ve silahların envanteri*” başlığıyla tanımlanan katalog içindeki bir metinde, hayvan şeklinde ritonlar sıralanmakta ve burada *aviti-* bir riton olarak geçmektedir. *Aviti-*’den önce çeşitli maden ve taşlardan yapılmış, farklı pozisyonlardaki boğa, geyik, kartal, aslan ve panter şeklindeki ritonlar anılır; lapis lazuli taşından yapılmış 2 tane *aviti-* ritonu bunları takip eder.²⁸ Envanter metninde *aviti-*’nin, metinde *BIBRU*/riton²⁹ olarak ifade edilen hayvan şeklindeki diğer ritonlarla birlikte sıralanması, diğer hayvanlardan farksız, onlarla aynı grupta değerlendirilen bir *BIBRU*/riton olduğunu ortaya koymaktadır.

Başka bir “*metallerin, teçhizatların ve silahların envanteri*” kataloğuna ait bir metninde, eşyalar sayıları ve yapıldıkları madenin cinsi belirtilerek sıralanmıştır. İlk paragrafta gümüşten ve altından eşyaların (altın küpe) kırmızı bir sepetin içinde olduğu ifade edilir. İkinci paragrafta sıralanan 4 gümüş *aviti-*, 4 gümüş apupi, 3 giysi, 4 gümüş aslan, 2 ayrı kap ile içki kamışlarının geniş bir kutunun içinde olduğu aktarılır.³⁰ Koşak, *aviti-*’yi sfenks, apupi’yi ise Akadça “*abūbu*”³¹ deniz canavarı olarak ifade etmiştir.³² Buradaki envanter metninde *aviti-*’nin başka bir karışık varlık olan apupi, bir aslan tasviri ve başka eşyalarla birlikte sıralanmış olduğu dikkat çekicidir.

“*Mücevherat ve birtakım eşyaların envanteri*” olarak tanımlanan katalog içindeki metinlerden birinde genel olarak altın ve taş süslü ziynet eşyaları hakkında bilgi verilmektedir. Taştan ve altından kuşların, meyvelerin sıralandığı listede lapis lazuli taşından bir *aviti-* de yer almaktadır. Buradan yola çıkarak, *aviti-*, lapis lazuli taşından şekil verilmiş bir imge, bir eşya olarak düşünülebilir.³³ S. Koşak, CTH 245 mücevherat envanterinin, aşağıda ele alınacak olan CTH 504 Manninni envanterinin bir parçası olduğunu ifade etmiştir.³⁴

²⁸ CTH 242 KBo 48.262a Öy. II 27: transkripsiyon ve tercüme için bkz. Otten, “Tiergefässe im Kult der Späten hethitischen Grossreichszeit”, 365-368, 366-367; transkripsiyon için ayrıca bkz. Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KBo 48 (DBH 38)* (Wiesbaden: 2012), 155-156.

²⁹ Çoğunlukla hayvan şeklinde veya insan uzuvlarını ya da bazı eşyaları taklit eden biçimlerde üretilmiş olan kült kaplarının Hitit metinlerinde ifade edilişi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Onofrio Carruba, “Rhyta in den Hethitischen Texten”, *Kadmos 6* (1967): 88-97; Maciej Popko, *Kultobjekte in der hethitischen Religion (nach keßlschriftlichen Quellen)* (Warszawa: 1978), 87-91.

³⁰ CTH 242.12 KUB 42.10 Ay. 6’: transkripsiyon ve tercüme için bkz. Silvin Koşak, *Hittite inventory texts: CTH 241-250, TH 10* (Heidelberg: 1982), 94-95.

³¹ “*abūbu*”, *CAD*, A/1, 77-81.

³² Koşak, “The Inventory of Manninni (CTH 504)”, 109.

³³ CTH 245.3 KUB 42.69 Öy. 11’.

³⁴ Koşak, “The Inventory of Manninni (CTH 504)”, 99.

“*Manninni Envanteri*” ismini taşıyan katalogdaki metinlerden birinin içeriğini, değerli taş ve madenlerden yapılmış eşyaların, takıların, giysilerin ve anlamları net olmayan bazı başka eşyaların listesi oluşturur. *Aviti*- öncelikle altın bir eşya olarak 1 tane; ardından altından 6 tane aslanın da aynı satırda söz konusu edildiği eşya olarak 1 tane ve son olarak metnin arka yüzünde altın ve taştan yapılmış başka sembollerle birlikte (aslan başları, dağlar vs.) uzanan 2 (iki) tane *aviti*- olarak ifade edilir.³⁵ Metnin içeriği CTH 245 ile uyumludur ve bütünlük arz eder. Metnin genel içeriği, *aviti*-’nin liste içinde yer alan eşyalardan biri olduğunu, diğerlerine nazaran özel bir anlam taşımadığını gösterir niteliktedir. Ancak her seferinde aslan sembollerıyla yan yana getirilmesi manidar görünmektedir; 2 tane “uzanan *aviti*-” ifadesi ise dikkat çekicidir.³⁶

“*Kült heykellerinin tasvirini içeren kült envanterleri*” olarak kategorize edilen katalogun Viyanavanda şehrinin Koruyucu tanrısıyla ilgili tanımlamaların yapıldığı metninde, altından yapılmış *aviti*-’ye gem vurulmuştur ve başında başlık olan altın bir adam heykeli, *aviti*-’nin üzerinde ayakta durmaktadır.³⁷ Koruyucu tanrının geyik üzerinde duran tasvirlerinden ayrı olarak *aviti*- üzerinde duran heykel sıra dışıdır; üstelik gem vurulmuş *aviti*- detayı ilgi çekicidir. Tasvirli eserlerdeki karşılığına dair değerlendirme aşığıda ele alınacaktır. Metin yine bir envanter metnidir.

“*Tanrı heykellerinin ve çeşitli nesnelere ait tasvirlerine ait fragman*” olarak kataloglanan metinlerden birinin ilk satırları bir heykelcik tasviriyle - Haas’ın yorumuna göre adı belli olmayan bir tanrının tasviriyle- başlar.³⁸ Ortasından kırık olan tabletin bütünlük içinde anlaşılması zorluk yaratmaktadır. Bununla birlikte bir kült envanteri olduğu içeriğinden anlaşılmaktadır. Metinde gümüş *aviti*-’den, ayaklar ve kanatlardan söz edilmekte, iyi durumda olmadıkları/kullanım dışı oldukları belirtilmektedir.³⁹ Envanter niteliği taşıyan bu metin, *aviti*-’nin bir kült eşyası olduğunu doğrulamaktadır. *Aviti*-’nin eskimiş ve kullanışlı durumda olmayan bir eşya olduğu iması dikkat çekicidir.

³⁵ CTH 504.1 KUB 12.1 Ay. III 15’; KUB 12.1 Ay. III 38’; KUB 12.1 Ay. IV 17’. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Koşak, “The Inventory of Manninni (CTH 504)”, 100-106.

³⁶ H. Otten *šaš*- fiilinin ortaç hali (*partisip*) olan *šašant*- “uzanan” şeklinde tercüme edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bkz. Otten, “Tiergefässe im Kult der Späten hethitischen Grossreichszeit”, 367.

³⁷ CTH 527.46 KUB 38.1 Öy. II 8’. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Cammarosano, *Hittite Local Cults*, 310-311.

³⁸ Metnin yorumlanması için bakınız. Haas, *Geschichte der hethitischen Religion*, 513, dn. 188.

³⁹ CTH 522 KUB 38.11 Öy. 11’. Metnin transkripsiyon ve tercümesi için bkz. Jakob-Rost, “Zu den hethitischen Bildbeschreibungen”, 198-199.

“*Kizzuvatna bayram fragmanı ve çağırma Ritüelleri*” kategorize edilen katalogdaki metinlerden birinin içeriğinin bir kült töreni ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Kâhin (^{LÜ}AZU) çeşitli kapları sırayla doldurmakta ve tanrının (DINGIR^{LM}) huzurunda libasyon gerçekleştirilmektedir. Altın *aviti-BIBRU*'su da doldurulan kaplardan biridir.⁴⁰ Buradaki bayram metninde önemli ayrıntı, *aviti-*'nin bir riton olarak tanımlanmasıdır.

“*Kült heykellerinin tasvirlerini içeren kült envanterleri*” başlığı altındaki katalogda yer alan bir metin genel olarak İstar/Şauşga imajı hakkında bilgi vermektedir. Tanrıçanın kadın ve erkek olarak temsil edilen iki yönü ayrı ayrı tasvir edilmektedir. *Aviti-* ile ilgili en ayrıntılı tarif de bu sayede ortaya çıkmaktadır. İlk olarak İstar bir kadın heykeli şeklinde omzundan çıkan kanatlarla temsil edilmiştir. Sağ elinde altın bir kap, sol elinde bir iyilik sembolü taşır. Altında gümüş kaplı bir kaide vardır ve bu kaidenin de altında gümüş kaplı *aviti-* bulunur. *Aviti-*'nin iki kanadı vardır ve bir kanadının üzerinde Tanrıça Ninatta diğerinde de Tanrıça Kulitta yer alır. Hepsinin altında ahşap bir kaide durur. Bu gruba takdim edilecek kurbanlık ekmek ve tayınların miktarı hakkında da bilgi verilir ancak *aviti-*'ye yapılacak bir takdimden söz edilmez. İkinci tarifte altın heykel omuzlarından kanatlar çıkan ve ayakta duran bir erkektir ki bu betimleme İstar/Şauşga'nın eril karakteridir; sağ elinde altın bir balta, sol elinde de altın iyilik sembolü taşır. Gümüşten kuyruğu ve altın kaplı bir göğsü olan *aviti-*'nin üzerinde durmaktadır ve *aviti-* sağ ve sol kanatlarının üzerinde Ninatta ve Kulitta'yı taşımaktadır.⁴¹ Tanrı tasvirleriyle ilgili açıklamaların yapıldığı bu metinde, İstar/Şauşga'nın eşlikçileri Ninatta ve Kulitta ile temsil edildiği tanrılar grubunun içinde, *aviti-*'nin tanrısallığa sahip olmayan karışık bir figür olarak yer aldığı açıktır.

“*Ninive İstarı'nın kültü için kehanet*” adı altında belirlenen katalog içindeki bir metnin konusu Ninive İstarı'nın tapınağında kaybolan/çalınan ya da tahrip edilen eşyalarla ilgili bürokratik prosedüre uygun bir soruşturmadır.⁴² Metne göre *aviti-* *BIBRU*/ritonunun lapis lazuli taşından

⁴⁰ CTH 500 KBo 7.46 Öy. 8'. Transkripsiyon için bkz. Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KBo 30, DBH-P 2* (Dresden: 2002), 242.

⁴¹ CTH 527.472 KUB 38.2 Öy. I 12'-24'. Transkripsiyon veya tercüme için bkz. Brandenstein, “Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen”, 4-5; Jenny Danmanville, “Iconographie d'İSTAR-Sauşga en Anatolie ancienne”, *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie orientale (RA)* 56 (1962): 16-17; Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası*, 261-262; Ilse Wegner, *Gestalt und Kult der İstar-Sawuška in Kleinasien, Alter Orient und Altes Testament 36 (AOAT 36), Hurrnologische Studien III* (Neukirchen Verlag: 1981), 38-39; Hoffner, “Cult Image Descriptions”, 64-65; Cammarosano, *Hittite Local Cults*, 294-97.

⁴² CTH 567 KUB 5.10+16.33+16.83 Öy. 49. Tercüme ve yorumlar için bkz. Wegner, *Gestalt und Kult der İstar-Sawuška in Kleinasien*, 95; Jared L. Miller, “The *katra/i*-women in the Kizzuwatnean Rituals from Hattuša”, S. Parpola – R. M. Whiting (ed.), *Sex and Gender in the*

yapılmış gözleri artık yerinde değildir. Tanrıça İştar'ın tapınağındaki eşyalara ait altından ya da lapis lazuliden parçaların kaybolduğı anlaşılmaktadır. Tapınağın denetlenmesiyle ilgili olan bu metinde *aviti-*, Ninive İştarı'nın tapınağına ait eşyalardan biri -lapis lazuliden yapılmış gözleri kaybolmuş olan bir riton- olarak tanımlanmaktadır.

“*Aylık Festival*” olarak kataloglanan metinlerden birinde kraliyet çifti törensel aktivite gerçekleştirmektedir: Kral ve Kraliçe Tanrı Vahişi'nin huzurunda altın *aviti- BIBRU*/ritonundan (içki) içmektedir.⁴³ Tanrı Vahişi bir Hatti tanrısıdır⁴⁴ ve Savaş Tanrısı ZABABA ile de eşitlenmektedir.⁴⁵ Aylık kutlanan bayramda *aviti-* ritonunun Tanrı Vahişi için düzenlenen içme töreninde kullanılan bir malzeme olması dikkat çeker.

Yukardaki satırlarda incelenen metinlerden yola çıkarak, *aviti-* ile ilgili genel bir çerçeve çizmek mümkündür. Kelimenin geçtiğı metinlerin büyük çoğunluğı kült envanteridir ve *aviti-* de taşınabilir bir kült eşyası niteliğı taşır. Bir tanrı/tanrıça olarak tanımlanmadığı, sunu nesnesi olmadığı çok açıktır ancak *BIBRU*'sunun var olması dikkat çekicidir. İkonografik özellikleri belirgindir: gözleri, kanatları, kuyruğı, göğsü olan, bazen uzanmış, bir kere gem vurulmuş karışık bir varlıktır. Ancak hayvan şeklindeki diğeri nesnelere ayrı tutulmaz; onlarla birlikte anılır. Tanrıça İştar/Şausga'nın yörüngesinde görülse de bu durumun kesin bir kural olmadığı, başka tanrılarla birlikte anılmasından da anlaşılmaktadır.

Tasvirli Eserlerde *aviti-*'yi Aramak (Asur Ticaret Kolonileri Dönemi ve Eski Hitit Örnekleri)

Metinlerdeki tariflerle uyumlu bir tasvir arayınca tamı tamına örtüşen bir görüntü yakalanmamaktadır.⁴⁶ *Aviti-*'yi mevcut tasvirlerle eşleştirme denemelerinden yola çıkarak yeni bir değerlendirmeye gitmek sağlıklı olacaktır.⁴⁷

Ancient Near East. Proceedings of the XLVIIe Rencontre Assyriologique Internationale, Helsinki, July 2-6, 2001 (CRRAI) (Helsinki: 2002), 428-430; Ada Taggar-Cohen, *Hittite Priesthood*, (Heidelberg: 2006), 282-285.

⁴³ CTH 591.II.B KUB 2.10 Ay. V 39. Metinle ilgili açıklamalar için bkz. Haas, *Geschichte der hethitischen Religion*, 535, dn. 353.

⁴⁴ Hatti tanrıları içinde yer aldığı hakkında bkz. Emmanuel Laroche, *Recherches sur les Noms des Dieux Hittites* (Paris: 1947), 36.

⁴⁵ Jörg Klinger, *Untersuchungen zur Rekonstruktion des hattischen Kultschicht (StBoT 37)* (Wiesbaden: 1996), 477.

⁴⁶ Birebir eşleştirmenin mümkün olmadığı hususuna H. Ertem de dikkat çekmiştir. Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası*, 263.

⁴⁷ Bellucci, “Šauska e il suo *awiti*”, Fig. 1-9'da sıralanmış olan eserler temel alınarak yeniden bir değerlendirme yapılmış ve farklı örnekler de göz önünde bulundurulmuştur.

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi mühürleri üzerinde pek çok karışık varlık belgelenmiştir ve bu tasvirler N. Özgüç tarafından sınıflandırılmıştır.⁴⁸ Kanatlı, kanatsız, uzanmış, ayakta, sırt sırta ve karşı karşıya olmak üzere çeşitli şekillerde gösterilen sfenkslerin olduğu grup içinde,⁴⁹ Achemhöyük'ten bir mühür baskısı dikkat çeker. Eserde, kaideye oturmuş bir tanrıçanın ayaklarını dayamış olduğu “sfenks”, *aviti-*'nin KUB 12.1 Ay. IV 17' numaralı metnindeki tarifini çağrıştırır biçimde uzanmıştır (Resim 1).⁵⁰

Eski Anadolu sfenks'inin tasvirlerine ait bir başka çalışma A. Gilbert tarafından gerçekleştirilmiş ve Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nden Hitit İmparatorluğu'nun sonuna kadarki süreç içinde Anadolu sanatında sfenksin çeşitli şekillerde görünüşleri ele alınmıştır.⁵¹ Bu çalışmada konu edilen ve Achemhöyük'te keşfedilmiş Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne ait damga mühürlerden biri üzerindeki tasvirlerde, KBo 48.262a Öy. II 27 numaralı metinde sıralanan ritonların temsil ettiği hayvanları (içlerinde *aviti-* de vardır), nispeten takip etmek mümkündür. Kanatsız eril bir sfenks ile beraber aslan, boğa, oğlak, bir kuş ve daha küçük boyutta hilal ve daire sembolü belirli bir döngü içinde tasvir edilmiştir.⁵² Bu haliyle takımyıldızları veya burçları çağrıştırmaktadır (Resim 2).

Walters Art Gallery'de muhafaza edilen ve Kayseri'den geldiği bildirilen Asur Ticaret Kolonileri Dönemi tabletlerinden biri üzerine basılmış silindirik mühür üzerindeki tasvirler de “sfenksin Anadolu sanatındaki yeri hakkında bir fikir sunmaktadır. Burada şaha kalkmış şekilde karşı karşıya duran iki sfenks yumruklarını tokuşturmaktadır. Bu yumruklar bir bitkiyi taşımakta, altta ise bir ankh sembolü yer almaktadır. Her ikisinin de ardında altta aslan, üstte uçan kuş tasviri vardır.⁵³ Bu sfenksler birbirlerinin yansıması

⁴⁸ Nimet Özgüç, “The Composite Creatures in Anatolian Art During the Period of Assyrian Trading Colonies”, M. Mori, H. Ogawa, M. Yoshikawa (ed.), *Near Eastern Studies Dedicated to H.I.H. Prince Takahito Mikasa on the Occasion of his Seventy-Fifth Birthday (Fs Mikasa)*, *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan (BMECCJ 5)* (Wiesbaden: 1991): 294-312.

⁴⁹ Özgüç, “The Composite Creatures in Anatolian Art During the Period of Assyrian Trading Colonies”, 296-301.

⁵⁰ Özgüç, “The Composite Creatures in Anatolian Art During the Period of Assyrian Trading Colonies”, 298, Fig. 6.

⁵¹ Alessandra Gilibert, “Die anatolische Sphinx”, L. Winkler-Horacek (ed.), *Katalog der Ausstellung Wege der Sphinx-Monster zwischen Orient und Okzident, der Freien Universität Berlin (Wege der Sphinx)*, Rahden (2011): 7-18.

⁵² Gilibert, “Die anatolische Sphinx”, 10, Abb. 5.

⁵³ Canby, “The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C.”, 225-229, Fig 1-2a.

değildir. Büyük olasılıkla biri erkek diğeri de dişidir.⁵⁴ Tasvirde yer alan erkek-dişi ayrımı ilginçtir ve esasen İhtar/Şausga'nın iki farklı karakterine gönderme yapmak için de fırsat yaratmaktadır. KUB 38.2 Öy. I 12'-24' numaralı metinde ayrıntılı olarak anlatılan iki ayrı *aviti*- tarafından taşınan iki ayrı İhtar/Şausga tasviriyle tam bir uyumluluk göstermese de çifte görünüm için iyi bir örnektir (Resim 3-3a).

Boğazköy'den Eski Hitit Dönemi (MÖ 17. yüzyıl) damga mühür baskısı üzerinde, karşı karşıya duran ve aralarında bir ağaç detayı yer alan kanatlı sfenks tasvirleri belgelenmiştir (Resim 4 ve 4a).⁵⁵ Sfenks imgesinin Eski Hitit Döneminde de damga mühürler üzerinde kullanılmaya devam ediyor olması önemlidir. Karşılıklı duran bu iki sfenksin başlık tipleri birbirinden farklılık gösterir ve sağdakinin tipik Hitit stili başlığı özellikle önemlidir.⁵⁶ Bu sfenksi belki de Hititleşmiş olarak düşünmek doğru olacaktır. Mühür üzerinde ayrıca boğa, aslan, grifon, ay ve güneş sembolleri belirli bir döngü içinde yer almaktadır.

Arkeolojik Buluntularda *aviti*- **BIBRU/Ritonu**

Metinlerde *aviti*--**BIBRU**'sunun varlığı belgelense de arkeolojik olarak Hitit Dönemi'ne ait bir keşif henüz yapılmamıştır. Bununla birlikte yukarıda bahsi geçen Asur Ticaret Kolonileri Dönemi mühürleriyle çağdaşlığı ortaya konulmuş olan Konya-Karahöyük kazılarında gün ışığına çıkarılan pişmiş topraktan riton münferit bir örnektir. Bu kabın bir kült kabı olduğu ve içki kurbanında kullanıldığını belirten S. Alp, kabın şeklinin de anlamlı olduğu üzerinde durur: "*İçki sunusu için kullanılan kayık görüntüsündeki bu kap hiyeroglif yazısındaki "gökyüzü" işareti biçimindedir ve gökyüzü hiyeroglifi biçiminde olan ve tapişana- olarak adlandırılan libasyon kapları olduğu metinlerle belgelenmektedir*"⁵⁷ (Resim 5).

Kabın kayık şekli üzerine alçak kabartma tekniği ile işlenmiş aslan ayakları ve yukarı uzanmış erkek başı bir sfenks görüntüsü vermektedir. Bu durumda bu kap hem gökyüzü ile ilişkilidir hem de bir sfenkstir. Kabın korunamayan öteki ucunda da kadın yüzlü bir sfenks betimi olma olasılığı güçlüdür. S. Alp, Konya-Karahöyük buluntuları üzerinden yaptığı

⁵⁴ Canby, "The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C.", 233.

⁵⁵ Canby, "The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C.", 240-241, fig. 13-14; Gilibert, "Die anatolische Sphinx", 11, Abb. 7.

⁵⁶ Gilibert, "Die anatolische Sphinx", 11, Abb. 7.

⁵⁷ Gökyüzü hiyeroglifi şeklindeki kapların metinlerdeki karşılığı için ^{DUG}*tapişana*- önerisi, metin yerleri ve filolojik açıklamalar için bkz. Coşkun, "Boğazköy Metinlerinde Geçen Başlıca Libasyon Kapları", 17-18; Sedat Alp, "Eine Sphinx vase aus Karahöyük bei Konya", *Anadolu (Anatolia) XXI (1978-1980)*, (1987): 11, dn. 5.

değerlendirmede, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nde burada İhtar kültürünün iyi bilindiğini ve söz konusu kabın tanrıçanın eril ve dişil formuyla ilişkili olabileceğini ima eder ve *aviti-BIBRU*’su özdeşliği üzerinde de durur.⁵⁸ B. Bellucci ise, Karahöyük kült kabının daha sonra metinlerde sözü geçecek olan *aviti-BIBRU*’ları için iyi bir prototip oluşturduğunu belirtmiştir.⁵⁹

Metinlerde değerli maden ve taşlar ile tasarlandığı anlatılan *aviti-BIBRU*’larına göre farkı, pişmiş topraktan yapılmış olması ve kayık şeklinde olmasıdır. Konya-Karahöyük ritonu, İhtar-gökyüzü-sfenks birlikteliğini düşündürmektedir ve bir teori ortaya atmak için fırsat yaratmaktadır. *Aviti*-eşlikçisi için gökyüzü ve takımyıldız bağlamında açıklamalar aşağıda ele alınacak ve teori böylelikle temellendirilecektir.

Hitit İmparatorluk Dönemi Eserlerinde *aviti-*’yi Aramak

Uralvalvi yüzük-mührü: *Aviti-* ile özdeşliği konusu en çok tartışılan tasvir, Konya’dan geldiği bildirilen ve bugün Ashmolean Müzesi’nde bulunan Hitit İmparatorluk Dönemi’ne (MÖ 13. yüzyıl ortaları) ait Uralvalvi yüzük-mührü üzerindedir.⁶⁰ Kompozisyonda, Tanrıça İhtar/Şausga, karışık bir varlığın üzerinde ayakta durmaktadır. Aslan vücutlu bu varlığın iki başı vardır ve başlardan biri ileri uzanmış bir aslan başı, ikincisi tanrıçanın başıyla aynı stilde antropomorfik formdadır. Tanrıça, sağ elinde tuttuğu bir bağla bu karışık varlığı kendine bağlamaktadır ve bu durumdayken ağızları açık aslanlar simetrik olarak iki yanında ona eşlik etmektedirler; etraflarına ise yıldızlar serpiştirilmiştir. İhta/Şausga’nın üzerinde durduğu karışık varlığın görüntüsü, metinlerle kısmen de olsa uyumludur: KUB 42.10 Ay. 6’ ve KUB 12.1 Ay. III 38’ metinlerindeki anlatımlara uygun şekilde aslanlarla birliktedir; KUB 38.1 Öy. II 8’ metninde tarif edildiği gibi gem vurulmuştur yani bağlıdır ancak bağını tutan tanrı, metindekinden farklı olarak İhtar/Şausga’dır; KUB 38.2 Öy. I metnindeki anlatıma benzer şekilde İhtar/Şausga *aviti-*’nin üzerinde ayakta durur ve bağ tutan elinin üstünde iyilik sembolü vardır. Adı geçen metinlerle uyumsuz özellikleri ise kanatlarının olmaması ve iki başlı oluşudur (Resim 6-6a).

⁵⁸ Alp, “Eine Sphinx vase aus Karahöyük bei Konya”, 13-14.

⁵⁹ Bellucci, “Šauška e il suo *awiti*”, 59.

⁶⁰ Danmanville, “Iconographie d’IŠTAR-Saušga en Anatolie ancienne”, 122 ve 128; Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Faunası*, 263; Muhibbe Darga, *Hitit Sanatı* (İstanbul: Akbank Yayınları, 1992), 201; Gilibert, “Die anatolische Sphinx”, 12, Abb. 10; Bellucci, “Šauška e il suo *awiti*”, 47 ve 55; Cammarosano, *Hittite Local Cults*, 75, Fig. 6-c.

J. Danmanville'nin ifadesine göre, *aviti-* iki başlı bir hayvansa metinde açıklamaya gerek duyulmamış olabilir.⁶¹ Çivi yazılı metinlerin hiçbiri *aviti-*'nin yüzü ya da başından söz etmez. Bununla birlikte birden fazla metinde kanatlı olduğu kesin biçimde ifade edilir. Baş kısmının varlığı ve görüntüsünün metinde ifade edilmemesi onun aslan ya da insan başlı olmadığını ispatlamaz. Yüzük-mühür üzerinde karışık varlığın kanatlarının olmaması için bir açıklama yapmak gerekirse kanatlı İştâr'ın görkemli tasvir edilmesinin karışık varlığın kanatları için yer bırakmayışıdır. Bu durumda *aviti-* için bu tasvirin iyi bir aday olduğu açıktır.

Mühür üzerindeki olası *aviti-* tasviri, MÖ 950-850 yıllarına yani Geç Hitit Krallıkları Dönemi'ne tarihlendirilen Karkamış Haberciler Duvarı'ndaki karışık varlıkla büyük benzerlik göstermektedir.⁶² İkisi karşılaştırıldığında Haberciler Duvarı'ndaki karışık varlığın kanatlı oluşu ve antropomorfik başındaki saç ve başlık stiline farklılık dışında aynı özellikleri taşımaktadır ki stildeki farklılık Geç Hitit Sanatının dönem özellikleri olarak değerlendirilebilir. Söz konusu tasvir literatürde çoğunlukla khimeira⁶³ olarak ifade edilmiştir.⁶⁴ İki başlı olması durumunda karışık varlığın sfenks'den çok khimeira olarak adlandırılması konusu gündeme gelecektir (Resim 7).

Megiddo Plakası: Megiddo'da keşfedilmiş olan fildişi plaka üzerindeki tasvirler Hitit İmparatorluk Dönemi'ne uygun bir stilde biçimlendirilmiştir. Kompozisyon özellikleri Eflatunpınar Anıtı ile karşılaştırılabilir. Figürler bağlamında Eflatunpınar Anıtı ile ortak özelliği, demonlar tarafından taşınan Hitit Güneş kursudur. Merkezde üst üste dizilmiş üç figürün her iki yanında adeta birbirinin aynadaki yansıması gibi tekrar edilen figürler sıralanmıştır. Figürler dizisinin üstten üçüncü sırasında en sağ ve en sol uçta yüzleri dışarı bakan çift başlı kanatlı tasvirin sfenks, merkezde yer alan çıplak tanrıçanın da İştâr olduğu öne sürülmektedir. Bu nedenle her iki yanda yer alan sfenkslerin *aviti-* olabileceği tartışılmıştır.⁶⁵ Tasvir, Konya Uravalvi yüzük mühründekine çok benzemektedir ve aynı sorun burada da

⁶¹ Danmanville, "Iconographie d'İŞTAR-Sauşga en Anatolie ancienne", 122.

⁶² Burhan Balcıoğlu, *Karkamış Antik Kenti* (Gaziantep: 2018), 95-112.

⁶³ Khimeira, Eski Yunan mitolojisine göre 3 kafalı bir canavardır. Ekrem Akurgal'a göre, Eski Yunanlılar kolonizasyon sürecinde Antakya'nın güneyinde Al Mina kolonisini kurunca Geç Hitit beyliklerini tanımış oldular ve sanatlarından etkilenip taklit ettiler. Böylece bu karışık varlıklar Yunan sanatına ve mitine girmiş oldu. Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarıları* (İstanbul: Net Yayınları, 1993), 151.

⁶⁴ Darga, *Hitit Sanatı*, 244-246.

⁶⁵ Robert L. Alexander, "Šauşga and the Hittite Ivory from Megiddo", *Journal of Near Eastern Studies; continuing the American Journal of Semitic Languages and Literatures (JNES)* 50 (1991): 166; Danmanville, "Iconographie d'İŞTAR-Sauşga en Anatolie ancienne", 124-125; Bellucci, "Šauška e il suo *aviti*", 56 ve 60.

görülmektedir: iki başlılık... Kanatlarının olması yönünden Kargamış tasvirine daha çok benzemektedir. Ancak Megiddo plakasında iki başlı kanatlı aslanın, çıplak tanrıça dizisinde iki kadın eşlikçiyle yer alması (belki metinlerde belirtildiği gibi Ninnatta ve Kulittta), iki başlı kanatlı aslan ve İhtar ilişkisi için bir ipucu olarak kabul edilebilir. İki başlı kanatlı aslanın hemen altında, kadın yüzlü bir aslan tasviri daha yer alır ve aslan vücutlu, insan yüzlü, kanatsız Mısır sfenks imgesine uygunluk gösterir. Biri kanatlı ve erkek, diğeri kanatsız ve kadın iki karışık varlığın üst üste görünümünün, Tanrıça İhtar/Şausga'nın erkek ve kadın kimliklerini yansıttığı fikrini uyandırmaktadır (Resim 8).

Plakanın çeşitli yerlerine serpiştirilmiş çiçek şeklindeki rozetlerle, Konya mührü üzerindeki yıldızların arasında bağlantı kurup, çiçek ve yıldız arasında bir ilişki kurmak mümkün müdür? Gökyüzü döngüsüyle mevsim döngüsü arasındaki ilişkinin hayatın düzenlenişi için önemli bir ayrıntı olması bunun mümkün olabileceğini ortaya koyabilir. Baharın gelişi, gökyüzünde takımyıldızların konumundan, yeryüzünde ise çiçeklerden takip ediliyor olsa gerektir. Takımyıldızların mevsimlerle ilişkisi aşağıda ele alınacaktır.

İmamkulu Kaya Kabartması: Kayseri İmamkulu'ndaki kaya bloğu üzerinde yer alan ve 13. yüzyıla tarihlendirilen tasvirlerde, *aviti*- ile olası özdeşliği tartışılan bir figür vardır.⁶⁶ Kompozisyon, yukarda konu edilen yüzük-mühür ve Megiddo Plakasında olduğu gibi birden fazla unsuru barındırır ve zengin bir ifade biçimine sahiptir (Resim 9).

Yerel bir Hitit yöneticisine/prenze ait bir anıt olduğu tespit edilen kompozisyonda prensin hieroglif yazılı tasviri en solda yer alır. Merkezde dağ tanrıları ve aslan başlı demonlar üzerinde boğanın çektiği arabasıyla Fırtına Tanrısı tasviri bulunur.⁶⁷ En sağda kafasını çevirmiş halde bu sahneyi izlermiş gibi resmedilen figürün Tanrıça İhtar/Şausga olduğu ikonografik özellikleri sayesinde anlaşılmaktadır: tülünü açan, çıplak ve kanatlı bir tanrıçadır. Dört çift kanadı olan, ayakları ve başı cepheden tasvir edilmiş karışık bir varlığın üzerinde ayakta durmaktadır. Tanrıçayı taşıyan kanatlı, karışık bir varlık görünümü nedeniyle *aviti*- olduğu düşünülmüştür.⁶⁸

⁶⁶ “İmamkulu Rölyefi”, Hitit Anıtları, <https://www.hittitemonuments.com/imamkulu/index-t.htm>, Erişim Tarihi: 1.04.2021.

⁶⁷ Darga, *Hitit Sanatı*, 179-181, res. 183; Joost Hazenbos, “Zum Imamkulu-Relief”, P. Taracha (ed.), *Silva Anatolica. Anatolian Studies Presented to Maciej Popko on the Occasion of His 65th Birthday (Fs Popko)* (2002): 148-149; Muhammed Fazıl Himmetoğlu, “İmamkulu Kaya Kabartması'nın Kültürel ve İkonografik Tahlili”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)* 6/3 (2019): 445-446.

⁶⁸ Hazenbos, “Zum Imamkulu-Relief”, 151-158.

Kanatlı İştar tasvirinin, kanatlı *aviti-* üzerinde tasvir edilişi özellikle KUB 38.2 Öy. I 12'-24' numaralı anlatımla paralellik arz eder ancak dört çift kanat ve şaha kalmış gibi görünen figürün baş kısmının seçilememesi kesin bir özdeşleştirme için sorun teşkil etmektedir. Bununla birlikte İştar/şauşga ile birlikteliği onu *aviti-* için cazip bir aday haline getirir. İştar/şauşga'nın başından taç gibi yükselen yıldız, bir elinin üzerindeki bir başka yıldız ve elinin uzandığı yerden uçan kuş detayı kompozisyonun ilgi çekici unsurlarıdır. İştar/şauşga'nın yönelimi Fırtına Tanrısına doğrudur; kuş adeta tanrıça ve tanrı arasında bir bağ oluşturmaktadır.

İni-Teşup Mühürü: Kargamış Kralı İni-Teşup'a ait iki mühür baskısı, *aviti-* ile özdeşleştirme yapmaya uygun tasvirler içerir. Mühür baskılarından biri Ugarit'te keşfedilmiştir ve şam Milli Müzesi'nde sergilenmektedir.⁶⁹ Diğeri ise Oylum Höyük kazılarında keşfedilen bulla üzerindedir.⁷⁰ A. Engin, İni-Teşub'a ait damga mühür baskılarını şöyle tanımlamaktadır: “*sağ elinde üç başlı bir topuz tutan, ileri uzattığı sol eli üzerinde ise bir sfenks bulunan, boynuzlu konik başlıklı, kısa etekli ve sivri çarıklı bir tanrı figürü ile sağında Luvi hieroglifi ile “İni-Teşub” adı yer alırken, iki sıra çerçeve içinde çivi yazılı kitabe dikkati çekmektedir*”.⁷¹ Sol el üzerindeki konik külahıyla antropomorfik başlı, kanatlı aslan, belirgin kuyruğu ile metinlerde tarif edilen *aviti-* tanımlarına uymakla birlikte ne herhangi bir tanrıyı taşımakta ne de *BIBRU/riton* olarak kullanılmaktadır. Ancak bir tanrının eşlikçisi olduğu kesin görünmektedir ve bu eril bir tanrıdır (Resim 10).

B. Bellucci'nin, söz konusu tanrının Fırtına Tanrısı Teşup'u temsil ettiğini belirtmesi ve olası *aviti-* tasvirinin belki tanrının öznel bir niteliği olduğunu ifade etmesi ilgi çekicidir.⁷²

Kargamış Kralının taht süresi büyük ölçüde bilindiği için mühür baskılarının tarihlendirilmesi kesindir. İni-Teşup'un, damga mühürleri, saltanatının ilk yıllarında kullandığı tespit edilmiştir.⁷³ III. Hattuşili ve IV.

⁶⁹ Darga, *Hitit Sanatı*, 203, Res. 209.

⁷⁰ Atilla Engin, “Oylum Höyük Kazılarında Ele Geçen Karkamış Kralı İni-Teşub'a Ait Bir Bulla”, Fikri Kulakoğlu, Tayfun Yıldırım, Tunç Sipahi, Vasıf şahoğlu, H. Levent Keskin (ed.), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi: Uğur Silistreli Anı Kitabı: Anadolu Arkeolojisi Üzerine Yazılar – Anı-Armağan Serisi Ek Dizi III. 3*, (Ankara: 2019): 119-129.

⁷¹ Engin, “Oylum Höyük Kazılarında Ele Geçen Karkamış Kralı İni-Teşub'a Ait Bir Bulla”, 121.

⁷² Bellucci, “şauşka e il suo *awiti*”, 53-54.

⁷³ Lorenzo d'Alfonso, “Further Studies on the Ini-Teşub Sealing. Partie II: A Prosopographic Approach”, *Altorientalische Forschungen (AoF)* 28 (2001): 274.

Tudhaliya ile çağdaş olan İni-Teşup’un taht yılları MÖ 13. yüzyılın ortalarına yerleştirilmektedir.⁷⁴

Emar Mühürleri: D. Beyer, Meskene Emar’da keşfedilen mühürleri incelediği eserinde⁷⁵ oldukça önemli örnekler ortaya koymaktadır. Bunlar arasında *aviti*- için aday olabilecek tasvirler de yer almaktadır. Mühürler üzerinde pek çok karışık varlık, tanrılar ve çeşitli hayvanlar belirli bir kompozisyonda bazen boşlukları dolduran yıldızlarla birlikte resmedilmiştir. D. Beyer, mühürlerde yer alan sfenks ve grifon tasvirlerini ayrıca değerlendirmiştir ve bunların Orta Tunç Çağı Suriye modellerinin türevleri olduğunu ortaya koymuştur.⁷⁶

Kargamış Kralı İni-Teşup’un yukarda konu edilen mühründeki ikonografi ile uyumluluk gösteren, silindirik biçiminde mühür baskısı özellikle dikkat çekmektedir. Hunba oğlu Galalu’ya ait olduğu belirtilen silindirik mühür üzerinde, ileri uzattığı sol kolunun üzerinde insan başlı kanatlı aslan tasviri bulunan, kısa elbise giymiş tanrıyı, tanrıça İştâr/Şauşga takip eder. B. Bellucci, sfenks’in Fırtına Tanrısı ile temsil edilmiş olmasına rağmen, takip eden tanrısal görüntünün İştâr/Şauşga olmasına dikkat çeker.⁷⁷ Ayrıca her ikisinin önünde de başının üzerindeki kanatlı güneşle temsil edilen bir kral tasviri yer alır.⁷⁸ Güneş Tanrısının tezahürü şeklinde tasvir edilen kral, Fırtına Tanrısı ve İştâr/Şauşga kompozisyonda ana karakterlerdir. Boşlukları dolduran biri dağ tanrısı olmak üzere üç farklı figür ve sfenks onların eşlikçisidir (Resim 11).

Meskene/Emar, MÖ 14. yüzyılın sonundan 12. yüzyılın başına kadar Hitit hâkimiyetinde kalmıştır. Suriye’deki Aştata ülkesinin merkezi konumundaki Emar, Anadolu ve Mezopotamya bölgelerinin kavşak noktasındadır. Dolayısıyla kentte yerel gelenekler dışında kültürler arası etkileşimin izleri de görülür. Bu durum gliptik ikonografisine de yansıyan çeşitlilik ve zenginliğin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bunda özellikle Mitanni sanatının önemli yeri vardır ve ortaya çıkan daha çok bir Suriye-Hitit

⁷⁴ İni-Teşup’un taht yılları ve dönemi hakkında bkz. Hasan Peker, *Hitit Egemenliğinden Assur İstilasına Kadar Yazılı Belgelere Göre Kargamış Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hititoloji Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) (İstanbul: 2004): 55-70.

⁷⁵ Dominique Beyer, *Emar IV. Les sceaux. Mission archéologique de Meskéné-Emar - Recherches au pays d’Aštata, Orbis Biblicus et Orientalis - Series Archaeologica (OBO-SA 20)* (Göttingen: 2001).

⁷⁶ Beyer, *Emar IV. Les sceaux. Mission archéologique de Meskéné-Emar - Recherches au pays d’Aštata*, 389-387.

⁷⁷ Bellucci, “Šauška e il suo *awiti*”, 54.

⁷⁸ Beyer, *Emar IV. Les sceaux. Mission archéologique de Meskéné-Emar - Recherches au pays d’Aštata*, 75-76, A46.

stildir.⁷⁹ Bu bölgenin özellikle 13. yüzyıldan 12. yüzyılın sonuna kadar Kargamış Krallığının kontrol noktası olması da önemli görünmektedir; İni-Teşub'un uzun saltanatı, kontrolün zirve noktasında olduğu dönemle⁸⁰ eş zamanlılık gösterir.⁸¹ Söz konusu saltanat döneminde sfenks imgesinin popüler olduğu anlaşılmaktadır.

Gökyüzünde *aviti*-’yi Aramak

Hem metinler hem de tasvirlerin *aviti*- diye adlandırılan karışık varlığa söylediği şey şudur: “Ben önemliyim ama tanrı değilim, Anadolu topraklarında Hurri dilinde Şauşga olarak adlandırılan İştâr’la dolaşırım en çok ama bazen de başka bir tanrıyla çıkarım karşınıza... Tanrıları taşıyorum, kanatlarım var; aslanlarla dolaştığım olur, onlar gibi hayvanlar âleminden, sıradan bir hayvanım...”

Aviti-’nin düşsel ya da fantastik bir yaratık olduğunu düşünmek modern aklın ortaya koyduğu bir sonuç olsa gerektir. Modernizm öncesinde Ortaçağ’da da düşsel tabir edilen karışık varlıkların gerçekten yaşadığına, var olduğuna inanılmaktaydı.⁸²

Metinlerde görüldüğü üzere *aviti*- dışında başka “fantastik” hayvanlar da diğer sıradan hayvanlar gibi sıralanmıştır ve muhtemelen onlar da gerçek olarak algılanmışlardır. *Aviti*- dâhil olmak üzere -metinlerde onlardan söz eden ve onların ayrıntılı tasvirlerini yapanların- bu fantastik hayvanların gözlemlenmiş olması durumuyla ilgili bir ön kabulleri olmalıydı. Onları nerede gördüklerini anlamak için gökyüzüne bakmak iyi bir fikir olabilir.

Çoğunlukla Tanrıça İştâ/Şauşga ile birlikte anılan *aviti*-’nin gökyüzünde bir takımıydıza gönderme yapabileceği düşüncesini tartışmaya açmadan önce tanrıçanın kendisinin Eski Yakınoğu’da Venüs gezegeni ile eşleştirildiğini hatırlamak gerekir.

Venüs gezegeninin sabahyıldızı görüntüsü erkek, akşam yıldızı görüntüsü ise kadındır; bu iki görüntü tek bir tanrı olan İştâr’da bir araya

⁷⁹ Beyer, *Emar IV. Les sceaux. Mission archéologique de Meskéné-Emar - Recherches au pays d’Aštata*, Abstract.

⁸⁰ Bkz. Dipnot 70.

⁸¹ Engin, “Oylum Höyük Kazılarında Ele Geçen Karkamış Kralı İni-Teşub’a Ait Bir Bulla”, 120.

⁸² MS 16. yüzyılın son çeyreğinde İtalyan Doğa Bilimci Aldrovandi’nin “*Serpentum, et draconum* (Yılanların ve Ejderlerin Doğal Tarihi)” adlı kitabı 1640’da Bologna’da yayımlanmıştır ve kitapta fantastik diye tabir edilen pek çok canlı “gerçek” canlılar olarak konu edilir; Roma İmparatorluk Dönemi’nin başlarında yaşamış Yaşlı Plinius, *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) adlı eserinin VIII-XI. kitaplarını zoolojiye ayırmış ve karmakarışık hayvanlara sıralamasında yer vermiştir. Aktarım için bkz. Jorge Luis Borges, *Düşsel Varlıklar Kitabı*, (Çev. Celal Üster) (İstanbul: 2018) kitabın çeşitli yerlerinde bahsi geçmektedir. Özellikle sfenks için 237.

gelmiştir ve böylece erkek görünümüyle savaş tanrıçası İştar, kadın görünümüyle ise cinsel birleşme ve üreme tanrıçası İştar ortaya çıkmıştır.⁸³ Kassit Dönemi’ne ait “İştar’ın Vecdi” duasında Yıldız İştar’ın, Güneş (Şamaş) ve Ay (Sin) ile aynı mertebede yer alacağı açıklanır.⁸⁴

J. H. Rogers, tanrılar için standart sembollerin gökyüzünde olduğundan, Güneş, Ay ve Venüs’ün Eski Mezopotamya’daki öneminden ve özellikle İştar’ın aslanların üzerinde gösterilmesinden söz eder. Hatta İştar, göğün kraliçesidir ve aşk, bereket tanrıçası olarak hasat mahsulleriyle gösterilirken, silahları ve aslanlarıyla tasvir edildiğinde savaş tanrıçası kimliği vurgulanır. İştar’ın astral sembolünün Venüs olması dışında onun kökeninde Aslan ve Başak takımyıldızı da vardır.⁸⁵ Kassit Dönemi’nde sınır taşlarında takımyıldızların kutsal figürler gibi resmedilmesi, takımyıldız olarak belirtilmemiş olsa bile astronomların gökyüzü haritalarıyla uyumlu olmaları, Şamaş, Sin ve İştar’ın ise bu taşlarda figür olarak değil Güneş-Ay-Venüs üçlüsü olarak en tepede yer alması önemlidir.⁸⁶

Venüs’ün Ay ve Güneş kadar önemsenmesinin altında yatan nedenler dikkat çekicidir. Y. Rotblum bu konuya şöyle açıklık getirir: “*Eski Yakındoğru krallıklarının tamamı takvimleri için ay döngüsünü kullanmışlardır. Bununla birlikte ay takvimi yalnızca 29.5 gün olduğu için mevsimlere uymuyordu. Bir yıldaki toplam gün sayısı ay döngüsüne göre 354 oluyordu; güneş yılı ise 365.25 gündü. Yıllık 11 günlük fark ay ve güneş döngüsünün tam olarak uyumlu olmaması demektir. Sümerler bu problemi, aylar arasında geçiş yaparak ve doğru yıldız referansları benimseyerek veya Venüs döngüsüyle çapraz kontrol yaparak çözdüler. Venüs döngüsü, Ay ve Güneş döngüsü arasındaki karşılaştırmada doğrulayıcı rol oynadı... Bundan dolayı Venüs; Ay ve Güneş sıralamasında en yüksekte yer almıştır*”.⁸⁷

Takvimin düzenlenmesindeki hassasiyet, Hititler dâhil bütün eski toplumlarda tarımla ilişkilidir. Tarım ve hayvancılıkla Venüs gezegeninin ilişkisi, gezegenin görünümündeki parlaklık ya da sönüklükle ilişkilendirilir ve hatta Venüs’ün soluk görünümüyle ilgili kehanetler vardır.⁸⁸

⁸³ Gwendolyn Leick, *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology* (London-New York: 1991), 96.

⁸⁴ Leick, *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*, 96.

⁸⁵ John H. Rogers, “Origins of the ancient constellations: I. The Mesopotamian traditions”, *British Astronomical Association* 108 (1998): 10.

⁸⁶ Rogers, “Origins of the ancient constellations: I. The Mesopotamian traditions”, 12, fig. 3.

⁸⁷ Yehuda Rotblum, “Astronomy and Mythology in Israel Rock Art: Deciphering Rock Art from Negev Desert, Israel”, *Conference: Symbols and Signs* (Romania: 2019), 6.

⁸⁸ Robert Jonathon Taylor, “An Analysis of Celestial Omina in the Light of Mesopotamian Cosmology and Mythos”, *Thesis Submitted to the Faculty of the Graduate School of Vanderbilt*

Venüs Güneş'e Dünya'dan daha yakın olduğu için, Güneş doğarken ve batarken hemen onun yanında görülmesi ve gökyüzünün en parlak yıldızı olması, onun hem çift cinsiyetli karakteri hem de Ay ve Güneş'le aynı mertebeye yerleştirilmesi bakımından önem arz eder.

Venüs'ün gökyüzündeki dolanımı takip edildiğinde takımyıldızlarla ve diğer gezegenlerle ilişkisi, yıllık tarım planlamalarında önemli rol oynuyor olmalıydı. Örneğin Aslan Takımyıldızının gökyüzünün en tepe noktasına ulaştığı zaman diliminin mart ayına denk gelmesinin toprağın ekimi ve tarımın başlaması için bir işaret oluşuyla ikonografide İhtar'ın aslanlarla temsili arasında bağlantı kurmak mümkün olabilir.⁸⁹

Ancak Venüs dışında başka belirleyiciler de vardır. Venüs, diğer gözlemlenebilir gezegenlere göre gökyüzünde daha hızlı hareket eder ancak Jüpiter onu geçerse bu çok büyük bir tuhaftır. İnsanlar onun hareketlerinden doğrudan doğruya etkilenmektedirler. Venüs'ün pozisyonundaki değişim veya dönüşüm felaket olabilir; gökyüzünde Jüpiter ile konumlanışı üzerinden kehanetler yapılır ve metin yerlerinde 'ulaştı, geçti, yakınına geldi, karşı karşıya' gibi ifadeler yer alabilmektedir.⁹⁰

Bu durumda her iki gezegen de "rahatça" gözlemlenebilir olmaları nedeniyle, takımyıldızlara yaklaştıkları ölçüde onlarla birlikte dirler. Eski Dünya'da çeşitli yer ve zamanlarda takımyıldızlar ve gezegenler farklı bir algıyla çeşitli şekillerde tasvir edilmiş ve isimlendirilmiş olabilmektedir.⁹¹

Hitit Uygarlığında Tanrıça İhtar dâhil olmak üzere tanrısal varlıkların ve onların eşlikçilerinin gökyüzü ile özdeşliğinin bilindiği⁹² ön kabulünden hareketle *aviti*-yi açıklama yoluna gidilirse *aviti*-nin söz konusu takımyıldızlardan birini temsil ettiği düşünülebilir. Ekonominin bel kemiği olan tarım hayatının düzenlenişinde gökyüzündeki gezegen hareketlerinin önemi ölçüsünde *aviti*-de zaman zaman biriyle zaman zaman diğeriyle birlikte olan bir eşlikçi/takımyıldız olabilir.

University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Religion (Nashville-Tennessee: 2006): 47.

⁸⁹ Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü İklim Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Levent Kurnaz'ın verdiği bilgiler ve katkıları neticesinde ortaya çıkan hipotetik sonuçlardır.

⁹⁰ Taylor, "An Analysis of Celestial Omina in the Light of Mesopotamian Cosmology and Mythos", 48-49.

⁹¹ Eski Mezopotamya ve Eski Yunan karşılaştırması için bkz. Rogers, "Origins of the ancient constellations: I. The Mesopotamian traditions", 13, Tablo 1.

⁹² Hititlerde Tanrıça İhtar'ın "Gecenin Tanrıçası" sıfatıyla Venüs yıldızıyla eşdeğer tutulduğu hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Jared L. Miller, "Setting Up the Goddess of the Night Separately", B. J. Collins, M. Bachvarova, I. C. Rutherford (ed.), *Anatolian Interfaces – Hittites, Greeks and Their Neighbours* (Oxford: 2008), 68-69.

Yukarıda ayrıntılı olarak ele alınan tasvirli eser örneklerindeki kompozisyonda boşlukları dolduran yıldızlara, balık ve kuşlara dikkat çekilmiştir ki bu görüntülerin gökyüzünün izdüşümü olduğu önerisi ortaya konabilir. Envanter metinleri grubundaki KUB 42.10 Ay. 6’da eşya sıralamasında 4 gümüş *aviti-*’nin yanında yer alan 4 gümüş apupi’nin Akadça abūbu ile özdeşleştirilen bir deniz canavarı olduğu üzerinde durulmaktadır ki o, kozmik olarak felaket ve sel baskını ile kişileştirilmiştir. Abūbu da kanatlı temsil edilmektedir ve saray kapısının her iki yanına yerleştirildiği bilinmektedir.⁹³

İştar ve gezegenlerle özdeşleştirilen ve başka tanrılarla birlikte anılan eşlikçilerin Anadolu inançlarında yer bulması, onların tasvir sanatında ifade edilişleri Anadolu-Mezopotamya bağlantısında aracı rol oynayan Hurriler sayesinde. Hurri halkı arasında popüler olan Ninive İştar’ı da aynı tanrıçanın Ninive şehrinde inşa edilmiş tapınağı ile ilişkilidir. Anadolu’ya Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nde MÖ 2. binyılın başlarında giriş yaparak zaman içinde Hitit panteonunda önemli bir yer edinmiştir.⁹⁴

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nde *aviti-* ile aynı gruptaki karışık varlıkların sanatta ifade edilişinin Anadolu üslubunu yaratan sanatçılar tarafından yeni bir karakter kazandırılarak yansıtıldığı konusu gündeme getirilmiştir. H. G. Güterbock, özellikle tematik olarak Suriye grubuna dâhil olan mühürler üzerindeki tasvirlerin geçen zaman içinde Hitit İmparatorluk Döneminde Hitit Sanatı olarak kimlik kazanan biçimde farklı bir ruhla yorumlanmış olduğuna ve Hititlerin yabancı unsur ve biçimleri özümseyerek kendi modellerini yaratmış olduklarına dikkat çeker.⁹⁵ J. V. Canby de benzer şekilde Suriye geleneğinin farklı olduğunu, Anadolu stili sfenkslerin ilk defa Asur Ticaret Kolonileri Dönemi Kültepe mühürlerinde görüldüğünü ifade eder.⁹⁶

Hititlerin gökyüzündeki tanrıların hayatın her alanını düzenlemek konusundaki rehberliğini dikkate aldıklarını görmek mümkündür. Gökteki devinimin takibi yerdeki işlerin yolunda gitmesi için şarttır ve onlarla ilgili her şey böylece büyük bir anlam kazanır. Bu noktada Hititler Mezopotamya bilgi ve birikimini kullanmış görünmektedirler.

⁹³ “abūbu”, *CAD*, A/1, 77 ve 79.

⁹⁴ Leick, *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*, 99-100.

⁹⁵ Hans Gustav Güterbock, “The Hurrian Element in the Hittite Empire”, H. A. Hoffner (ed.), *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of H. G. Güterbock*, (Chicago: 1997), 184-185.

⁹⁶ Canby, “The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C.”, 233-234.

Aviti- ile özdeşleştirme denemelerinin yapıldığı tasvirlerin birçoğunda ve metin yerlerinde İştar/şauşga'nın ön plana çıkması tarımla ya da baharın gelişiyle ilişkilendirilebilir. İştar/şauşga Anadolu'da Fırtına Tanrısının yanında yer almaya başlar ki böylece bereketin ve suyun gücü birleşmiş olur.⁹⁷ R. L. Alexander, Megiddo fildişi plakasında tasvir edilen İştar'ı ve kompozisyonda onun çevresinde yer alan aslanları, hatta kadın yüzlü sfenksi suyla ve bereketle, dolayısıyla tarımla ilişkilendirir. MÖ 2. binyılın başlarında, Orta Bronz Çağı'nda başlamış olan kurgunun, Geç Bronz Çağı insanının zihninde detaylandığını, Suriye-Hitit dünyasında yeni bir anlayışa büründüğünü ve 1. binyıl Geç Hitit Krallıkları Çağı'nda da güçlenerek devam ettiğini öne sürer.⁹⁸

Parlak ve hızlı yıldız İştar, baharın başlangıcını haber veren aslan takımyıldızıyla bütünleşmiş ve sanatta da yer almıştır. Hitit sanatında ise kanatlı bir karışık varlık olan *aviti-* zaman zaman ona eşlik etmiştir. *aviti-*'nin bazen de başka tanrılarla birlikte anılması, mevsim döngülerinde ortaya çıkan gökyüzündeki farklı durumlar nedeniyle olsa gerektir. Gezegenlerin Güneş'e ve birbirlerine olan uzaklık durumlarına göre gökyüzünde çok karışık bir devinimle dolaştıkları ve takımyıldızlara bazen yaklaştıkları bazen onlarla birlikte oldukları bazen de çok uzağa düştükleri bilinen bir gerçektir.

Aviti-'nin aslan takımyıldızını gösteriyor olması durumu müphemdir. Kanatlı olarak tasvir edilmesi, metinlerde aslanların yanında, onlardan ayrı olarak yer alması, gem vurulmuş halde üstüne çıkılması, kanatlarında İştar'ın eşlikçilerini taşıyor olması, durumu karmaşık hale getirmektedir.

Konuya farklı bir bakış açısı getiren D. Frayne, özellikle Geç Hitit Dönemi sanat eserleri üzerinden bazı yorumlar yapmıştır. Tevrat'ta Eyüp kitabında sözü edilen Leviathan ile ilgili tanımlamaları Geç Hitit Dönemi tasvirleri ile karşılaştırmıştır. Anlatımlarda Leviathan'ın burnuna kanca takılıp, dizginlenmesi ilginç bir ayrıntıdır⁹⁹ ve KUB 38.1 Öy. II 8''deki gem vurulmuş *aviti-* anlatımını çağrıştırmaktadır. D. Frayne, Leviathan'ın klasik Yunan sfenkslerine benzediğini ve Kargamış'taki iki başlı kanatlı aslanın da (Resim 7) Leviathan olması gerektiğini öne sürer.¹⁰⁰ Leviathan'ı Yakındoğu tasvirlerinde araştırarak ve kıvrılmış yılan biçiminde kuyrukla karakterize olan kanatlı aslanlarla temsil edilen Hydra (ejder) takımyıldızıyla eşleştirir; baharın gelişinin bu canavara karşı kazanılan bir zafer olarak törensel

⁹⁷ Alexander, "şauşga and the Hittite", 168, 176-177.

⁹⁸ Alexander, "şauşga and the Hittite", 178.

⁹⁹ Douglas Frayne, "The Fifth Day of Creation in Ancient Syrian and Neo-Hittite Art", Jo Ann Scurlock, Richard H. Beal (ed.), *Creation and Chaos: A Reconsideration of Hermann Gunkel's Chaokampf Hypothesis* (Winona Lake: 2013): 98.

¹⁰⁰ Frayne, "The Fifth Day of Creation in Ancient Syrian and Neo-Hittite Art", 100.

ziyafetlerle kutlandığını bu nedenle Eski Yakınoğu’da bu tür kanatlı aslanlarla bahar ziyafetlerini konu edinen sahnelerin birlikte gösterildiğini iddia eder.¹⁰¹

Bir “sfenks” türü olarak *aviti-*’nin Yakınoğu sanatındaki yeri ve Hitit dünyasındaki karşılığı

Sfenks tanımına bakılacak olursa “aslan vücutlu ve çoğunlukla insan başlı bazen de kanatlı mitolojik yaratık”tır.¹⁰² “Sfenks” sözcüğünün etimolojik kökeni ise Yunancada “bağlamak / sıkmak” anlamındaki “*sphingein*” fiilinden türemiştir.¹⁰³ Yunan sfenksi, Oedipus tragedyası yoluyla popüler hale gelmiştir ve onun mit içindeki tarifi sfenks imgesi için standart olmuştur. Aslan vücutlu, kadın yüzlü ve göğüslü, kanatlı bir yaratık olan sfenks¹⁰⁴, Hitit sanatında karşılaşılan tasvirlerle eşleştirme imkânı sağlayan bir nitelik arz eder ve Hitit metinlerindeki *aviti-*’yi anımsatır.¹⁰⁵

Sfenks’in sanatsal anlamda ilk örneklerine ise Eski Mısır’da rastlanır. Giza’daki devasa sfenks en çok bilinenidir ve Yakınoğu sfenks tasvirleri için öncüdür. Buradaki sfenks, Eski Krallık IV. Hanedanlık (MÖ 26. yüzyıl) Mısır Kralı Hafre (Kefren)’nin yüzü ve başıyla temsil edilen bir aslandır; kanatlı değildir. Giza sfenks’i Güneş “Tanrısı”nın doğuşuna ve batışına ufukta refakat eden bir muhafız konumundadır; bu özelliğiyle Güneş Tanrısının da sembolüdür. Hatta tapınağındaki yirmi dört sütunun günün saatlerine gönderme yaptığı düşünülmüştür. Yeni Krallık Dönemi’nde ise Horemakhet “*Ufuktaki Horus*” isimlendirmesiyle krallığın ve halkın sembolü olur; Mısır kralları güç ve iktidarlarını, yüzlerini tasvir ettirdikleri sfenks heykelleriyle gösterirler. Muhafız kimliği taşıdıklarından dolayı sfenksler, tapınakların ve mezarların yolları üzerine veya girişlerine yerleştirilmektedirler.¹⁰⁶

Oedipus tragedyasındaki sfenks dâhil olmak üzere, sfenkslerin şehir girişlerindeki bekçi ve koruyucu rollerine dikkat çekmek ve şehre giren yabancılara karşı tehditkâr bir görüntü arz ettiklerini ortaya koymak önemli olacaktır. Bu bakımdan sfenksler genellikle ikili ya da daha fazla gruplar

¹⁰¹ Frayne, “The Fifth Day of Creation in Ancient Syrian and Neo-Hittite Art”, 95, 99, 117.

¹⁰² Adam Augustyn, “Sphinx”, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/sphinx/>, Son güncellenme tarihi: 30.08.2022.

¹⁰³ Haas, “Das Fest der Sphingen”, 45, dn. 2; Yasir Saydam, *Batı Resim Sanatında Sfenks Betimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), (2019): 2, dn. 1.

¹⁰⁴ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: 2007), 277.

¹⁰⁵ Haas, “Das Fest der Sphingen”, 47.

¹⁰⁶ Zahi Hawass, “The Great Sphinx at Giza: Date and Function”, G. M. Zaccane, T. R. di Netro (ed.), *VI Congresso Internazionale di Egittologia: Atti Volume II* (Torino: 1993): 177, 181, 182, 184, 185, 186

halinde şehir veya tapınak girişlerine yerleştirilirler¹⁰⁷; taş malzemeye büyük boyutlu (taşınabilir eşya olarak değil) tasarlanan ve şehrin mimari plastiğinde de önemli yeri olan anıtsal eserlerdir. *Aviti-* hakkında metinlerde verilen bilgiler, taşınabilir bir eşya olduğunu ya da en fazla çok figürlü bir heykel grubunun içinde yer aldığını açıkça gösterdiği için anıtsal sfenkslerle özdeşleştirilmesi söz konusu değildir.

Kapılarda ve şehir girişlerindeki Hitit sfenksleri, yarısı kadın yarısı aslan, kanatlı yaratık tanımıyla uyum arz etmektedir. Metinlerdeki tariflerde, aslanla ilişki bağlamında kısmi olarak yarı aslan olduğu kabul edilebilir olsa da *aviti-*'nin başı hakkında bilgi verilmemesi kapı sfenkslerine benzerliği konusunu şüpheli duruma sokmaktadır. Kapı sfenksleri için en iyi aday, yukarıda da konu edildiği üzere, metinlerde ikili gruplar halinde dişil formda ifade edilen *dammaš(š)ara*'dır.

Antropomorfik yüzü ve aslan vücuduyla sfenks, öyle görünmektedir ki Mısır sanatı sayesinde tanınmış ve Yakındoğu'da yeniden hayat bulmuştur. İlk kez Eski Suriye ve Eski Babil çağlarında değişik ikonografilerle belgelenmiştir. Yukarıda örnekleri verilen mühürlerdeki sfenks tasvirlerinin de gösterdiği gibi Suriye üzerinden Anadolu'ya girmiştir.¹⁰⁸ Ancak Mısır'da bir dini/siyasi bir sembolken ve tanrısallığı söz konusuysen, Anadolu'da – söz konusu *aviti-* olduğunda- bir eşlikçiye dönüşmüştür.¹⁰⁹ Mısır'daki gibi tanrısallık niteliği taşıyan sfenks türü için, kapı girişlerindeki anıtsal sfenksler için kullanılan *dammaš(š)ara*'yı göstermek daha uygun olacaktır.

Kral IV. Tudhaliya'nın emriyle kültlerin kapsamlı biçimde yeniden organize edildiği Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen envanter metinlerinde¹¹⁰ tespit edilen *aviti-* isimli plastik sanat eseri niteliğindeki eşyanın, metinlerle eş zamanlılığı olan tasvirli eserlerde de karşılığı olduğu anlaşılmıştır. Bu bakımdan yukarıda verilen örneklerin *aviti-* ile özdeşleştirilmesinde herhangi bir sorun yoktur. İmamkulu kaya anıtındaki İstar tasvirinin üzerinde durduğu çok kanatlı figürün farklı yorumları olsa da¹¹¹, gökyüzü-bereket-tarım ilişkisi bağlamında Fırtına Tanrısı ile resmedilme geleneğinde İstar'ın yıldızlı ve kanatlı haliyle -dönüp Fırtına

¹⁰⁷ Saydam, *Batı Resim Sanatında Sfenks Betimi*, 4 ve dn. 8, 9.

¹⁰⁸ Haas, "Das Fest der Sphingen", 45-47.

¹⁰⁹ Gilibert, "Die anatolische Sphinx", 7.

¹¹⁰ Michele Cammarosano, "Hittite Cult Inventories – Part Two: The Dating of the Texts and the Alleged 'Cult Reorganization' of Tudhaliya IV", *Altorientalische Forschungen (AoF)* 39 (2012): 3.

¹¹¹ Kutsal hayat ağacı, çift başlı kartal gibi farklı yorumların sıralanışı için bkz. Hazenbos, "Zum İmamkulu-Relief", 151-152; Himmetoğlu, "İmamkulu Kaya Kabartması", 445-446.

Tanrısı'nı izler şekilde- cepheden resmedilmiş *aviti-* üzerine yerleştirilmiş olması uygun görünmektedir.

Aviti-'nin, Tevrat'ta sözü edilen Levithan canavarı ile astral anlamda özdeşliği ise daha fazla araştırma gerektiren bir mevzudur. Bununla birlikte D. Frayne'nin iddiaları cazip görünmektedir. *Aviti-* bizzat aslan takımyıldızının kanatlı temsili olabileceği gibi bambaşka bir takımyıldızına da gönderme yapıyor olabilir. Göksel tanrıların kanatlı temsil edilişi için en dikkate değer örneklerden biri Yazılıkaya Kaya Tapınağı'dır. A Odası'nda gökyüzünün en parlak varlıkları Güneş, Ay ve Venüs'ün tanrısal temsilleri birbirini takip etmektedir: 34 nolu kabartmada Güneş Tanrısı “*başı üzerinde, sağ ve solunda iyice açılmış kanatlarıyla yıldız benzeri tasvir edilmiş güneş kursu*” ile gösterilir¹¹²; onun ardından gelen Ay Tanrısı ve eşlikçileri olan Ninatta ve Kulitta tasvirlerinden sonra gelen İhtar da omuzlarından yükselen kanatlarla tasvir edilmiştir¹¹³. Eğer ki kanatlar, Güneş ve yıldızların yaydıkları ışığın sembolüyse *aviti-*'nin kanatları için de aynı durum söz konusu olabilir.

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde ve kısmen Eski Hitit Dönemi mühürlerindeki kanatlı aslanlar/sfenksler bir bakıma Hitit İmparatorluk Dönemi'nde canlandırılmış, tekrar yürürlüğe sokulmuştur. Bu durum, IV. Tudhaliya'nın başlattığı operasyonla eski bir geleneğin canlandırılması şeklinde yorumlanabilir. Cammarosano, IV. Tudhaliya'nın önemli bir yenilik yaratmadığını ve eski uygulamaları düzene soktuğunu belirtir.¹¹⁴

Aviti-'nin tasvirlerde iki başlı, kanatlı ya da münferit bir şekilde kanatsız, metinlerde uzanırken ya da ayakta, bazen ön cepheden temsil edilişi onun algılanma biçimiyle ya da üslupla ilgili bir mesele midir? Büyük olasılıkla öyledir. Örneğin Konya yüzüğü üzerindeki tasvirde üzerinde İhtar varken kendisinin kanatsız olması, yüzey üzerinde hem İhtar'ın hem de aslanın kanatlandırılmasına izin vermemiş görünmektedir.

Açıkça anlaşılan şudur ki, *aviti-* anıtsal sfenkse karşılık gelmemektedir. Batı söyleminde sfenks ile ilgili tek tipleştirmelere karşı Hitit dünyasında aslan-kanat-insan sentezi için tek bir tip olmadığı açıktır. Kanatsız atropomorfik çehreli Mısır sfenks'inin öncü rol oynamasına rağmen, Anadolu sanatı farklı ve çeşitli imgeler ortaya koymuştur.

Aviti-'nin neyi ifade ettiği standart bir sfenks imgesinin ötesindedir. Kendisi tanrı olmayan daha çok tanrısal olanla ilişkili olan bir eşlikçi bir

¹¹² Jürgen Seeher, *Taşa Yontulu Tanrılar: Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*, (Çev. Selma Bulgurlu Gün) (İstanbul: Ege Yayınları, 2011), 57, res. 51, 52, 53.

¹¹³ Seeher, *Taşa Yontulu Tanrılar: Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*, 58 ve 60, res. 56, 57.

¹¹⁴ Cammarosano, “Hittite Cult Inventories”, 3.

atribüte olarak kabul edilmesi makuldür. *Aviti*-'ye sfenksin küçük boyutta tasarımı demek de doğru olmayacaktır; bu halde metinlerde büyük ya da küçük sıfatlarına yer verilmesi beklenirdi.

Mısır'daki gibi ufuk çizgisinde güneşin doğuşuna ve batışına refakat eden bir tanrı eşlikçisi iyi huylu bir karışık varlık mı yoksa gök cisimlerinin metaforu olan, tanrıların ya da Oedipus'un şehre girmeden önce yaptığı gibi alt edilmesi gereken bir canavar mı olduğu sorunun iki yönlü cevabı olarak ortaya konulabilir. Örneğin bir Etrüsk khimeira'sı¹¹⁵ tasviri (Resim 12) ile benzerliği dikkat çekse de ikonografik özellikler bakımından tam uyumlu değildir.¹¹⁶

Sonuç olarak *aviti*-, iki başlı, kanatlı bir aslan olarak sfenks dışında khimeira'yı da hatırlattığı için ona belki de sadece tanrı/tanrıça eşlikçisi karışık bir varlık demek yeterli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, Ekrem. *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul: Net Yayınları, 1993.
- Alexander, Robert L. "Šaušga and the Hittite Ivory from Megiddo", *Journal of Near Eastern Studies (JNES)* 50, (1991): 161-182.
- Alp, Sedat. "Eine Sphinxvase aus Karahöyük bei Konya", *Anadolu (Anatolia)*, XXI (1978-1980), (1987): 9-16.
- Augustyn, Adam. "Sphinx", *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/sphinx>, Son güncellenme tarihi: 30.08.2022.
- Balcıoğlu, Burhan. *Karkamış Antik Kenti*, Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınevi, 2018.
- Baltacıoğlu, Hatçe. "Hitit Yazılı Kaynaklarında ve Alacahöyük Hitit Heykeltraşlık Eserlerinde Sfenks", ed. N. Çınardalı Karaaslan- A. Aykurt - N. Kolankaya Bostancı – Y. H. Erbil, *Compiled in Honor of Armağan Erkanal. Some Observations on Anatolian Cultures / Armağan Erkanal'a Armağan. Anadolu Kültürlerine Bir Bakış*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2014.

¹¹⁵ Anadolu'daki Likya bölgesinden Yunan mitlerine intikal ettiği aktarılan, aslan ve keçi olmak üzere iki başı olan, yılan kuyruklu, aslan gövdeli karışık bir varlıktır. Khimeira, bir tanrı/tanrıça eşlikçisi olmaktan çok insan yaşamını tehdit eden bir canavardır. Bkz. Jeffrey A. Becker, "Part 11: The Chimera of Arezzo", *Smarthistory guide to Ancient Etruscan art*, <https://smarthistory.org/chimera-of-arezzo/>, (08.08.2015): 40.

¹¹⁶ Etrüsk sanatının şaheserlerinden olan Arezzo khimeira'sı, bir Gökyüzü tanrısı için yaratılmış adak eşyasıdır. MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmiş ve Yunan etkisi belgelenmiştir. Becker, "Part 11: The Chimera of Arezzo", 40-41.

- Becker, Jeffrey A. “Part 11: The Chimera of Arezzo”, *Smarthistory guide to Ancient Etruscan art*, <https://smarthistory.org/chimera-of-arezzo/>, 08.08.2015.
- Bellucci, Benedetta. “Šauška e il suo awiti”, ed. P. Cotticelli-Kurras – M. Giorgieri – C. Mora – A. Rizza, *Interferenze linguistiche e contatti culturali in Anatolia tra II e I millennio a.C. Studi in onore di Onofrio Carruba in occasione del suo 80° compleanno (StMed 24)*, Genova: 2012.
- Beyer, D. *Emar IV. Les sceaux. Mission archéologique de Meskéné-Emar - Recherches au pays d'Aštata, Orbis Biblicus et Orientalis - Series Archaeologica (OBO-SA 20)*, Göttingen: 2001.
- Borges, Jorge Luis. *Düşsel Varlıklar Kitabı*, (Çev. Celal Üster), İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Brandenstein, Carl Georg von. *Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen in Keilschrifttexten, Mitteilungen der Vorderasiatisch-Agyptischen Gesellschaft (MVAeG) 46/2*, Leipzig: 1943.
- Bossert, Helmut Theodor. “Die hieroglyphen-hethitische Inschrift vob Kötükale”, *Museon* 68 (1955): 61-91.
- Cammarosano, Michele. “Hittite Cult Inventories – Part Two: The Dating of the Texts and the Alleged ‘Cult Reorganization’ of Tudḫaliya IV”, *Altorientalische Forschungen (AoF)* 39 (2012): 3-37.
- Cammarosano, Michele. *Hittite Local Cults, Society of Biblical Literature - Writings from the Ancient World (SBL-WAW 40)*, Atlanta: 2018.
- Canby, J.Vorvys. “The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C.”, *Journal of Near Eastern Studies; continuing the American Journal of Semitic Languages and Literatures (JNES)* 34 (1975): 225-248.
- Carruba, Onofrio. “Rhyta in den Hethitischen Texten”, *Kadmos* 6 (1967): 88-97.
- Collins, Billie Jean. “Animals in Hittite Literature”, ed. B. J. Collins, *A History of the Animal World in the Ancient Near East*, Leiden-Boston-Köln: 2002.
- Coşkun, Yaşar. “Boğazköy Metinlerinde Geçen Başlıca Libasyon Kapları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (AÜDTCF Dergisi)*, Cilt 27, Sayı 3-4 (1969): 1-61.
- d'Alfonso Lorenzo. “Further Studies on the Ini-Tešub Sealing. Partie II: A Prosopographic Approach”, *Altorientalische Forschungen (AoF)* 28, (2001): 267-275.
- Danmanville, Jenny. “Iconographie d'IŠTAR-Saušga en Anatolie ancienne”, *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie orientale (RA)* 56 (1962): 9-30, 113-131, 175-190.
- Darga, Muhibbe. *Hitit Sanatı*, İstanbul: Akbank Yayınları, 1992.

- Ehelolf, Hans. “Zu Amarna Knudtzon Nr. 29, 184 und 41, 39 ff.”, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* (ZA) 45 (1939): 72.
- Engin, Atilla. “Oylum Höyük Kazılarında Ele Geçen Karkamış Kralı İni-Teşub’a Ait Bir Bulla”, ed. Fikri Kulakoğlu- Tayfun Yıldırım- Tunç Sipahi- Vasıf Şahoğlu- H. Levent Keskin, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi: Uğur Silistreli Anı Kitabı: Anadolu Arkeolojisi Üzerine Yazılar – Anı-Armağan Serisi Ek Dizi III. 3*, (2019): 119-129.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007.
- Ertem, Hayri. *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1965.
- Frayne, Douglas. “The Fifth Day of Creation in Ancient Syrian and Neo-Hittite Art”, ed. J. Scurlock – R. H. Beal, *Creation and Chaos: A Reconsideration of Hermann Gunkel's Chaostkampf Hypothesis*, Winona Lake: 2013.
- Gilibert, Allesandra. “Die anatolische Sphinx”, ed. L. Winkler Horacek, *Katalog der Ausstellung Wege der Sphinx-Monster zwischen Orient und Okzident, der Freien Universität Berlin (Wege der Sphinx)*, Rahden: 2011.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription KBo 30, Dresdner Beiträge zur Hethitologie -Philologica (DBH-P 2)*, Dresden: 2002.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription KBo 47, Dresdner Beiträge zur Hethitologie Herausgegeben von Johann Tischler Band 33 (DBH 33)*, Wiesbaden: 2011.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription KBo 48, Dresdner Beiträge zur Hethitologie Herausgegeben von Johann Tischler Band 38 (DBH 38)*, Wiesbaden: 2012.
- Güterbock, Hans Gustav. “Eti Tanrı Tasvirleri ile Tanrı Adları”, *Belleten*, C. VII, S. 18 (1943): 273-293.
- Güterbock, Hans Gustav. “Rev. of Brandenstein C. G. von 1943”, *Orientalia. Commentarii periodici Pontificii Instituti Biblici. Nova Series (Or NS) 15* (1946): 482-496.
- Güterbock, Hans Gustav. “Hethitische Götterbilder und Kultobjekte”, ed., R. M. Boehmer – H. Hauptmann, *Beiträge zur Altertumskunde Kleinasiens. Festschrift für Kurt Bittel (F's Bittel)*, Mainz: 1983.
- Güterbock, Hans Gustav. “The Hurrian Element in the Hittite Empire”, ed. H. Hoffner, *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of H. G. Güterbock*, Chicago: 1997.
- Haas, Volkert. *Geschichte der hethitischen Religion, Handbuch der Orientalistik (HdO)*, Leiden: 1994.
- Haas, Volkert. “Das Fest der Sphingen”, *Altorientalische Forschungen (AoF) 31/1* (2004): 46-56.

- Hawass, Zahi. “The Great Sphinx at Giza: Date and Function”, ed. G. M. Zaccane – T. R. Di Netro, *VI Congresso Internazionale di Egittologia: Atti Volume II*, Torino: 1993.
- Hawkins J. David. *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Volume. I: Inscriptions of the Iron Ages*, Berlin- New York: 2000.
- Hazenbos Joost. “Zum Imankulu-Relief”, ed. P. Taracha, *Silva Anatolica. Anatolian Studies Presented to Maciej Popko on the Occasion of His 65th Birthday*, (Fs Popko), Warsaw: 2002.
- Himmetoğlu, Muhammed Fazıl. “İmankulu Kaya Kabartması’nın Kültürel ve İkonografik Tahlili”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)*, Cilt 6, Sayı 3 (2019): 442-450.
- Hoffner, Harry A., “Cult Image Descriptions KUB 38.2”, ed. W. W. Hallo, *The Context of Scripture III*, Leiden –Boston: 2003.
- Jakob-Rost Liane. “Zu den hethitischen Bildbeschreibungen, 1. Teil”, *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin (MIO)* 8 (1961): 161-217.
- “İmankulu Rölyefi”, Hitit Anıtları, <https://www.hittitemonuments.com/imankulu/index-t.htm>, Erişim Tarihi: 1.04.2021.
- Klinger, Jörg. *Untersuchungen zur Rekonstruktion des hattischen Kultschicht (StBoT 37)*, Wiesbaden: 1996.
- Koşak, Silvin. *Hittite inventory texts (CTH 241-250)*, Texte der Hethiter (TH) 10, Heidelberg: 1982.
- Koşak, Silvin. “The Inventory of Manninni (CTH 504)”, *Linguistica* 18 (1978): 100-106.
- Laroche, Emmanuel. *Recherches sur les Noms des Dieux Hittites*, Paris: 1947.
- Laroche, Emmanuel. *Les Hieroglyphes Hittites*, Paris: 1960.
- Leick, Gwendolyn. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*, London-New York: 1991.
- Melchert, H. Craig. “Hittite Damassara- ‘Domestic’/Damassares ‘Household Deities’”, *Journal of Ancient Near Eastern Religion (JANER)* I (2001): 150-157.
- Miller, Jared L. “The *katra/i*-women in the Kizzuwatnean Rituals from Ḫattuša”, ed. S. Parpola – R. M. Whiting, *Sex and Gender in the Ancient Near East. Proceedings of the XLVIIe Rencontre Assyriologique Internationale, Helsinki, July 2-6, 2001* (CRRAI), Helsinki: 2002.
- Miller, Jared L. “Setting Up the Goddess of the Night Separately”, ed. B. J. Collins – M. Bachvarova – I. C. Rutherford, *Anatolian Interfaces – Hittites, Greeks and Their Neighbours*, Oxford: 2008.

- Mouton, Alice. “Y a-t-il une relation entre les motifs de la glyptique cappadocienne et les hieroglyphes anatoliens?”, *Studi Micenei ed Egeo Anatolici (SMEA)* 44 (2002): 83-113.
- Neumann, Günter. “Hethitische Etymologien III”, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen (ZVS)* 77, Bd. 1./2. H (1961): 76-81.
- Otten, Heinrich. “Tiergefäße im Kult der Späten hethitischen Grossreichszeit”, ed. K. Emre – M. Mellink – N. Özgüç, *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç / Tahsin Özgüç'e Armağan (Fs T. Özgüç)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Özgüç Nimet. “The Composite Creatures in Anatolian Art During the Period of Assyrian Trading Colonies”, ed. M. Mori – H. Ogawa – M. Yoshikawa, *Near Eastern Studies Dedicated to H.I.H. Prince Takahito Mikasa on the Occasion of his Seventy-Fifth Birthday (Fs Mikasa)*, *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan (BMECCJ)* 5, Wiesbaden: 1991.
- Peker, Hasan. *Hitit Egemenliğinden Assur İstilasına Kadar Yazılı Belgelere Göre Kargamış Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hititoloji Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: 2004.
- Peker, Hasan. *Texts from Karkemish, I. Luwian Hieroglyphic Inscriptions from the 2011-2015 Excavations*, Ante Quem, Bologna: 2016.
- Popko, Maciej. *Kultobjekte in der hethitischen Religion (nach keßlschriftlichen Quellen)*, Warszawa: 1978.
- Rogers, John H. “Origins of the ancient constellations: I. The Mesopotamian traditions”, *British Astronomical Association* 108 (1998): 9-28.
- Rotblum, Yehuda. “Astronomy and Mythology in Israel Rock Art: Deciphering Rock Art from Negev Desert, Israel”, *Conference: Symbols and Signs*, Romania: 2019.
- Saydam, Yasir. *Batı Resim Sanatında Sfenks Betimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: 2019.
- Seeher, Jürgen. *Taşa Yontulu Tanrılar: Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*, (Çev. Selma Bulgurlu Gün), İstanbul: Ege Yayınları, 2011.
- Taggar-Cohen, Ada. *Hittite Priesthood*, Heidelberg: 2006.
- Taylor, Robert Jonathon. “An Analysis of Celestial Omina in the Light of Mesopotamian Cosmology and Mythos”, *Thesis Submitted to the Faculty of the Graduate School of Vanderbilt University in partial fulfillment of the requirements fort he degree of Master of Arts in Religion*, Nashville-Tennessee: 2006.
- Ünal, Ahmet. *Hititçe-Türkçe/Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2016.

Wegner, Ilse. *Gestalt und Kult der Istar-Sawuška in Kleinasien, Alter Orient und Altes Testament 36 (AOAT 36), Hurritologische Studien III*, Neukirchen Verlag: 1981.

KISALTMALAR

- CAD *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, I. J. Gelb – B. Landsberger et. al. (eds.)*, Chicago, (1964).
- CTH Laroche, Emmanuel. “Catalogue des textes hittites”, *Revue Hittite et Asiatique 14/58-59* (1956): 33-38, 69-116.
<https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/CTH/>
- HED Puhvel, Jaan. *Hittite Etymological Dictionary, Vol. 1: Words beginning with A; Vol 2: Words beginning with E and I*, Berlin- New York- Amsterdam: 1984.
- HEG Tischler, Johann. *Hethitisches Etymologisches Glossar Teil 1: a-k*, Innsburg, 1983.
Tischler, Johann. *Hethitisches Etymologisches Glossar IV-Lieferung 15: U*, Innsburg, 2010.
- HW Friedrich, Johannes. *Hethitische Wörterbuch*, Heidelberg: 1952.
- KBo Keilschrifttexte aus Boghazköi. Leipzig/Berlin 1916 vdd.
- KUB Keilschrifturkunden aus Boghazköi. Berlin 1921 vdd.

RESİM LİSTESİ

- Resim 1.** Acemhöyük mühür baskısı. N. Özgüç, “The Composite Creatures in Anatolian Art During the Period of Assyrian Trading Colonies”, 298, no. 6.
- Resim 2.** Acemhöyük’te keşfedilmiş bir damga mühür üzerinde aslan, boğa, oğlak, kuş, ay ve güneş sembolleri ile sfenks tasvirleri. Gilibert, “Die anatolische Sphinx”, 10, Abb. 5.
- Resim 3.** Walters Art Gallery’de muhafaza edilen ve Kayseri’den geldiği bildirilen Kapadokya tabletlerinden (Asur Ticaret Kolonileri Dönemi tabletleri) biri üzerindeki silindirik mühür baskısı. Canby, “The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C.”, 226, Fig 1.
- Resim 3a.** Walters Art Gallery’de muhafaza edilen ve Kayseri’den geldiği bildirilen Kapadokya tabletlerinden (Asur Ticaret Kolonileri Dönemi tabletleri) biri üzerindeki silindirik mühür baskısı üzerindeki tasvirlerin çizimi. Canby, “The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C.”, 226, Fig 2a.
- Resim 4.** Boğazköy’de keşfedilmiş olan Eski Hitit Dönemi (MÖ 17. yüzyıl) damga mühür baskısı. Canby, “The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C.”, 241, Fig. 14.

Resim 4a. Boğazköy’de keşfedilmiş olan Eski Hitit Dönemi (MÖ 17. yüzyıl) damga mühür baskısı üzerinde, karşı karşıya duran ve aralarında bir ağaç detayı yer alan kanatlı sfenks tasvirlerini gösteren çizim. Canby, “The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C.”, 240, Fig. 13.

Resim 5. Konya-Karahöyük kazılarında gün ışığına çıkarılan pişmiş topraktan riton. Alp, “Eine Sphinxvase aus Karahöyük bei Konya”, 17, Abb. 1a.

Resim 6. Uralvali Yüzük-mührü

https://collections.ashmolean.org/collection/browse-9148/per_page/25/offset/4250/sort_by/random/object/76228

Accession no. AN1896-1908.O.6

Resim 6a. Uralvali Yüzük-mührünün baskısı. Gilibert, “Die anatolische Sphinx”, 12, Abb. 10.

Resim 7. Geç Hitit Krallıkları Dönemi’ne (MÖ 10. yüzyıl) tarihlendirilen Karkamış Haberciler Duvarı’ndaki karışık varlık kabartması. Darga, *Hitit Sanatı*, 245, Res. 251.

Resim 8. Megiddo Plakası. Alexander, “Šaušga and the Hittite Ivory from Megiddo”, 163, Fig. 2.

Resim 9. İmamkulu Kaya Anıtı kabartmalarının çizimi. Ehringhaus, 2005’den aktarılmıştır.

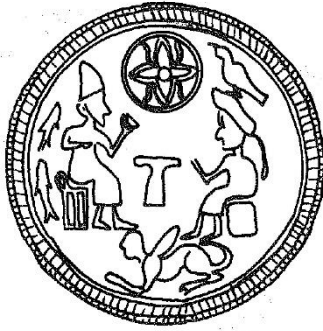
<https://www.hittitemonuments.com/imamkulu/imamkulu08.jpg>

Resim 10. Ugarit (Ras Şamra)’da keşfedilmiş olan Kargamış Kralı İni-Teşup’a ait mühür baskısı. Darga, *Hitit Sanatı*, 203, Res. 209.

Resim 11. Emar’dan Hunba oğlu Galalu’ya ait olduğu belirtilen silindir mühür. Beyer, *Emar IV. Les sceaux. Mission archéologique de Meskéné-Emar - Recherches au pays d’Aštata*, 75, A46.

Resim 12. Bir Gökyüzü tanrısı için yaratılmış olan adak eşyası, Etrüsk sanatının şaheserlerinden olan Arezzo khimeira’sı (MÖ 4. yüzyıl). Becker, *Smarthistory guide to Ancient Etruscan art*, 39.

RESİMLER

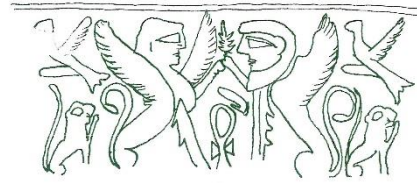
Resim 1.

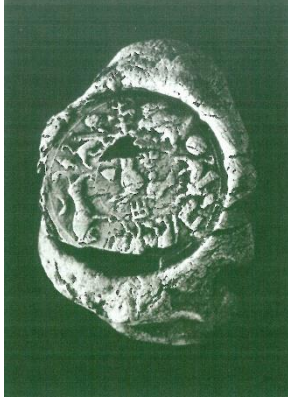
Resim 2.

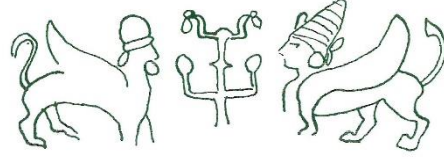
Resim 3.

Resim 3a.

Resim 4.

Resim 4a.

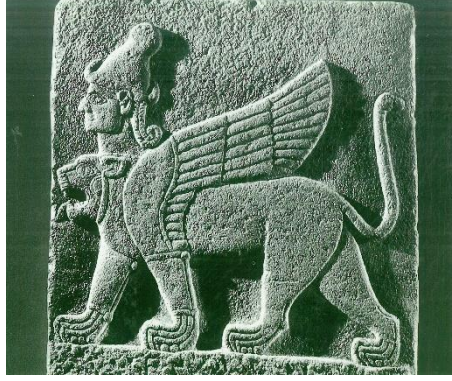
Resim 5.

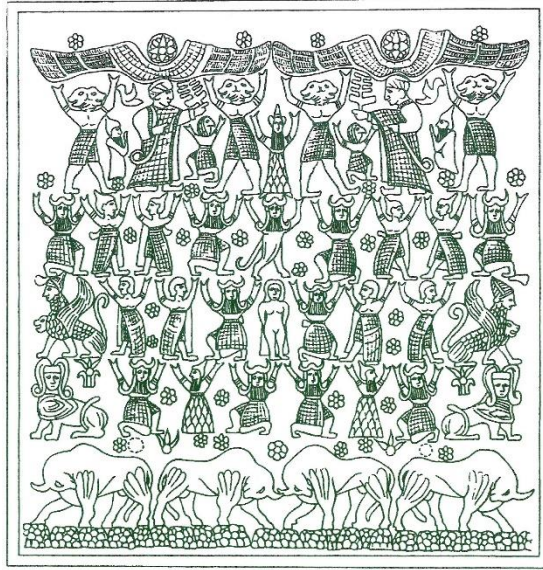
Resim 6.

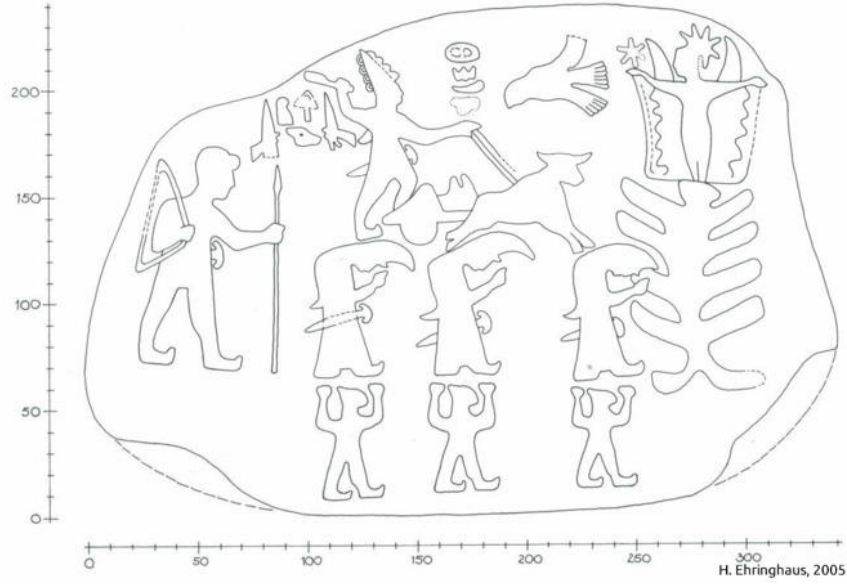
Resim 6a.

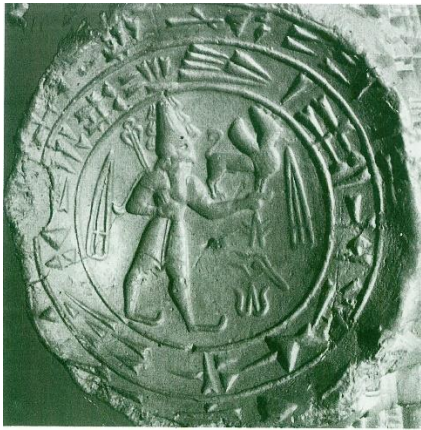
Resim 7.

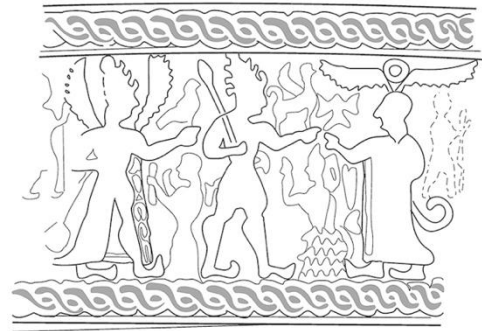
Resim 8.

Resim 9.

Resim 10.

Resim 11.

Resim 12.

***ARCHIVUM ANATOLICUM* / ANADOLU ARŞİVLERİ
YAYIN İLKELERİ**

1. *ARCHIVUM ANATOLICUM* Sumeroloji, Hititoloji, Latin Dili ve Edebiyatı, Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalları (= Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü) tarafından bir cilt iki sayı olmak üzere yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında “özgün makaleleri içeren bir dergi” olarak yayınlanır.
2. *ARCHIVUM ANATOLICUM* hakemli bir süreli yayındır.
3. Makalelerin başka bir yerde farklı bir dilde de olsa, daha önce yayınlanmamış olması gerekir.
4. Yazarların çalışmalarını göndermeden önce ORCID numaralarını <https://orcid.org/register> adresinden almış olmaları gereklidir.
5. Dergiye makale çalışmalarını göndermek isteyen yazarlar öncelikle <http://dergipark.gov.tr/login> adresinden dergipark’a kaydolmalı ve Archivum Anatolicum (ArAn) dergisinin sayfasındaki sisteme makale yükleme adımlarını takip ederek makalelerini yüklemelidir. (<http://dergipark.gov.tr/journal/2467/submission/start>)
6. Makaleler sisteme WORD formatında yüklenmeli ve yazar isim ve adres(ler)i belirtilmelidir.
7. Dergiye Türkçe, İngilizce ve Almanca olmak üzere üç farklı dilde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.
8. Türkçe yazılmış makaleler için Türkçe ve İngilizce; yabancı dilde yazılmış makaleler için İngilizce ve Türkçe özet yazılmalıdır. Özetler “Öz” ve “Abstract” başlıkları altında yazılmalı ve 300 kelimeyi geçmemelidir.
9. En az dört en fazla altı anahtar sözcük ve keywords belirlenmelidir.

10. Makalelerde yer alan süreli yayınlar aşağıda belirtilen yayınlarda bulunan/kullanılan “Kısaltmalar”a göre düzenlenmektedir:

AHw	Akkadisches Handwörterbuch – Wiesbaden 1958-1981.
CAD	The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago – Chicago 1956vd.
CHD	The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago – Chicago 1980vd.
HW ²	Hethitisches of Wörterbuch – Heidelberg 1975vd.
OCD	The Oxford Classical Dictionary – Oxford 1970vd.

11. Başvurulan kaynaklar ve dipnotlar aşağıda yer alan örneklerdeki sistemde (**The Chicago Manual of Style-Chicago Sistemi**) verilmelidir. Daha fazla örnek için bakınız:

(http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html).

Dipnot Gösterimi

Kitaplar:

Tek Yazarlı; İlk Geçtiği Yerde

Yazar Adı Soyadı, Eser adı(İtalik) (Yer: Yayınevi, Yıl), Sayfa/sayfalar.

Cahit Günbattı, *Kültepe-Kaniş, Anadolu’da İlk Yazı, İlk Belgeler* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 115.

Tek Yazarlı; İkinci Geçtiği Yerde

Yazar Soyadı, Eser adı(İtalik), Sayfa/sayfalar.

Günbattı, *Kültepe-Kaniş*, 115.

Birden Fazla Yazarlı; İlk Geçtiği Yerde

Birinci Yazar Adı Soyadı ve İkinci Yazar Adı Soyadı, Eser adı(İtalik) (Yer: Yayınevi, Yıl), Sayfa/sayfalar.

Emin Bilgiç ve Cahit Günbattı, *Ankaraner Kültepe Texte III (AKT 3)*, (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1995), 34.

Birden Fazla Yazarlı; İkinci Geçtiği Yerde

Birinci Yazar Soyadı ve İkinci Yazar Soyadı, Eser adı(İtalik), Sayfa/sayfalar.

Bilgiç ve Günbattı, *Ankaraner Kültepe Texte III*, 34.

Kitap Bölümleri:

İlk Geçtiği Yerde

Yazar Adı Soyadı, "Makalenin Adı," Eser adı(İtalik), ed. (editör(ler) adı soyadı.) (Yer: Yayınevi, Yıl), Sayfa/sayfalar.

Karl Hecker, "Schultexte vom Kültepe," *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç*, ed. Machteld J. Mellink, Edith Porada ve Tahsin Özgüç, (Ankara: TTK Yayınları, 1993), 35.

İkinci Geçtiği Yerde

Yazar Soyadı, "Makalenin Adı," Sayfa/sayfalar.

Hecker, "Schultexte," 35.

Makaleler:

İlk Geçtiği Yerde

Cahit Günbattı, "Kültepe'de Bulunmuş İki Anlaşma Metni," *Bellekten* LXIX/ 256, (2005): 775.

İkinci Geçtiği Yerde

Günbattı, "Kültepe'de Bulunmuş," 775.

Kaynakça Gösterimi

Kitaplar:

Günbattı, Cahit. *Kültepe-Kaniş, Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.

Bilgiç, Emin ve Günbattı, Cahit. *Ankaraner Kültepe Texte III (AKT 3)*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1995.

Kitap Bölümleri:

Hecker, Karl. "Schultexte vom Kültepe." *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç*, editörler Machteld J. Mellink, Edith Porada ve Tahsin Özgüç, 281-291. Ankara, TTK Yayınları, 1993.

Makaleler:

Günbattı, Cahit. "Kültepe'de Bulunmuş İki Anlaşma Metni." *Belleten* LXIX/256 (2005): 759-784.

12. Bölüm başlıklarını ve ara başlıkları belirtmek için bold/kalın kullanılmalıdır. **Metin:** Times New Roman, 11 punto, tek satır aralıklı ve iki yana dayalı olmalıdır. **Dipnotlar:** Sayfa altında Times New Roman, 9 punto, tek satır aralıklı ve iki yana dayalı olarak yazılmalıdır. Görsel malzeme 10 sayfayı aşmayacak şekilde tasarlanmalıdır (eğer makale ya da görsel malzeme daha uzun olursa editörlere önceden bilgi verilmelidir).

13. Sayfa yapısı:

- a) Kenar boşlukları: Üst 5,6 cm, alt 5,6 cm, sol 4,5 cm, sağ 4,5 cm
- b) Düzen: Tek çift sayfalar farklı, ilk sayfa farklı

14. Makalelerin **İthenticate raporu** (benzerlik raporu) ile birlikte gönderilmesi gerekmektedir.

15. Dergimize gönderilen makaleleri yayınlama hakkı saklı tutulmaktadır.

İletişim adresleri:

ARCHIVUM ANATOLICUM

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Başkanlığı
06100 Sıhhiye / ANKARA / TÜRKİYE
e-posta: archivumanatolicum@gmail.com

DergiPark: <https://dergipark.org.tr/aran>

PUBLICATION PRINCIPLES OF
***ARCHIVUM ANATOLICUM* / ANADOLU ARŞİVLERİ**

1. *ARCHIVUM ANATOLICUM* is published annually in one volume and two issues (twice a year) in the months of June and December by the department of Ancient Languages and Cultures by the Faculty of Languages, History and Geography of Ankara University. The sections of the department responsible for the publication of the journal are Ancient Greek Language and Literature, Hittitology, Latin Language and Literature and Sumerology/Assyriology. Therefore, only original articles falling especially within these fields will be accepted for publication.
2. *ARCHIVUM ANATOLICUM* is a peer review periodical.
3. Articles sent for publication should have not been previously published in another journal, not even in a different language.
4. The authors must obtain their ORCID numbers from <https://orcid.org/register> prior to the submission of their manuscripts.
5. The authors must register first to the “dergipark” from the address <http://dergipark.gov.tr/login> then submit their manuscripts by following the steps of the submission (<http://dergipark.gov.tr/journal/2467/submission/start>).
6. The manuscripts must be loaded as WORD format that includes the name(s) and the address(es) of the author(s).
7. Articles should be written in one of the following languages: Turkish, English and German.
8. Articles must be included a Turkish and English abstracts maximal 300 words under the title of “Öz” (for Turkish) an “Abstract” (for English). The articles should be placed at the beginning of the article just after the title and author’s name. If the article is in English, the English abstract does not need an English title. If in Turkish, there is no need to put a Turkish title to the Turkish abstract.
9. The number of key words should be more than four and less than six.

10. Abbreviations in the article should be comply with the rules of the publications given as examples below:

AHw	Akkadisches Handwörterbuch – Wiesbaden 1958-1981.
CAD	The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago – Chicago 1956vd.
CHD	The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago – Chicago 1980vd.
HW ²	Hethitisches of Wörterbuch – Heidelberg 1975vd.
OCD	The Oxford Classical Dictionary – Oxford 1970vd.

11. Bibliographical references and footnotes should be given in accordance with the examples below: (**The Chicago Manual of Style**). For more examples:

(http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html).

Footnotes

Books:

Single Author

Author's Name Surname, Book's Name(*italics*)
(Place: Publisher, Year), Page(s).

Cahit Günbattı, *Kültepe-Kaniş, Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 115.

Shortened

Author's Surname, Book's Name(*italics*), Page(s).

Günbattı, *Kültepe-Kaniş*, 115.

Multiple Authors

First Author's Name Surname and Second Author's Name Surname,
Book's Name(*italics*) (Place: Publisher, Year), Page(s).

Emin Bilgiç and Cahit Günbattı, *Ankaraner Kültepe Texte III (AKT 3)*, (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1995), 34.

Shortened

First Author's Surname and Second Author's Surname, Book's Name
(*italics*), Page(s).

Bilgiç and Günbattı, *Ankaraner Kültepe Texte III*, 34.

Chapter of an Edited Book:

Author's Name Surname, "Article's Name," Book's Name(italics), ed. (editor(s)'s Name Surname) (Place: Publisher, Year), Page(s).

Karl Hecker, "Schultexte vom Kültepe," *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç*, ed. Machteld J. Mellink, Edith Porada and Tahsin Özgüç, (Ankara: TTK Yayınları, 1993), 35.

Shortened

Author's Surname, "Article's Name," Page(s).

Hecker, "Schultexte," 35.

Articles:

Cahit Günbattı, "Kültepe'de Bulunmuş İki Anlaşma Metni," *Bellekten* LXIX/256, (2005): 775.

Shortened

Günbattı, "Kültepe'de Bulunmuş," 775.

Bibliography Entries

Books:

Günbattı, Cahit. *Kültepe-Kaniş, Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.

Bilgiç, Emin and Günbattı, Cahit. *Ankaraner Kültepe Texte III (AKT 3)*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1995.

Chapter of an Edited Book:

Hecker, Karl. "Schultexte vom Kültepe." *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç*, edited by Machteld J. Mellink, Edith Porada and Tahsin Özgüç, 281-291. Ankara, TTK Yayınları, 1993.

Articles:

Günbattı, Cahit. "Kültepe'de Bulunmuş İki Anlaşma Metni." *Bellekten* LXIX/256 (2005): 759-784.

12. The manuscript should be printed on only one side of A4 size paper with 4,5 cm margins left, 4,5 cm margins right, 5,6 cm margins at the top and 5,6 cm at the bottom. The type of articles should be Times New Roman 11 point, single spaced and justified. **Footnotes** should be placed at the bottom of the page, Times New Roman 9 point and justified with less line space. The visual material should not exceed 10 pages (if your article or visual material requires more pages than allowed amount, please write to get in touch with the principal editor beforehand).
13. The papers must be sent with their **Ithenticate report** (similarity report).
14. The editors reserve the right to accept or reject the articles sent to us.

Contact addresses:

ARCHIVUM ANATOLICUM

Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü Başkanlığı

06100 Sıhhiye / ANKARA / TURKEY

e-mails: archivumanatolicum@gmail.com

DergiPark: <https://dergipark.org.tr/aran>